MURAD

Tiflis şəhərinin yaxınlığında Kolbasan adlı kənd var idi. Bu kəndin dörd bir yanı bağlıq, meşəlik yerlər idi. Elə ki bahar olurdu, ağaclar çiçəkləyir, təpələr, yamaclar yumşaq ot və çiçəklərlə döşənirdi; rəngbərəng güllərin ətri kəndi bürüyürdü. Səhər-axşam quşların gözəl nəğməsinin arası kəsilmirdi. Bahar çağı bu kənd o qədər gözəl olurdu ki, insan baxmaqdan doymurdu.

Belə tərifini etdiyimiz kənddə Bilqeys və Murad adında bacı-qardaş yaşayırdı. Bilqeys olduqca mehriban və tərbiyəli bir qız idi. Hər gün bağçalarındakı tut ağacının altında palaz salardı; oyuncaq şeylərini də yığıb öz-özünə oynardı. Arabir qonşuları Səltənət də gələrdi. Hər ikisi birlikdə deyər, gülər, oynardılar; otaq bəzəyərdilər, bir-birinə qonaq gedib gələrdilər. Ayaqsayma, gəlin-gəlin oynardılar. Arabir də atası aldığı "Uşaq gözlüyü" kitabının şəkillərinə tamaşa edər və oxuyardılar. Günləri xoş və asudə keçərdi.

Amma Murad heç qapı-bacada tapılmazdı. Səhər evdən çıxar, bir də axşam evə qayıdardı. O gün olmazdı ki, Muradın üstü, başı cırılmış evə qayıtmaya idi. Hər kəslə döyüşər, söyüşərdi. Ona görə də onu heç kəs sevməzdi. Hətta öz ata və anası da Muradı sevməzdi. Onun əlindən bacısı Bilqeysin ki heç rahatlığı yox idi. Onun oyuncaqlarını dağıdar və sındırar, bəzən də özünü döyüb qaçardı. Ona görə Bilqeys qardaşı Muradla heç oynamaz və ondan qorxardı.

Bilqeys mehriban bir qız olduğu üçün, qapılarındakı heyvanları və quşları da çox sevərdi. Heyvanlar və quşlar da əvəzində Bilqeyisi sevərdi və ondan qaçmazdılar. Çox vaxt olurdu ki, bağçada oynadığı zaman Mərmər pişik, Dəmir it, Məstan xoruz, toyuq-cücələr Bilqeysin başına cəm olar və onun əlindəki çörək parçasını alıb yemək istərdilər. Bilqeys isə çörəyi parça-parça edib, bir az Məstan xoruza, bir az toyuq-cücələrə, bir az da it və pişiyə atırdı. Hamısı soxulub yeməyə məşğul olardı. Bilqeys qara, iri gözlərini onlara dikib, baxardı. Bir də görərdi ki, it öz çörəyini yeyib qurtardı. Yavaş-yavaş ağzını pişiyin qismətinə uzadır; pişik də mırıldaya-mırıldaya çalışır ki, ağzındakı çörəyi yeyib qurtarsın; həm də pəncələri ilə yerdə qalan çörəyi bərk-bərk tutub, acıqlı-acıqlı itə baxır, amma it baxmayıb soxulur ki, pişiyin, ya xoruz-toyuğun çörəyini qapıb yesin; bu vaxt xoruz qaqqıldaya-

qaqqıldaya itin üstünə atılırdı; ya da pişik belini qaldırıb, dişlərini itin üstünə qıcayıb mırıldayır və birdən-birə sıçrayıb itin üzünü cırmaqlayardı.

Bilqeys bu tamaşadan doymazdı, gülə-gülə onların davasına baxardı.

Murad isə yoldaşlarını və bacısını incitdiyi kimi, heyvanları da incidərdi. Hələ qapılarındakı Dəmir köpəyə onun əlindən gün və dirilik yox idi. Qapı ağzında uzanıb yatarkən, Murad əlindəki daş ilə itin harasına gəldi vurardı. Yazıq it quyruğunu böyrünə qısıb, vəngildəyə-vəngildəyə qaçar, yainki iri qara ağzını açıb Murada hürərdi. Odur ki, Muradı heç sevməzdi. Onu harada görsə, qaçıb gizlənərdi. Mərmər pişik də Muradı sevməzdi. Onun kölgəsini uzaqdan görəndə, quyruğunu qısıb, tələsik özünü bir yerə soxub gizlənərdi; çünki həmişə Murad onun quyruğundan tutub dartardı. Murad pişiyin arxasınca düşdüyü zaman pişik əvvəlcə qaçar, Muradın ona yaxınlaşdığını görüncə birdən-birə dayanardı, belini dikləyib dişlərini qıcayıb, "puf" – eləyib Muradın üstünə atılardı. Hətta bir neçə dəfə əllərini, üzünü cırmaqlayıb Muradı ağlaya-ağlaya evlərinə göndərmişdi.

Elə ki, axşam olurdu, təpələrdən, yamaclardan naxır mələşə-mələşə kəndə gəlirdi. Murad əlinə çomağını alıb naxırın içinə girərdi, əlindəki çomaqla o inəyin, bu öküzün harası gəldisə vurardı.

Murad bir dəfə bir qara inəyin arxasınca düşdü. İnək axırda təngə gəlib, döndü və Muradı buynuzlarına götürüb, yerə elə çırpdı ki, qurbağa kimi yerə sərildi. Murad tamam bir saat özünə gəlmədi. Ondan sonra Murada və Dəmir köpəyə, nə Mərmər pişiyə, nə də inəklərə yaxın gedə bilmirdi.

Bağçalarındakı yasəmən ağacı altında bir səbət içində toyuqlar yumurtlayırdı. Bir gün Murad bağçada gəzirdi. Çil toyuq yumurtlayıb çıxanda, Murad gördü. Yavaş-yavaş gəlib yumurtaları cibinə doldurdu ki, aparsın. Məstan xoruz bunu uzaqdan görüb, uça-uça Muradın üstünü aldı.

Murad çox qorxmuşdu, bilmirdi ki, nə etsin. Axırda arxasında gizlətdiyi yumurtanı atıb qaçdı, xoruz əl çəkməyib, onun arxasınca düşdü. Muradın ayağı bir ağaca ilişib yıxıldı; cibindəki yumurtalar sındı, cibi və paltarı yumurtaya bulandı.

Murad qorxusundan evə gedə bilmirdi. Çünki paltarları başdan-ayağa yumurta sarısı idi.

Murad bağçada bir alma ağacının altında oturub nə edəcəyini düşünürdü. Gördü ki, Bilqeys bağçaya çıxdı, "Məstan, Məstan!" deyə bağırdı. Bağçanın o iri başından xoruz uça-uça gəldi. Bilqeys xoruzun başına bir papaq tikmişdi.

Mehriban qız o balaca əllər ilə xoruzun papağını başına qoydu, lent ilə bağladı, sonra şirin dil ilə dedi ki:

– Məstan xoruzum, ceyran xoruzum, gör sənə nə gözəl papaq tikmişəm!

Deyəsən ki, xoruz da Bilqeyisin mehriban dilini anlayırdı; gözlərini Bilqeysin üzünə dikib, dinməz-söyləməz dururdu. Bilqeysin qəlbinə dəymək istəmirdi; Çünki Bilqeys onları çox sevirdi. Hətta sarı toyuq da cücələri ilə Bilqeysin Məstan xoruza bağışladığı papağa diqqətlə baxırdı. Bilqeys çox şad idi.

Murad gördü ki, xoruzun başı Bilqeyslə məşğuldur, cəld qaçıb yenə də yasəmən ağacının altına getdi, qorxa-qorxa ətrafa baxdı ki, görsün bir kimsə varmı. Heç kəsi görmədi, yavaşca gəldi, yumurta səbətini arxasına aldı ki, qalxıb getsin.

Yaxında qazlar otlayırmış, Murad isə onları görməmişdi. Yumurtalarını səbətlə oğurlayıb, aparmaq istədiyini görən qazlar birdən-birə hər tərəfdən Muradın yolunu kəsdilər. Murad heç bilmədi ki, qorxusundan nə etsin; çünki qazların hər biri Muradı bir tərəfə çəkirdi; xüsusən anaş qazdan çox qorxmuşdu; çünki o çox acıqlı idi. Qorxurdu ki, sıçrayıb gözlərini çıxarsın. Axırda arxasından səbəti ağzı üstə yerə atdı, yumurtaların hamısı sındı.

Murad bu dəfə əvvəlkindən də çox qorxmuşdu. Yenə alma ağacının altında oturdu. Çox qəmgin idi. Fikir edirdi ki, evə getsə, anası onu döyər; çünki həm paltarı yumurtaya batmışdı, həm də səbətdəki yumurtaları sındırmışdı.

Murad bu fikirləri eləyirdi, bir də gördü ki, Bilqeys əlində "Uşaq gözlüyü" əlifba kitabçası bağçaya çıxdı. Məstan xoruz, sarı toyuq və cücələri Bilqeysin ətrafını aldı. Bilqeys oturdu, kitabını açdı, sarı toyuğun başına əl çəkib dedi ki:

– Gözəl toyuğum! Gəl sənə bu şəkilli kitabdan dərs verim, yaxşı?..

Sarı toyuq bir Bilqeysin üzünə baxdı, bir də kitabı dimdiklədi. Bilqeys dedi:

– Deynən "A". Toyuq heç səs çıxarmadı. Bilqeys gördü ki, toyuq oxumur, cücənin birini kitabın üstünə qoyub dedi:

– Gözəl cücəm, deynən “A”.

Cücə kitaba baxdı, baxdı, birdən-birə dimdiyini yuxarı qaldırıb: “cik-cik” deyə səsləndi. Bilqeys şadlığından bilmədi ki, nə etsin.

Bu zaman anası pəncərədən gülə-gülə Bilqeysin dərs verməsinə baxırdı. Bilqeys bir adam axtarırdı ki, cücəsinin kitab oxumasını ona göstərsin. Anasını pəncərədə görəndə, sevinə-sevinə qışqırdı:

– Ana can, bircə cücəmə bax, gör nə yaxşı oxuyur! Gözəl cücəm, deynən “A”.

Cücə Bilqeysə baxıb yenə də “cik-cik”, deyə səsləndi. Bilqeys gülə-gülə qara iri gözlərini anasına dikib dedi:

– Ana can, gördün nə yaxşı oxuyur!

Anası gülə-gülə cavab verdi:

– Gözəl qızım, məgər sən pis oxuyursan ki, cücən də pis oxusun?.. Bu aralıq Məstan xoruz da Bilqeysin başının üstündə durmuşdu. Xoruz kitaba baxdı, baxdı, birdən-birə ucadan banladı. Bilqeys balaca əlini xoruzun başına çəkib dedi:

– Məstan xoruzum, sən böyüksən, oxumaq bilirsən. Qoy, bu balaca cücəni öyrədim. Qoçaq cücəm, de görüm “A”.

Cücə sarı dimdiyini açıb: “Cik-cik”, deyə oxudu.

Murad alma ağacının altında oturub qəmgin-qəmgin bunlara baxır, öz-özünə fikir eləyirdi: “Nə üçün Bilqeysi hamı sevir? Hamı ona məhəbbət yetirir? Amma məni heç kəs sevmir, hamı mənə nifrət edir? Nə üçün?..”

1910

ŞƏLƏQUYRUQ

Qarasu kəndində Qırt-qırt xanım adlı bir toyuq və Şələquyruq adında bir xoruz var idi. Bunlar kəndin yaxınlığında bir qaratikan kolunun altında yuva eləmişdilər və bir-birilə çox məhəbbətlə dolanırdılar. Qırt-qırt xanım hər gün bir yumurta yumurtlayardı. Elə ki yumurta çoxalırdı, Şələquyruq onları səbətlərə doldurub şəhərdə satardı. Qırt-qırt xanım qızı Cik-ciklə birlikdə kənddə qalıb yuvalarına gözətçilik edərdilər.

Şələquyruq satdığı yumurtaların puluna şəhərdən qırmızı köynək, güllü dəsmal və bir çox şeylər alıb gətirərdi.

Bir gün yenə Şələquyruq şəhərə yumurta satmağa getmişdi. Qırt–qırt ağac altında eşələnirdi. Qızı Cik-cik xanım da otların üstündə bir çəyirtkəni tutmaqla məşğul idi. Axşam üstü idi... Günəş yavaş-yavaş saralmağa başlamışdı. Quşlar axşam nəğmələrini oxuyurdu. Qırt-qırt xanım çox səbirsizliklə Şələquyruğun yolunu gözləyirdi. Fikir edirdi ki, görəsən Şələquyruq yumurtaları yaxşı qiymətə sata bildimi? Onun üçün nələr alıb gətirəcək? Arabir də başı üstündəki ağacda oxuyan quşun gözəl nəğməsinə qulaq asırdı. Quşun nəğməsi Qırt-qırt xanımı elə məşğul etmişdi ki, Şələquyruq onun yadından çıxmışdı. Birdən-birə qulağının ucunda "Quqquliqu" səsi eşitdi. Qırt-qırt xanım ayağa qalxdı. Gördü ki, Şələquyruq çiynində dolu xurcun gülə-gülə ona baxır. Qırt-qırt xanım cəld irəli gedib, xurcunu Şələquyruğun çiynindən alıb , yerə qoydu. Hər ikisi şad oturdular. Cik-cik xanım da oynamaqdan qayıdıb gəldi. Atasının şəhərdən alıb gətirdiyi şeyləri görüb, sevincək yerə oturdu. Şələquyruq ona qırmızı və güllü bir dəsmal verib dedi:

– Bax, qızım, bu güllü dəsmalı sənə almışam...

Cik-cik xanım atasından razılıq edib, sevinə-sevinə dəsmalı başına bağladı. Qırt-qırt xanım da çox şad idi. Şələquyruğun aldığı qırmızı köynək, güllü dəsmal onun o qədər xoşuna gəlmişdi ki, gözlərini ondan ayırmaq istəmirdi. Şələquyruq şəhərdə gördüyü qəribə şeylərdən ona danışırdı. Qırt-qırt xanım təəccüblə qulaq asırdı; çünki şəhəri heç görməmişdi. Axırda Qırt-qırt xanım yalvardı ki, bu dəfə şəhərə gedəndə onu da özü ilə aparsın. Şələquyruq əvvəlcə razı olmadı, dedi ki:

– Əgər sən də getsən yuvamızda yumurtalara kim gözətçilik edər?

Qırt-qırt xanım isə hər nə təhər olsa istəyirdi ki, bir dəfə şəhərə getsin. Axırda Şələquyruq razı oldu.

Qırt-qırt xanım şadlığından yerlərə, göylərə sığmırdı. Hələ kiçik qızı Cik-cik xanım şadlığından sıçrayırdı. Qırt-qırt xanım cəld ocaq qaladı, yumurtaları bişirib səliqə ilə səbətlərə doldurdu. İyirmi yumurta da yuvada qoydular ki, şəhərdən qayıdandan sonra Qırt-qırt xanım kürt yatıb, balalar çıxarsın.

Şələquyruq çox çalışqan idi. Hər səhər alaqaranlıqdan durar və yuvasının yanındakı ağaca çıxıb ucadan banlardı. Kənd əhli onun səsinə oyanar, hər kəs bir işlə məşğul olardı. Çobanlar sürülərini çöllərə, yamaclara otarmağa sürər, əkinçilər öküzləri qoşub cüt sürməyə gedərdilər. Biçinçilər oraq, çin götürüb taxıl və ot biçməklə məşğul olar, uşaqlar da çaylarını içib məktəbə vaxtında yetişməyə çalışardılar.

Şələquyruq adəti üzrə o gün alaqaranlıqdan qalxıb, ağaca çıxıb, ucadan banladı.

Dan qaranlıq idi. Hələ günəş doğmamışdı. Dərələri çölləri seyrək duman bürümüşdü. Şələquyruq və Qırt-qırt xanım Cik-cikin əlindən tutub yola düşdülər.

Qırt-qırt çox şad idi; çünki ömründə heç şəhəri görməmişdi. Ürəyində Şələquyruqdan razılıq edirdi.

Gecədən şeh düşmüş yumşaq otların üstü ilə gedirdilər. Günəş yavaş-yavaş doğur, al şəfəqlərini otların, çiçəklərin üstünə dağıdırdı. Quşlar ayılıb, yuvalarında gözəl-gözəl nəğmələr oxuyurdu; arılar, kəpənəklər vızıltı ilə çiçəklərə qonub, xortumları ilə güllərin şirəsini sormaqla məşğul idi. Bunların başı söhbətə elə qarışmışdı ki, yolun zəhmətini heç hiss etmədən az vaxtda şəhərə yaxınlaşmışdılar.

Yarım saat sonra şəhərdə idilər. Təmiz, geniş küçələrdən, iri şüşəli mağazaların, uca və gözəl imarətlərin önündən keçərkən Qırt-qırt çox heyrətlə baxır, gözlərini onlardan götürmək istəmirdi. Hər şey ona təzə və təəccüblü görünürdü. Hətta adamlar da ona başqa təhər görünürdü; onun fikrincə, bunlar heç kənddə gördüyü adamlara bənzəmirdi. Qırt-qırt xanım heyrət içində idi. Hər şey onun yadından çıxmışdı. Addımlarını indi yavaş-yavaş atıb gedib, arabir döyüküb, onabuna baxan qızı Cik-cikin əlindən tutub çəkirdi. Şələquyruq da çox şad idi; çünki Qırt-qırt xanımın bilmədiyi şeyləri göstərib, ona qandırırdı. Bazara yetişdilər. Qırt-qırtın gözləri dörd oldu. Minlərcə alıcı və satıcıları görüb heyran-heyran baxırdı. Bir saat içində yumurtaları satdılar, sonra oradaca gördükləri, sevdikləri şeylərdən aldılar.

Daha kəndə qayıtmaq lazım idi. Qırt-qırt xanımı və Cik-cik şəhərdən heç ayrılmaq istəmirdilər. İstər-istəməz yavaş-yavaş şəhərdən çıxıb, kəndə tərəf yola düşdülər.

Kənddə Səfər və Əkbər adında iki uşaq var idi. Bunlar çox nadinc və tərbiyəsiz uşaqlar idi. Şələquyruğun və Qırt-qırtın o gün şəhərə getdiyini bilmişdilər Oynaya-oynaya Qırt-qırt xanımın yuvasına gəldilər və otların arasında gizlətdikləri yumurtaları görüb çox sevindilər. Səfər tez qaçıb evdən bir səbət gətirdi, yumurtaları səbətlərə doldurdu və bir-bir götürüb, havaya atıb tutmağa başladı. Əkbər də istəyirdi ki, yumurtalardan alıb oynatsın, amma Səfər vermirdi. Axırda Əkbər acıqlanıb dedi:

– O yumurtalardan indi ki, mənə vermirsən, mən də xortdana deyərəm səni yesin.

Əkbərin anası şəhərə gedəndə ona bir qutu almışdı ki, ağzını açanda ilan başı çıxırdı. Əkbər qutunu cibindən çıxarıb dedi:

– Bax, bu qutunun içində xortdan var, indicə ona deyəcəyəm ki, qutudan çıxıb səni yesin.

Səfər irəli gəlib dedi:

– Hanı? Görüm?

Əkbər birdən-birə qutunun ağzını açdı, içindən qara ilan başı çıxdı.

Səfər onu görüncə qorxusundan gözləri kəlləsinə çıxdı. Dalı-dalı gedib səbətin üstünə yıxıldı, yumurtaların yarısı sındı. Üstü başı tamam yumurtaya bulandı. Səfər ağlaya-ağlaya yerindən qalxdı.

Əkbər əllərini bir-birinə vurub, ona ucadan gülürdü. Gülməkdən ağzı qulaqlarına qədər çəkilmişdi.

Səfərin ona acığı tutmuşdu, bilmirdi ki, nə ilə hayıf alsın. Axırda səbətdən bir yumurta götürüb Əkbərin burnunun üstündən vurdu. Yumurta dağıldı, Əkbərin üzü-başı bulandı. Bunu görüb Səfər bərkdən gülməyə başladı. Əkbər ağlayır və acığından bilmirdi ki, nə etsin. Yumurta çox bərk dəymiş və burnu yumurta boyda şişmişdi. Gözlərini başının ağrısından açа bilmirdi; həm də yumurta sarısı kirpiklərini elə örtmüşdü ki, gözləri açılmırdı. Əkbər bir təhərlə üz-gözünü təmizlədi. Sonra Səfərin yaxasından tutub, savaşmağa başladı. Hər ikisi bir-birini boğur, üz-gözünü cırmaqlayırdılar. Bir-birinin üst-başını cırıb dağıdır, hər ikisi al qana bulaşmış olduqları halda, yenə də də bir-birindən əl çəkmək istəmirdilər. Bu saat əvvəl bir-birilə dost olduqları halda, etdikləri yaramazlıqlara görə bir-birinin cəlladı olub, qan içməyə hazır idilər. Heç birisi o birini günahını bağışlamaq istəmirdi. Axırda hər

ikisi taqətdən düşüb, üzləri cırılmış, al qana bulaşmış, libasları tikə-tikə olmuş halda evlərinə qayıtdılar.

Şələquyruq və Qırt-qırt xanım şəhərdən qayıdıb gəldilər, yuvalarını dağılmış və yumurtalarını oğurlanmış gördükdə, Qırt-qırt xanım ağlar səslə qışqırıb, dedi:

– Vay, yumurtalar yoxdur.

Yuvanın ağzında yerə oturub, ucadan ağlamağa başladı:

– Bu yenə o yaramazların işidir. Onların əlindən mənə rahatlıq yoxdur. Mən artıq burada qala bilməyəcəyəm.

Şələquyruq zor-güc Qırt-qırt xanımı sakit etdi və tezliklə buradan başqa bir yerə köçməyə söz verdi. Bir həftə orada qaldılar, artıq başqa yerə köçəcəkdilər. Qır-qırt xanım çox şad idi. Ətəklərini çırmayıb ocaq qaladı, yola çıxmaq üçün bir az yumurta bişirməyə məşğul oldu. Şələquyruq da bir daş üstündə oturub, ona təzə bəyəndiyi yuvanı tərif edirdi. Qırt-qırt xanım deyirdi:

– Hər necə yuva olsa razıyam, kaş ki, bu insafsız yaramazlardan uzaq olsun.

Şələquyruq onu inandırırdı ki, təzə yuvaları həm uzaq, həm də elə bir yerdədir ki, heç kəs xəbər tuta bilməyəcək. Cik-cik də arabir onların söhbətinə şərik olub, sevinə-sevinə soruşurdu:

– Ata, o yuvamızın da yanında belə gözəl ağaclar, otlar, çiçəklər varmı?

Şələquyruq:

– Qızım, var, – deyə Cik-cikə ürək və təsəlli verirdi.

Bir saat sonra orada Şələquyruqdan, Qırt-qırt xanım və Cik-cikdən bir əsər yox idi. Oba köçüb, yurdu qalmışdı. Həmişə Cik-cik bala cik-ciki ilə, Qırt-qırt xanım qırt-qırtı ilə, Şələquyruğun "quqquliqu" səsi ilə şən görünən yuva, o ağaclıqlar, yaşıllıqlar indi sakit və qəmgin-qəmgin durur, guya onların getməsindən göz yaşları töküb ağlayırdılar.

Hətta bir neçə gün sonra Səfər ilə Əkbər də gəlib onların yuvasını bomboş görüncə qəmgin olmuşdular. Tutduqları işdən peşman olub, məyus halda qayıtmışdılar. Amma etdikləri bu insafsızlıq heç onların yadından çıxmır və Şələquyruğun dağılmış yuvasını yanından keçə bilmirdilər. Sanki Şələquyruq onların ətəyindən tutub dartır və acıqlı səslə deyirdi: "İnsafsız uşaqlar, mən sizə nə etmişəm? Nə üçün mənim yuvamı dağıtdınız? Nə üçün yumurtalarımı oğurladınız, zəhmətimizi, əməyimizi puç etdiniz? Nə üçün, deyin görüm nə üçün?.."

1913

CÜMƏNİN QƏZƏBİ

Bir neçə il idi ki, quraqlıq keçdiyindən ayrımların əkin-biçini əmələ gəlmirdi. Quraqlıq bir dərəcədə idi ki, baharın orta ayında otlar saralıb, quruyurdu, çiçəklər solurdu, ağacların yarpaqları tökülüb, çılpaq qalırdı; dərə, təpə, çöl, çayır payız vaxtı kimi qəmgin və çılpaq bir halda görünürdü. Mal, heyvanın otlaması üçün nə ot və nə saman tapılırdı. Yazıq heyvanlar acından qırılıb, tələf olurdu. Get-gedə kəndi kasıblıq və bədbəxtlik bürüyürdü...

Bir gün kəndin ağsaqqalları yığışıb, məsləhət elədilər ki, "allah nə üçün bizə qəzəb eləyir və göydən yağış yağmayır?"

Təcrübəli və ağsaqqal bir ayrım dedi:

– O vaxt ki, Cümə kişi kənddə idi, hamı işimiz öz yolu ilə gedirdi, allah bizdən yağışını kəsmirdi. Elə ki, Cüməni yaddan çıxartdıq və Cümə də acıq eləyib kənddən getdi, o zamandan bəri allah yağışını və rəhmətini bizdən kəsibdir. Gərək hər necə olsa yenə Cüməni tapıb, kəndə gətirək, tainki allah bizə yağış və bərəkət göndərsin. Çünki Cümə müsəlmanların həftə bayramıdır!

Hamısı bu məsləhəti bəyəndi və qərar qoydular ki, Cüməni axtarmağa çıxsınlar. Ayrımlar iki böyük dəstə olub, Cüməni axtarmağa getdilər.

* * *

Birinci dəstə Cüməni axtara-axtara qalın meşəli bir dərəyə yetişir. Ayrımlardan biri görür ki, zorba bir ağac kötüyündən quruyub, dərənin içinə sallanmışdır. Yoldaşlarına deyir ki:

– Həri, huy...

Yoldaşları deyir: – Huy...

– Huy... bu quru ağacı görürsünüzmü? Nə yaxşı odundur. Gəlin bunu qurub, kəndə aparaq.

Amma ağacı qırmaqda hamısı aciz olur. Çünki ağac çox uca və yoğun idi. İçlərindən biri deyir:

– Mən bunu qırmağa bir çarə tapmışam. Mən ağaca çıxaram və ağacın başından əllərimlə möhkəm yapışıb, dərəyə sallanaram. Siz də mənim ayaqlarımdan və bir-birinizin ayağından tutub, dərəyə sallanarsınız. Bu cür gücümüzü salıb ağacı dibindən qırarıq.

Hamısı bunun məsləhətinə afərin deyib razı olurlar. Haman məsləhət görən adam ağaca çıxıb sallanır; o biriləri də biri-birinin ayağından tutub, dərəyə sallanırlar. Bunlar nə qədər güc edirlərsə, ağacı sındıra bilməyirlər. Məsləhət verən adam qışqırır:

– Hələ Huy...

Yoldaşları – Huy... Huy...

– Siz biri-birinizdən tutun. Bircə mən əllərimə tüfürüb, yaşlayım.

Bunu deyib, əllərini ağacdan çəkir və dərhal hamısı dərəyə tökülüb, parça-parça olurlar.

İkinci dəstə dəxi Cüməni axtara-axtara qaya ətəyində bir mağaraya yetişir. Bu mağara şir yuvası imiş. Mağaranın ağzından içərisinə baxanda, şirin iki məşəl kimi yanan gözlərini görüb: "Tapmışıq, tapmışıq! Cümə burada gizlənibdir!" – deyə bağırırlar. Amma Cüməni mağaradan nə tövr çıxarmaq yolunu tapa bilmirlər. Təcrübəli ağsaqqal bir kişi deyir:

– Mən mağaraya girib, Cüməyə yalvararam, əgər xoşluq ilə gəlsə heç!.. Xoşluq ilə gəlməsə, o vaxt zor və güc ilə durub ayaqlarımı da tərpədərəm; onda siz də mənə kömək edib, ayaqlarımdan çəkin ki, Cüməni bir tövr çıxarıb kəndə aparaq.

Bunu deyib, mağaraya girdi. Şir dərhal pəncəsini uzadıb, kişinin başını yarpaq kimi qopartdı. Kişinin ayaqları hərəkət etməyə başladı. Bu vaxt ayrımlar: "Çəkin, çəkin! Cüməni tutubdur!" deyə ayaqlarından tutub çəkdilər, kişini başsız görüb biri dedi:

– Bəs bunun başı hanı?

O birisi dedi:

– Görünür ki, bunun əvvəlindən başı yox imiş!

Ayrısı dedi:

– Yox, yox idi!

Bu qayda ilə höcət etməyə və savaşmağa başladılar. Axırda içlərindən bir az ağıllısı dedi:

– Canım, neçün savaşırsınız? Gedək bunu kənddə öz arvadından soruşaq. Necə olsa, o bilər. O hər nə desə, biz də razı olaq.

Hamısı kəndə onun arvadının yanına gəldilər. Əhvalatı söyləyib, soruşdular:

– De görək, sənin kişinin başı var idi, ya yox?

Arvadı bir qədər fikirdən sonra dedi:

– Başı olduğunu bilməyirəm, amma yadıma gəlir ki, saqqalı hərəkət edərdi.

Hələ indiyədək ayrımlar Cüməni tapa bilməyiblər. Ona görə də hər cümə axşamı gecələr bərk tufan və burağan qopur. Ayrımlar bir yerə yığışıb qorxa-qorxa: "Allah, sən rəhm elə, yenə Cümənin bizə qəzəbi keçibdir!" deyib, yalvarırlar, ağlayırlar; amma boran daha da şiddət eləyir, ağacları sındırır, damı-bacanı bürüyüb-bükür, mal və heyvanatı qırıb, tələf eləyir və bərəkəti kəsib bir çox bədbəxtliklər törədir.

1912

OYUNÇU BAĞALAR

Böyük bir binada eyni sinifdə oxuyan dörd-beş məktəbli yaşayırdı. Uşaqlar hər gün məktəbdən qayıtdıqdan sonra geniş həyətin günəşli və havalı tərəfində toplanıb oynayır, qaçışardılar. Yorulduqları zaman taxta barmaqlıqla hasarlanmış bağça yanındakı skamyada oturub danışardılar. Bir gün yenə bir yerə yığılıb oynayırdılar. Aslan əlində topu oynada-oynada gəldi. Uşaqlar qaçıb onun ətrafını alaraq dedilər:

– Aslan, bu topu hardan aldın?

– Ver bura oynayaq.

– Gəlin "top aldı qaç" oynayaq.

Aslan əli ilə uşaqları itələyib dedi:

– Çəkilin, heç kəsə verməyəcəyəm, özüm tək oynayacağam.

Uşaqlar etiraz etdilər:

– Aslan, nə olar, qoy biz də oynayaq.

– Hamımız oynayaq, hamımız.

Aslan yenə bağırdı:

– Çəkilin, özüm tək oynayacağam!

Uşaqlar durub baxırdı. Aslan da topu əlində atıb tuturdu. Teymur soruşdu:

– Aslan, bu topu haradan aldın?

– Məktəbdən gələndə bir uşağın əlindən alıb qaçırtdım, – deyə Aslan saymazyana cavab verdi.

Qanbay təəccüblə soruşdu:

– Bir uşağın əlindən alıb qaçırtdın? Müəllim deməyib ki: "Məktəbli oğurluq etməz?!"

Aslan topu oynada-oynada eyni laqeydliklə cavab verdi:

– Mən oğurlamamışam ki... əldən alıb qaçırtmışam.

– O da elə oğurluqdur.

– Yox, oğurluq deyil!

– Əlbəttə oğurluqdur, özgəsinin malıdır.

– Yazıq uşaq indi ağlaya-ağlaya qalıb.

– Hələ üstəlik evdə ata-anası da döyəcək.

– Nə eləyim, qoy döysün, – deyə Aslan topu havaya atdı.

Teymur topu onun əlindən yerə saldı. Uşaqların hamısı topa tərəf qaçdı. Əvvəlcə topu Sara götürdü. Aslan topu ondan almaq istədi; Sara gördü ki, gücü çatmayacaq, topu uzağa atdı. Uşaqlar yenə qaçdı, bu dəfə topu Qanbay götürdü.

Aslan yetişincə topu Saraya atdı. Aslan ona tərəf qaçdı. Teymur bir az aralanıb bağırdı:

– Sara, Sara, bura at!

Sara topu Teymura ötürdü. Qanbay bağırdı:

– Sən də mənə at!

Aslan yetişincə Teymur da Qanbaya tullardı. Aslan hər tərəfə qaçdı, topu ala bilmədi. Axırda acıqlandı və yoldaşlarına söydü. Bu hərəkət Qanbayın xoşuna gəlmədi. Topu Aslana atıb dedi:

– Yum ağzını, nə pis qoxuyur, oğru.

Aslan topu tez götürüb cavab qaytardı:

– Oğru sənsən!

– Mən də oğru olsaydım sənin kimi özgəsinin topunu qaçırardım.

– Hünərin var, sən də qaçırt.

– Mən heç kəsin topunu qaçırtmaram. Keçən il də sinifdə Səmədin qara cildli dəftərini oğurlamışdın.

Teymur gülə-gülə dedi:

– Hə, yadımdadır, yadımdadır, müəllim onu qovmaq istəyirdi. O qədər ağladı, yalvardı ki, müəllimin yazığı gəldi.

Qanbay çığırdı:

– Bu yana gəlin, onunla oynamayın!

Sara dedi:

– Doğru deyir, gəlin bu tərəfə, özümüz oynayaq. Uşaqların hamısı Qanbayın ətrafına yığıldı.

– Sabah istirahət günüdür. Xalam oğlunun yanına gedəcəyəm. Onun topu var, – deyə Teymur özünə təskinlik verdi.

Sara yoldaşlarının pərtliyini dağıtmaq üçün bildikləri oyunlardan birinə başlamağı təklif etdi:

– Nə oynayaq, tez olun, oyunun adını deyin!

Qanbay sevincindən sıçrayıb dedi:

– Doğrudan sabah istirahət günüdür. Ay can, ay can! Atam məni heyvanxanaya aparacaq. Keçən həftə də sirkə aparmışdı. Orada itlərdən çalğıçı dəstəsi vardı. Biri kamança çalır, biri oynayır, o biriləri də əl vururdu. Sonra su itləri gəldi. Topu burunları ilə bir-birinə atıb tuturdu. Hələ bir fil bizi o qədər güldürdü ki...

Sara da istirahət gününü boş keçirməyəcəkdi. Odur ki, dedi:

– Nə olsun, mən də sabah teatra gedəcəyəm.

Teymur özünü saxlaya bilmədi:

– Mən də kitabxanadan yeni kitablar alıb oxuyacağam. Kartondan maşın və təyyarə qayıracağam.

Qanbay dedi:

– Sən oxuduğun kitablar nəyə gərəkdir. Elə maşınlardan, təyyarələrdən danışır.

Teymur gülə-gülə cavab verdi:

– Maşın yaxşıdır, təyyarə yaxşıdır, yoxsa ilan, çayan, kirpi, dovşan? Sən də elə kitablar oxuyursan ki...

Sara Qanbayı müdafiə etməyə çalışdı:

– Nə olsun, o, heyvanları sevir, onlardan danışan kitabları oxuyur, sən də maşınları.

Teymur soruşdu:

– Hansı yaxşıdır?

– Hər kəs hansını sevirsə, o yaxşıdır, – deyə Sara cavab verdi.

Ülkər bağçanın yanındakı skamyada oturub onları dinləyirdi. O, orta məktəbin son sinfində oxuyub, ciddi, bilikli şagird olduğu kimi, pioner təşkilatının da rəhbəri idi. Uşaqların danışığı onda çox maraqlı fikirlər oyatdı. O öz-özünə düşünərək: "Doğrudan da pioner təşkilatı rəhbəri üzərinə necə mühüm vəzifələr düşür" – dedi, sonra onları çağırdı:

– Uşaqlar, bura gəlin!

Uşaqlar bir dəqiqədə üzük qaşı kimi onun ətrafını aldılar. Ülkər dedi:

– Söhbətinizi eşidirdim. Bundan sonra istirahət və təlim günlərində sizinlə özüm məşğul olacağam ki, gördüyünüz işlər faydalı olsun.

Uşaqlar sevinclərindən sıçrayırdılar. Teymur soruşdu:

– Sabah bizi hara aparacaqsınız?

– Sizə top gətirəcəyəm. Sabah meydançada futbol oynayacaqsınız, – deyə Ülkər cavab verdi.

Uşaqların üzünü sevinc bürümüşdü. Bu zaman Aslan da əlində top gəldi və bağıra-bağıra dedi:

– Sabah hara gedəcəksiniz?

Teymur ona acıqlı baxıb dedi:

– Sən heç yerə.

Ülkər dedi:

– Yox, onu da aparacağıq.

– Biz onunla oynamaq istəmirik.

– Nə üçün?

– Çünki o, oğurluq edir.

Aslan bu töhmətlərə dözmədi:

– Oğru özünsən!

Sara acıqlı-acıqlı Aslana baxıb dedi:

– Oğlu olsaydı, o da uşaqların topunu götürüb qaçardı.

Teymur əlavə etdi:

– Sinifdə uşaqların dəftərini oğurlardı.

Aslan tap təklənmişdi. Bu haqlı tənqidlərə cavab vermək çox çətin idi. Bir müddət özünü itirdi. Birdən hönkür-hönkür ağlamağa başladı. O, çarəsiz qalaraq, ancaq bu sözləri deyə bildi:

– Sizin bir şeyinizi oğurlamamışam ki?!

– Əlinə düşsə oğurlarsan. – deyə Sara qəzəblə Aslana baxdı.

Ülkər uşaqlara acıqlandı:

– Susun, bundan sonra Aslan daha bu cür yaramazlıq etməz. – Sonra üzünü Aslana tutub soruşdu:

– Aslan, topu əlindən aldığın uşağı tanıyırsanmı?

– Özünü də tanıyıram, evlərini də.

– Sabaha sizə top gətirəcəyəm. Sən apar onun topunu özünə ver, gəl. Sən gəlincə biz də tətil və istirahət günlərində aparacağımız işlərə dair plan tutaq.

Aslan getdi. Ülkər uşaqları başına toplayıb bir-bir onların rəyini soruşdu:

– Sara, sən tətil günlərində nə kimi işlərlə məşğul olmaq istəyirsən?

– Mən teatra getmək istəyirəm.

– Daha nə sevirsən?

– Bir də bağça uşaqlarını gəzdirməyi, oynatmağı.

– Teymur, sən nə sevirsən?

– Mən maşınlardan, gəmilərdən, təyyarələrdən danışan kitabları sevirəm.

– Qanbay, bəs sən nə ilə maraqlanırsan?

– Mən heyvanları sevirəm. Hər gün heyvanxanaya, sirkə getsəm, yenə doymaram.

Sara Qanbayın dediklərini təsdiq etdi:

– Doğru deyir. Məktəbdə təbiət kabinəsinə girdiyi zaman heç çıxmaq istəmir, gözü şəkillərdə qalır.

Teymur əlavə etdi:

– Təbiət dərslərində heyvanların yaşayışı və xasiyyətləri haqqında o qədər sual verir ki, müəllim lap təngə gəlir.

Ülkər qoynundan bir parça kağız və qələm çıxarıb sıra ilə yazdı: muzey, uşaq bağçası, teatr, heyvanxana, sirk, fabrik və zavodlar.

Bu zaman Aslan qaça-qaça gəldi, üzünü Ülkərə tutub dedi:

– Topu aparıb uşağın özünə verdim. O qədər sevindi ki...

Sara soruşdu:

– Uşaq özü harada idi?

– Qapının ağzında oturmuşdu. Yanına gəlincə məni tanıdı. Üzümə acıqlı-acıqlı baxdı. "Bu top sənindirmi?" – deyib topu göstərincə əlimdən dartıb aldı və gözlərini üzümə dikib: "Hə, mənimdir", – dedi. Mən də bir söz deməyib qayıtdım. Uşaq sevinə-sevinə həyətə qaçdı.

Aslanın bu hərəkətindən hamı məmnun qaldı. Ülkər sevincək halda dedi:

– Qoçaq Aslan, yaxşı elədin. Bundan sonra heç kəsin topunu götürüb qaçma. Yoldaşlarından soruşmuşam, de görüm tətil günlərində sən nə işlə məşğul olmaq istəyirsən? Nəyi çox sevirsən?

Aslan bir az düşünüb:

– Mən aqronomluğu sevirəm, – dedi.

Ülkər: "Yaxın kolxoz və sovxozlara tənəzzöh" sözlərini də plana əlavə etdi. Sonra üzünü uşaqlara tutub dedi:

– Sabah futbol oynayacaqsınız. Günortadan sonra sizə bir kitab oxuyacağam. Kitab bir uşağın qayırdığı yeni təyyarədən danışır. Gələn istirahət günü sizi muzeyə aparacağam. O biri tətildə isə heyvanxaya gedərik. Sonra teatra, sirkə, uşaq bağçasına, yaxın kolxoz, sovxozlara tənəzzöh təşkil edərik.

Uşaqlar çox razı qaldılar.

Birinci istirahət günü uşaqlar üçün çox xoş keçdi. Səhər futbol oynadılar. Günortadan sonra "Kağızdan yeni təyyarə" kitabını oxudular. Ülkər kitabı oxuduqca balaca Məmişin ustalığına hamısı təəccüb edirdi. Teymur diqqətlə qulaq asırdı. Arabir içini çəkərək:

– Mən ondan da yaxşı təyyarə qayıracağam, – deyirdi.

Ülkər kitabçanı oxuyub qurtardıqdan sonra Teymura baxdı. Teymur köksünü ötürüb dedi:

– O Məmiş burada olsa idi, bir yerdə təyyarə qayırardıq.

Ülkər gülüb cavab verdi:

– Bu qədər yoldaş sənə bəs deyilmi?

Teymur ürəyiaçıq və zarafatcıl idi. Əli ilə yoldaşlarını göstərib dedi:

– Bunlarla mənimki tutmur. Biri kələmdən, soğandan, biri kirpidən, dovşandan danışır.

Ülkər cavab verdi:

– Bunların hamısı lazımdır. Heç bir şeyə "pis" demək olmaz! Hünər bir işi yaxşı bacarıb, o yolda müvəffəq olmaqdır.

Bu fikirlə uşaqların hamısı razılaşdı. O axşam nəşələri yerində olduğundan dərslərini daha gözəl hazırladılar və sabah sinifdə müəllimin suallarına yaxşı cavab verdilər. Onlar anlamışdılar ki, yaxşı sənət sahibi olmaq üçün hər şeydən əvvəl bilik lazımdır.

Uşaqlar istirahət günlərini dörd gözlə gözləyirdilər.

O biri həftə heyvanxanaya getmişdilər.

Dəmir qəfəslərdə sıra ilə düzülmüş heyvanlara və quşlara tamaşa edirdilər. Teymur bir dəmir qəfəsin yanından keçərkən ona bir əl uzandı. Dönüb baxarkən gördü ki, meymundur. Qəfəsin içində böyük, kiçik meymunlar oynaşırdı. Teymur Qanbayı səslədi:

– Bura gəl, bura gəl! Bax, meymunlar necə oynaşır, əli ilə az qala məni tutmuşdu.

Qanbay onlara diqqətlə baxır və hər birinin hansı cinsdən olduğu düşünürdü. Teymur da əlindəki ağacı qəfəsə uzadıb, onları acıqlandırırdı.

Böyük bir meymun gəlib qəfəsin barmaqlığı ucunda etinasız dayandı. Teymur ona nə qədər ağac uzatdısa, əsla hərəkət etmədi.

Qanbay və Ülkər bir neçə dəfə ona dedilər: "Acıqlandırma, əlini dişlər", Teymur fikir vermədi. Bir də ağacı uzadarkən, meymun ildırım kimi şığıyıb, onun qolunu iki əli ilə tutdu və ağzına saldı. Teymur qorxub qışqırdı. Qanbay əlindəki ağacla meymunu vurdu. Ülkər də yumruğu ilə ona hücum etdi. Meymun qorxub Teymuru buraxdı.

Teymurun qolunda meymunun dişlərinin yeri qalmışdı. Qolu bərk ağrıyırdı. Yoldaşları başına toplanıb soruşdular:

– Nə oldu, Teymur, nə oldu?

Qanbay gülə-gülə cavab verdi:

– Bir şey olmamışdır. O mənim meymunlarıma sataşdı, meymunlarım da onunla zarafat elədi.

Uşaqlar qəfəslərin önündən baxa-baxa keçirdilər. Qanbay kiçik bir qəfəs qarşısında durdu. Qəfəsin içindəki iki kiçik bağaya baxıb yoldaşlarına dedi:

– Sirkdə bunların iştirak etdiklərini heç görməmişəm. Görünür bunlar o qədər şüursuz heyvandır ki, öyrətmək mümkün olmur.

Ülkər onun çiyninə vurub dedi:

– Onları da sən öyrədərsən, böyük bir şey deyil ki.

Ülkər məktəbdə pioner təşkilatına işə keçdikdən sonra təşkilat canlanmışdı. Tətil günlərindəki səmərəli tənəzzöhlər və oyunlar uşaqları çox maraqlandırdığı üçün onların hamısı bu tədbirlərdə iştirak edirdi. Bu tədbirlər, Ülkərin keçirdiyi maraqlı müsahibələr Aslan kimi uşaqlara da təsirsiz qalmırdı.

Qanbay heyvanları çox sevirdi. Təbiət kabinəsinə girdiyi zaman saatlarla gözlərini şəkillərə dikib qalırdı. Şəhərə tamaşa üçün heyvan gətirildikdə, sirkdə heyvanların tamaşası göstərildikdə atası ilə bərabər gedib doyunca baxırdı. Onların oyunları yaşayışı və xasiyyətləri Qanbayı çox maraqlandırırdı. Köpəklərin, pişiklərin, donuzun, filin, hətta su itilərinin göstərdiyi oyunlara heyrət edirdi. Öz-özünə düşünürdü: "Bu ağıllı heyvanları haradan tapırlar?"

Bir gün atasından soruşdu:

– Ata, heyvanlar bu oyunları kimdən öyrənir?

Atası cavab verdi:

– Oğlum, sən elmi kimdən öyrənirsən?

– Müəllimdən.

– Onları da öyrədən bir müəllim var.

– Onu bilirəm, axı bu dilsiz heyvanlara belə oyunları necə öyrədirlər?

– Oğlum, sirkdə əlində çubuq tutan bir adam var idi. Onu gördünmü?

– Gördüm.

– Bax, o müəllimdir, həm də çox məharətli müəllimdir. Yaxşı oxumuş, illərcə təcrübə görmüş, alim bir adamdır. Heyvanların yaşayışını, xasiyyətini beş barmağı kimi bilir. Heyvanları öyrətmək ona nə qədər də çətin deyil.

Qanbay yenə düşündü. Birdən-birə başını qaldırıb, sevinə-sevinə dedi:

– Ata, böyüyəndə məni heyvanat müəllimi olmağa qoyarsanmı?

Atası onun başını sığallayıb dedi:

– Kaş o gün olsun, oğlum! Mən çox şad olaram. Ancaq heyvanat müəllimi olmaq istəyən adam hər şeydən əvvəl heyvanları sevməlidir. Bax, bundan sonra evimizdəki Mərmər pişiyi, qonşumuzdakı Qaplan iti vurma!

Qanbay qızardı; çünki oynadığı zaman onları arabir vururdu. Birdən-birə atasının əlini tutub dedi:

– Ata, bundan sonra vurmayacağam. Onlarla yaxşı-yaxşı oynayacağam.

Qanbay o gündən heyvanları daha çox sevməyə başladı. Heyvanat müəllimi olmaq fikri onun başında yerləşmişdi. O, sirkdə görmüşdü ki, müəllim kamançada bir çox hava çalır və heyvanları oynadır. Qanbay kiçik bir kamança aldı və o gündən çalmağı öyrənməyə başladı.

Türkan kəndində böyük bir kolxoz vardı. Bu kolxozun ucu-bucağı olmayan xırında iki çanaqlı bağa yaşayırdı. Bunlar tağların, yarpaqların arasında gözəl ömür keçirirdi. Qar, boranlı qış onları qarşıladığı zaman hər ikisi yuvaya çəkilib, üç ay qışı orada yatırdı.

Bahar gəlmişdi. Günəşin isti şəfəqləri hər şeyə qan və can verirdi. Bu uzun yuxudan sonra çanaqlı bağaların oyanmaq zamanı yetişmişdi.

Bir gün hər ikisi yuxulu gözlərini açdı. Onlar çoxdan ac idi. Çöldə günəşin ilıq şəfəqləri və atlaz kimi yumşaq, lətif otlar onları çağırırdı. Yavaş-yavaş sürünüb çölə çıxdılar.

Kolxozçular qızğın çalışırdılar: kimisi bostanın torpağını çevirir, kimisi toxum səpir, kimisi bostanı ləklərə ayırırdı.

Planlarını yerinə yetirmək üçün hamı qızğın çalışır, iş zamanı onların üzündən nəşə, sevinc yağırdı. Ləklərin dörd yanında yaşıl, yumşaq otlar göyərmişdi. Bağaların hər ikisi ac qurd kimi soxulub yeməyə başladı.

Bağaların istədikləri günlər gəlmişdi. Hava gündən-günə qızır otlar, yarpaqlar böyüyür, dirrik və bostan yaşıllaşırdı.

Dişi bağa artıq yumurtlamışdı. Bir müddət keçdikdən sonra yumurtalardan bala çıxdı.

Dişi bağa balalarını yanına alıb dirriyin içində dolaşır, onları yedirir, özlərini düşmənlərdən qorumağı öyrədirdi. Gün əyilmişdi. İsti qum qorlu külə dönmüşdü. Kolxozçular uzaqda bir çinar altında dincəlirdi. Səs-səmir kəsilmişdi. Yalnız bağalar sulanmış tağların ət-

rafında dolaşırdı. Göy üzündə qızılquş da tənbəl-tənbəl uçurdu. Ov tapmış kimi qanadlarını açıb durdu və gözlərini bir müddət yerə dikdi. Quş yavaş-yavaş aşağı enməyə başladı. O bir az sonra qanadlarını açıb durdu. Birdən-birə şığıyıb, ana bağanı caynağına alıb, havaya qalxdı. Qalxdı, qalxdı, sonra sağ tərəfə getdi. Uca qaya başında tikmiş olduğu yuvasına yaxınlaşdı. Bağanı birdən-birə qayanın üstünə atdı. Özü də arxasınca yerə endi. Bağa parçalanıb qınından çıxdı. Qızılquş onu caynağına alıb, yuvasının ağzına qondu. Onu görüncə balaları "cuq-cuq" səsləndilər və tüksüz boyunlarını ona tərəf uzadıb durdular. Qızılquş bağanı parçalayıb, onlara yedirtdi.

Yay tətili başlanmışdı. Ülkər öz pionerləri ilə bərabər Türkan kəndinə gəlmişdi. Ülkər yardım məqsədilə kənddəki pioner təşkilatının işlərinə qarışdı, təşkilatın rəhbərlərini yeni iş üsulları ilə tanış etdi. Kolxozçular arasında mədəni-maarif işləri aparmaq üçün Aslanı kolxoza təhkim etdi. Pionerlər hər gün dəniz sahilində qum və günəş vannası qəbul edir, dənizdə çimir, futbol oynayır və arabir kolxozlara və yaxın kəndlərə tənəzzöhə gedirdilər.

Aslanın işi çox yaxşı idi. O, istəyinə çatmışdı. Kolxozda həvəslə işləyirdi. Məhsulun cinslərini, onları becərmək yollarını, torpaq gübrələrini öyrənirdi. Yoldaşı Qanbay tez-tez onu görməyə gəlirdi. Bir gün Qanbay yenə Aslanın yanına gəlmişdi.

Aslan Qanbay ilə bərabər bostanı başdan ayağacan gəzdi. O, Qanbaya pomidor və badımcan tağlarını göstərir, onların haqqında izahat verirdi. Qanbay öz-özünə düşünürdü. "Oğru, – deyə təhqir etdiyimiz Aslana bax, nə qədər dəyişilmişdir! O artıq iş və zəhmət adamı olmuşdur". Bu düşüncə ilə qarpız, qovun tağlarının yanından keçirdi. Birdən-birə tağların arasında iki bağa balasını gördü. Şadlığından bilmədi nə eləsin. Onları götürmək üçün ləklərin içinə girdi.

Bağalar uzaqdan onu görüncə qaçmağa başladılar. Onlar indi anasız və köməksiz idi. Hər şey onları hürküdürdü. O gün qızılquşdan çox qorxmuşdular. Onun güclü qanadlarının yeli hər birini bir tərəfə atmışdı. Bir müddət onlar özlərinə gələ bilməmişdi. Gözlərini açdıqları zaman analarını görməmişdilər. O gündən tağların arasında qorxa-qorxa yaşayırdılar.

Qanbay onlara yaxınlaşdı. Hər ikisi qorxudan başını qınına çəkib durdu. Qanbay hər əlinə birini alıb ləkdən çıxdı, sevincək:

– Aslan, bax gör nə tapdım, – dedi.

Aslan baxıb gülə-gülə:

– Sənin istədiyin şeydir, həm də nə qədər kiçikdir, – dedi.

– Sağ ol, Aslan! Görüşərik, – deyə Qanbay qaça-qaça getdi. Böyük bağın iri qapısından girincə bağırdı:

– Gör bir nə gətirmişəm!

Uşaqlar onun başına toplandı.

– Nədir, nədir? ver bura, ver bura!

– Qanbay, bunları haradan tapdın?

– Ləklərin içindən.

Səsə Ülkər də gəldi. Bağaları görüncə:

– Oy, nə balacadır! Heç belə kiçik bağa görməmişdim, – dedi.

Qanbay sevinə-sevinə dedi:

– Ülkər müəllimə, bunları saxlayacağam.

Bağalar başlarını qına çəkib hərəkətsiz durmuşdular. Uşaqlar o kiçik qonaqların ətrafını alıb, hələ də onları tək buraxmaq istəmirdilər.

Qanbay qaçıb ağzı çubuqla hörülmüş taxta bir qutu gətirdi. Bu qutunu o çoxdan hazırlamışdı. Hər iki bağanı qutuya qoyub, ağzını bağladı.

Qanbay o gün sevincək olmuşdu. Saatda bir gedib onları yoxlayırdı. Bağalar onu görüncə qorxub çəkilirdilər.

Qanbayı fikir götürmüşdü. O bağalarını öyrətmək haqqında düşünürdü. Nə öyrətsin? Necə öyrətsin? Haradan başlasın? Bunları aydınlaşdıra bilmirdi. Bu fikir onu yormuşdu. Hətta gecələr yatağa girdiyi zaman cürbəcür planlar tuturdu. O eşitmişdi ki, heyvanları öyrətməkdən əvvəl ac saxlayırlar. Odur ki, bir gün sabahacan onlara yemək verməmişdi.

Səhər açıldı. Qanbay yuxudan oyanınca bağaların yanına qaçdı. Ac və dustaq bağalar qutunun içindən çıxmaq üçün yol arayırdı. Qanbayı görüncə hər ikisi başını gizlədib hərəkətsiz durdu. Qanbay əlindəki otları onlara tərəf uzatdı. Onlar qorxub çəkildilər. Qanbay çox çalışdı, onlar inad edib ot yemək istəmədi. Qanbay düşündü: "Zərər yoxdur, ac qalıb axırda yeyərlər", – dedi.

O gün Qanbay çox məşğul idi. Kənd klubunda pionerlər müsamirə verəcəkdilər. Bir tərəfdən klubu bəzəyir, bir tərəfdən də rollarını hazırlayırdılar.

Qanbay yoldaşları ilə bərabər axşamacan işləmişdi. O, evə döndüyü zaman günəş qərbə doğru əyilmiş, hava sərinləşmişdi.

Bağaların fikri onu götürdüyü üçün bilmirdi yolu necə getsin. Yoldaşları ona sataşırdı:

– Sən gedincə bağalar acından öləcək.

– Bilmirəm bu bağalardan nə istəyir?

– Onları mən əlimə götürməyə iyrənirəm.

– Danışmayın, bu da bağaları öyrədib sirkdə oynadacaq.

Qanbay atmacaların bəzisinə cavab verir, bəzisinə gülürdü. Evə çatan kimi bağaları yoxladı. Ağ bağalar qutunun ağızlığını yalayır və çıxmaq üçün yol arayırdı.

Qanbayı görüncə hər ikisi başını gizlətdi. Qanbay qutunun qapağını açdı. Gəlirkən yolda topladığı bağayarpaqlarını onlara doğru uzatdı. Ac bağalar ot qoxusu duyunca başlarını çıxartdı. Qorxa-qorxa yarpağı yeməyə başladılar. Qanbay sevincindən nə edəcəyini bilmirdi. Birinci imtahanı gözəl vermişdi. Bağalar onun əlindən ot alıb yeməyə başlamışdı. Bu az şey deyildi. İlk qələbə qazanılmışdı. Köksü şişmiş, ümidi artmış, gözləri işıqlanmışdı.

Bağaları doyurduqdan sonra Qanbay qaça-qaça yemək otağına gəldi. Yoldaşları yemək yeyirdilər. Başda ülkər oturmuşdu. Titrək və sevincək bir səslə:

– Ülkər müəllim, bağalarıma əlimdə ot yeməyi öyrətdim, – dedi.

Ülkər bu sözün mənasını yaxşı düşünə bilmədi. Yalnız başını tərpədib güldü və onu razı salmaq üçün:

– Mərhəba, Qanbay! – dedi.

Qanbay Ülkərdən bir çox şeylər soruşmaq və öyrənmək istəyirdi. Yoldaşlarının yanında soruşmadı. Yerində oturub yeməyini yedi.

Gecə klubda idilər. Müsamirələri olduqca parlaq keçmiş və kolxozçuları razı salmışdı. Uşaqların və Ülkərin üzü gülürdü. Gecə gec qayıtdılar. Qanbay hər kəsdən əvvəl yatağına gedib yatmış və səhər hamıdan əvvəl oyanmışdı. Bağalarına yarpaq və ot toplamış, doyunca yedirtmişdi. Bağalar otu əlindən alıb yedikcə sevinirdi. Qanbay bunları öyrətmək üçün tədbirlər düşünürdü. O qədər dərindən düşünürdü ki, Ülkərin gəlib onun başı üstündə durduğunu görməmişdi. Ülkər çox durdu. Qanbay fikir dənizinə qərq olmuşdu. Ülkər gülə-gülə soruşdu:

– Qanbay, nə düşünürsən,

Qanbay başını qaldırıb Ülkəri görüncə yerindən sıçradı. Ülkər yenə soruşdu:

– Bağalara ot verdinmi?

Qanbay məğrur bir tövrlə:

– Verdim, hamısını əlimdə yedirtdim, – dedi.

– Elə lazımdır. Heç bir zaman qarşılarına ot qoyma, əlindən yeməyi öyrənsinlər, həm də yavaş-yavaş bunları səsə, gurultuya alışdır. Onda tez öyrənirlər.

Qanbay ümidlə parlayan gözlərini ona dikib dedi:

– Ülkər müəllimə, bunları mən necə öyrədim? Haradan başlayım? Bu iş məni çox düşündürür.

Ülkər gülüb dedi:

– Sən onlara nə öyrətmək istəyirsən?

– Oynamaq öyrətmək istəyirəm, – deyə Qanbay tez cavab verdi.

– Oynamaq. Çox yaxşı... Ot yeməyi necə öyrətdin, oyunu da elə öyrədərsən. Təcrübə sənə göstərəcək. Hər işdə mətanətli, dəyanətli olmaq lazımdır. Kitabxanadan sənə bağalar haqqında üç-dörd kitab gətirdəcəyəm. Oxu, onların xasiyyətini yaxşı öyrən. Bu xüsusda kitablar sənə çox kömək edər.

Qanbay bağalarını tərbiyə etməkdə idi. O, bağalarını ancaq müəyyən saatlarda yedirir, yedirtmək istədiyi zaman onları eyvana buraxırdı. Tamaşa üçün toplanmış uşaqların səs-küyü bağaları qorxutmurdu. Qutudan çıxmaq ac bağalar üçün bayram idi. Qanbay bir dəstə bağayarpağını havadan asırdı. Bu yarpaqları elə asırdı ki, bağalar ayaq üstə durmadan və ya başlarını yuxarı qaldırmadan onu yeyə bilməzdi. Sonra kamançasını götürüb çalırdı. Kamança səsi ac bağalara bir müjdə idi; çünki yemək vaxtı gəldiyini bilirdilər. Başlarını uzadıb, o tərəf-bu tərəfə qaçıb, yemək axtarırdılar. Sara onun köməkçisi idi. Yuxarıdan asılmış otu arabir onların kiçik qara dodaqlarına toxundururdu. Bağalar yeməyə hazırlanırkən otu yavaş-yavaş yuxarı çəkirdi. Bu tövrlə bağalara ayaq üstə yemək öyrətmək istəyirdi. İnad bağalar isə bunu istəmirdi. Qanbay çox çalışdı, mümkün olmadı. O, təcrübəsində davam etdi. Ülkər ona: “Hər işdə mətanətli və dəyanətli ol!” – demişdi. Bu sözü Qanbay unutmamışdı. O çox çalışdı. Axırda bağalara ayaq üstə ot yeməyi də öyrətdi.

Hər gün yemək vaxtı onları eyvana buraxır, özü kamança çalır, Sara da ipə bağlanmış ot dəstəsini onların başı üzərində tuturdu. Bağalar ayaq üstə qalxıb otu yeyirdilər.

İki ayda Qanbay ancaq bunu öyrədə bilmişdi. Onun fikri başqa idi. O indi özünə bir müəllim kimi baxmağa başlamış və istəyirdi ki, kamançasını əlinə alıb çaldığı zaman bağaları sirkdəki heyvanlar kimi durub oynasın.

Qanbay bir gün yenə çox məşğul idi. Şəhərdən pioner dəstəsi gəlmişdi. Dəstə rəhbəri görüləcək tədbirlər haqqında məruzə etdi. Məruzədən sonra hamı birlikdə kəndi gəzmiş, oradan dəniz sahilinə getmişdi. Yeməkdən sonra Lenin guşəsində siyasi kitabçalar oxunub təhlil edilmişdi. Qanbay axşama yaxın evə dönmüşdü. O gün bağalar ac qalmışdı. Qanbay evə gəlincə tez bağaları yoxladı. Ac bağalar onu görüncə qutunun ağızlığından başlarını çıxarıb oynamağa başladılar. Qanbay anladı ki, onlar bu hərəkətləri ilə: "Qapını aç, bizə yemək ver", – demək istəyirdilər Qutunu götürüb eyvana gətirdi. Sara hələ gəlib çıxmamışdı. Qutunu açdı, bağaları çölə buraxdı. Kamançasını götürüb çalmağa başladı. Yemək xəbərini verən kamançanın səsindən bağalar ayaq üstə qalxdı və havadan asılmış otu aramağa başladı. Qanbay bunu görüncə sevincək yerindən sıçradı. Kamança əlində otağa qaçdı.

– Ülkər müəllimə, uşaqlar, bura gəlin, sizə tamaşa göstərəcəyəm, – dedi.

Ülkər və uşaqlar onun arxasınca gəldilər. Eyvana yetişincə Qanbay yenə kamança çaldı. Bağalar kamançanın səsini eşidincə ayaq üstə qalxdılar. Uşaqlar gülür, Ülkər gülür, Qanbay sevincindən nə edəcəyini bilmirdi. Qanbay ayağa qalxdı, ipə bağlı ot dəstəsini Süleymana verib dedi:

– Al, bu otu havada tut, onlar yedikcə otun yerini dəyişdir!

İndi Qanbay kamançanı çalır, Süleyman əlindəki ot dəstəsini yavaş-yavaş havada dolandırır, bağalar da onun arxasınca sürünüb yeriyirdi.

Yay tətili bitmiş, Qanbay öz yoldaşları ilə bərabər şəhərə qayıtmışdı. Tətil ona çox şey vermişdi. Vücudu qüvvətlənmiş, fikri inkişaf etmiş, təcrübəsi və siyasi biliyi artmışdı. O hər gün məktəbə, musiqi dərslərinə davam edir və pioner təşkilatlarında çalışırdı. Bağalarını da unutmurdu. Evə gələr, yeməyini rahat-rahat yeyib qurtardıqdan sonra bağalarını düşünməyə başlardı. Hər gün qutunu artırmaya gətirir, ağzını açıb bağalarını çölə buraxırdı. Özü kamança çalır, qardaşı Surxay da kamançanın havasına uyduraraq, otu əlində dolandırırdı. Bacıları, qonşu uşaqları hər gün o kiçik konsertdə iştirak edirdilər. Qanbay təcrübəsini artırmışdı. Bağalara iki oyun öyrətmişdi. Bir neçə dəfə kiçik konsert tərtib edib bağları oynatmış, təcrübədən çıxmışdı. Onları artıq cəmiyyət içərisinə çıxarmaq, müsamirələrdə, konsertlərdə oynatmaq olardı. Bağa kimi çətin əhliləşən heyvanlara oyun öyrətmək

asan iş deyil. Bundan sonra Qanbayın bağalarını, özünü hər kəs tanıyacaq, biləcək , onun hünərinə heyrət edəcəkdi, adı qəzetlərdə yazılacaq, dillərdə söylənəcəkdi.

Qanbay o il yeddillik məktəbi bitirirdi. Onların şərəfinə müsamirə tərtib edilmişdi. Müsamirədə bağalar da iştirak edəcəkdi. Məktəblilər axın-axın gəlir və dəhlizlərdə dolaşırdılar. Salon qapısından asılmış məramnaməni böyük bir dəstə oxuyur və heyrətlə bir-birindən soruşurdu:

– Bu oyunçu bağalar haradadır?

– Bağa da heç oynayarmı?

– Hələ bu Qanbay kimdir?

– Bağalar onundumu?

Qapı ağzında get-gedə adam çoxaldı. Hər kəs səbirsizliklə müsamirənin başlanmasını gözləyirdi.

Birinci zəng vuruldu. Tamaşaçılar salona doldu. Bütün gözlər səhnəyə dikilib qalmışdı. Pərdənin tez açılması üçün şagirdlər ayaqlarını yerə döyür, əl çalaraq, səs–küy qoparırdılar.

Pərdə açıldı. Birinci hissədə şagirdlər şərqi söylədilər, oyun havaları çalıb şerlər oxudular, idman nümunələri göstərdilər. İkinci hissə başlandığı zaman hamının gözü səhnədə qalmışdı. Tamaşaçılar əl çalaraq, "Bağalar gəlsin, bağalar!" – deyə bağırırdılar. Oyun çalğı ilə başlandı. Cürbəcür havalar çalındı. Sonra Qanbay əlində kamança səhnəyə çıxdı. Sürəkli alqışlar salonu bürüdü. O, stula oturub, kamançasını çalmağa başlarkən, bağalar səhnəyə girib, ayaq üstündə qarşı-qarşıya oynamağa başladılar. Salonu səs bürüdü. Hamı gülür, əl çalır, bağalar isə oynamaqda davam edirdi.

Qanbay havanı dəyişdi. Bağalar da tez oyunu dəyişdilər. Tamaşaçılar heyrətdə qalmışdı. Bir az sonra kamança susdu. Oyun bitdi. Qanbay bağalarını da götürüb səhnədən çıxdı. Sürəkli alqışlar davam edir, tamaşaçılar əl çalırdı. Qanbay, bağaları yenidən səhnəyə çağırırdı. Salonu səs-küy bürümüşdü. Hamı Qanbayın oyunçu bağalarını bir də görmək istəyirdi. Bu dəfə Qanbay ilə məktəb müdiri də səhnəyə gəldi. O, tamaşaçıları zor-güc sakit elədi. Sonra sözə başladı:

– Yoldaşlar, tamaşasından doymadığınız bu oyunçu bağalar son sinif şagirdlərimizdən Qanbay Dursunzadənindir. Bu istedadlı kiçik müəllim heyvanları sevən, onların yaşayışını öyrənmək istəyən səbir-

li, dəyanətli, çalışqan bir uşaqdır. Onu sizə çox tərifləməyəcəyəm. Hər müəllimin hünərini onun şagirdlərindən bilmək olar. Oyunçu bağalar Qanbayın necə müəllim olduğunu sizə bildirdi. O bu işin ardınca gedib heyvanat müəllimi olmaq istəyir. Onun bu fikrini ürəkdən alqışlayaraq, bu yolda ona kömək etməyi vəd edirik. Bir gün eşidəcəksiniz ki, şəhərimizə böyük bir sirk gəlmişdir. Bir-birinizdən soruşacaqsınız: "Bu sirkin ən məşhur təlimçisi kimdir?" Qəzetlərdə elan oxumuş yoldaşlarınız sizə deyəcək: "Qanbaydır, oyunçu bağaların təlimçisi". Sirkə dolacaqsınız. Qanbayın əsil hünərini siz o zaman görəcəksiniz. İndi isə mükafat olaraq təbiət kabinəsi bu üç kitabı ona bağışlayır. Sizin hər birinizi də Qanbay kimi böyük bir hünər və sənət sahibi görmək istəyirəm.

Bu sözləri deyib müdir kitabları Qanbaya verdi. Salon onu alqışlarkən baş əyib, müdirlə bərabər səhnədən çıxdı. Tamaşaçılar əl çəkmir, Qanbay ilə bağaları yenidən səhnəyə çağırırdılar. Salonu gurultu bürümüşdü. Qanbay bağaları ilə yenidən səhnəyə gəldi. Bağaları səhnəyə buraxıb kamançasını çaldı. Bağalar əvvəlkindən daha həvəslə oynamağa başladı. Uşaqlar əl çalır, sevincdən sıçrayıb bağırırdılar.

Kamança susdu, bağalar durdu. Qanbay gurultu və alqışlar içərisində tamaşaçılara baş əydi. Birdən birə orkestr çalmağa başladı. Uşaqlardan biri çığırdı:

– Bağaların havasını çal!

Orkestr bağaların bildiyi havalardan birini çaldı. Bağalar əvvəlcə hürküb, bir-iki saniyə durub dinlədi. Sonra birdən-birə ayaq üstə qalxıb, o havanı şirin-şirin oynamağa başladılar. Salon yenidən canlandı, tamaşaçılarda gülməkdən can qalmadı.

1934

KƏLƏKBAZ ALBERT

Lerqo bez fabrikasında fəhləlik edirdi. Qaniçən faşistlərə qarşı onda dərin bir kin var idi. Faşistlərlə vuruşma başlar-başlamaz Lerqo öz arvadı ilə bərabər cəbhəyə getdi; on altı yaşında oğlu Alberti öz yaxın qonşusu və səmimi dostu olan Albaressaya tapşırdı.

Albert ağıllı, ürəkli və mətanətli bir çocuq idi. O, bilmədiyi şeyləri soruşub öyrənmək istəyər və gördüyü maraqlı hadisələri özünəməxsus dadlı bir dil ilə, qonşusu Albarasseya nağıl edərdi. Albaressa onu öz nəvəsi kimi sevərdi.

İspaniya qiyamçıları Almaniya və İtaliya faşistlərindən qüvvət alıb şəhərə hücuma başladıqları zaman respublikaçılar çocuqları, əlsiz, ayaqsızları səlamət yerlərə köçürmüşdülər. Yalnız Albert və Albaressa yaşadığı küçədə bir neçə çocuq, qoca kişi və qadın qalmışdı. Küçə faşistlər əlinə keçdiyindən bunları köçürməyə artıq vaxt olmamışdı. Madrid şəhəri küçələrində çarpışma gündən-günə şiddətlənir, faşistlər tez-tez hücuma keçirdi. Respublikaçılar düşmənin yeni qüvvət aldığını bildiyindən daha mətanətlə çarpışıb düşmənə böyük tələfat verirdi. Topların gurultusu, bombaların vıyıltısı, pulemyotların şaqqırtısı, tankların taqqırtısı qulaq batırırdı. Evlər, qapılar, pəncərələr zağ-zağ titrəyirdi.

Od içində qalmağa məcbur olan Albert birinci gün çox qorxmuşdu. O, bir tərəfdən cəbhədə çarpışmaqda olan ata-anasını, o biri tərəfdən də öz ağır və qorxulu vəziyyətini düşünürdü. Ona ürək və təsəlli verən yalnız qonşusu və baba kimi sevdiyi qoca Albaressa idi. Albaressanın qanadları altına sığınıb hər dərdini, kədərini onunla unudurdu. O, artıq yavaş-yavaş səsə, küyə alışmağa başlayırdı. Yaşadıqları dördüncü qatda Albaressa pəncərədən açmış olduğu deşikdən çarpışmaya tamaşa edir və respublikaçıların tezliklə qalib gəlməsini səbirsizliklə gözləyirdi.

Bir gün Albert qoca Albaressaya dedi:

– Bir az böyük olsaydım, mən də cəbhəyə gedərdim.

Qoca Albaressa gülə-gülə kiçik Albertin parlaq gözlərinə baxıb soruşdu:

– Sən cəbhədə neylərdin?

– Neylərdim? Bu canavarların ordusunu bir gündə dağıdardım!

Albaressa kiçik vətəndaşın başının əlilə oxşadı:

– Sən qorxma, bizim qəhrəman ordumuz düşməni darmadağın edəcək.

Albert qocaya bir az da yaxınlaşdı. Kiçik, ağıllı gözlərini onun gözlərinə dikib soruşdu:

– Baba, bu alman və italyan faşistləri ölkəmizə nə üçün ordu göndərir?

Qoca Albaressa əlini onun çiyninə qoyub cavab verdi:

– Oğlum faşistlər xalq azadlığının düşmənidir. Onlar öz səadətini başqa xalqların fəlakəti üzərində qururlar. Faşizm hər cür azadlığın düşmənidir.

Bu sözlərdən Albertin üz-gözü dumanladı. Bir az düşündükdən sonra başını qaldırıb dedi:

– Biz öz faşistlərimizi ölkəmizdən qovub çıxarmaq istəyirdik. Bu canavarlar hara gəlir?

– Hara gəlir? Leş, cəmdək üstünə. Bizim vətənimizi özlərinə müstəmləkə etmək istəyirlər.

– Necə? Müstəmləkə?!

– Bəli, müstəmləkə! Yoxsa, nə üçün gəlirlər? Bu istilaçılar həmişə başqa xalqın torpağına göz dikir. Müstəmləkəçilik onların siyasətidir.

– Yox, biz onlara öz torpağımızdan bir qarşı da verməyəcəyik!

Qonşu küçədə şiddətlə gurlayan topun səsi danışığa mane oldu. Artıq hər iki tərəf hücuma keçmişdi. Albaressa pəncərə deşiyindən baxıb Alberti çağırdı:

– Albert, gəl bax, faşist zabiti əlində durbin orduya komanda verir.

Albert tez yaxınlaşıb diqqətlə küçəyə baxdı. Zabit səngər içində, əlində durbin, qarşısında cəbhənin planı, telefon ilə əmrlər verirdi. Albert başını çəkib Albaressaya baxdı. O baxışlar çox mənalı idi. Pəncərədən çəkilib dedi:

– Baba, bu zabit bizim pəncərənin düz altında durub. Albaressa yavaşca:

– Yox, Xuanın pəncərəsi altındadır. Albert tez qapını açıb dişarı çıxdı. Albaressa çocuğun bu hərəkətindən şübhələndi. Onun nə üçün getdiyini və nə yapmaq istədiyini bilmək üçün arxasınca getdi. Albert yarım pudluq qalın bir dəmir parçasını qolları üstünə götürüb hıqqana-hıqqana pəncərəyə tərəf apardı. Albaressa əsəbi səslə bağırdı:

– Albert, neyləyirsən?

Albert qaşlarını çataraq kəskin bir səslə:

– Bunu faşist zabitinin başına salacağam – dedi.

Albaressa ona mane olmaq istədi. Albert öz fikrində inad göstərdi. Albaressa ona dedi:

– Sənin gücün çatmaz, onu ver mən atım.

Albert razı olmadı. Bunların səsinə qonşu Xuan gəldi. Xuan köhnə əsgər idi. Onun atası və kiçik qardaşı əsgərlikdə ölmüşdü. Özü də bütün həyatını əsgərlikdə keçirmişdi. Mərakeş xalqı İspaniya hökumətinə qarşı üsyan etdiyi zaman Xuan da orduya göndərilmişdi. Müharibədə ayağından aldığı yaradan şikəst qalmışdı. Xuan əhvalatı anlayanda dəmir parçasını Albertin əlindən dartıb aldı. Sonra əli ilə onları itələyib:

– Siz gördüyünüzü mən də görmüşəm. O, bizim pəncərənin altında durur. Siz buradan çəkilin. Bu mənim işimdir! – dedi.

O bu sözləri o qədər qəti dedi ki, Albert və Albaressa susmağa məcbur oldu. Xuan dəmir parçasını öz otağına gətirdi. Küçələrə qarşı olan pəncərələri açmaq yasaq olduğu halda pəncərəni yavaşca açdı və dəmir parçasını düz zabitin başına atdı. Dərhal pəncərədən çəkildi. Dəmir zabitin başını partlatdı. Dərhal küçədə səs-küy qopdu. Pəncərəni yaylım atəşinə tutdular.

Çox çəkmədi ki, həyətin dəmir darvazası şiddətlə döyülməyə başladı. Xuan Albertə və Albaressaya dedi:

– Siz çəkilin, məni aparmağa gəlirlər. Albert onun əlindən tutub:

– Qorxma, gəl, mən sizi gizləyəcəm, heç görməyəcəklər – dedi. Xuan onun sözünə əhəmiyyət vermədi. Albert isə əl çəkmədi, onun qolundan tutub:

– Xuan dayı, mən səni elə yerdə gizləyəcəm ki, heç kəs tapa bilməyəcək. Bircə sən gəl! – deyə fikrində inad etdi.

Darvaza qapısı açılıb jandarmlar, polislər içəri girmişdi. Həyətdə səs-küy getdikcə çoxalırdı. Xuan otağının içində durub yerindən tərpənməyirdi. Albaressa işə qarışdı. Albert onu Albaressanın otağına gətirdi. Albaressanın böyük bir palazı var idi. Albertin göstərişi ilə palazı tez açdılar. Xuanı palaza səriyib divara söykədilər.

Jandarmları dəmir atılan pəncərənin otağına girib Xuanı axtarırdılar. Orada tapmayınca qonşu otaqları bir-bir gəzdilər. Albaressanın otağını da aradılar. Otağı alt-üst etdilər. Hətta əyri və ağzı qıfıllı sandığın da ağzını açıb baxdılar. Xuanı tapmadılar. Jandarmlar acıqlarından dil-dodaqlarını çeynəyirdi. Albaressanın otağına bitişik olan qonşusu Mariya Albaressanı şübhəli baxışlarla süzərək:

– Yəqin onu gizləmişlər – deyirdi.

Jandarmlar Albaressanı çox sıxma-boğmaya saldılar. Yoğun və qısa boylu jandarm tüfənginin qundağı ilə onu vurmağa başladı. Albert:

– Mənim babamı niyə vurursunuz? – deyə Albaressaya sarıldı. Uca boylu, canlı bir jandarm Albertin qolundan tutub özünə tərəf çəkərək:

– De görüm o kişini harada gizləmisiniz? Yoxsa hər ikinizi öldürəcəyik – dedi.

Albert:

– Bizim xəbərimiz yoxdur! – dedi. Jandarm onun üzünə üç-dörd sillə çəkdi. Kiçik Albertin üzündə jandarmanın barmaq yerləri qıpqırmızı görünür, gözlərinə qan çökmüşdü, ağlaya-ağlaya cavab qaytardı:

– Bizi nə üçün döyürsünüz? Onunla bizim nə işimiz var? Qoçaqsınız axtarın, tapın!

Jandarmlar söylənə-söylənə getdilər. Fəqət o evi dörd tərəfdən əhatə etmişdilər. Döyüş şiddətlənirdi. Komandanı ölmüş olan faşist dəstəsi respublikaçıların şiddətli atəşi altında yavaş-yavaş geri çəkilirdi. Oğlu faşist zabiti olan Mariya get-gedə əsəbiləşirdi. O faşist komandanının ölməsini bu evdə yaşayan adamlardan gördüyü üçün hamıya düşmən kəsilmişdi. Albaressanın bu işdən xəbəri olduğunu duymuşdu. Ona görə də Xuanı harada gizlətmiş olduğunu bilmək üçün Albaressanı pusurdu.

Jandarmlar getdikdən sonra Albert ilə Albaressa Xuanı palaz içindən çıxartdılar Xuan ələ keçmədiyindən, jandarmları aldada bildiklərindən Albert çox sevinirdi. Onlar öz aralarında şən-şən danışırdılar Mariya onların danışığını eşidib qapı ağzından pusmağa başladı. Xuan deyirdi:

– Sağ ol Albert, sən məni ölümdən qurtardın, bu palaz sənin yadına hardan düşdü? Palaz olmasaydı neylərdiniz?

– Palaz olmasaydı başqa şey düşünərdim, – deyə Albert ona cavab verdi. Mariya bunu eşidincə tez aşağı endi. Əhvalatı dəmir darvaza ağzında duran jandarmlara xəbər verdi. Jandarmlar yenidən həyətə doldu. Fəqət onlar respublikaçıların irəlilədiyini və faşist ordusunun geri çəkilməkdə olduğunu bilirdilər. Ona görə də könülsüz olaraq yenə haman jandarma Albaressanın evini yoxlamağa çıxdı. Albert onların gəldiyini görmüşdü. Xuanı tez böyük sandığın içinə qoyub ağzını bağladı. Jandarmlar gəldi. Albaressanın otağına girincə palazı açdılar. İçində heç bir şey yox idi. Albaressanı və Alberti yenə çox incitdilər. Bir fayda vermədi. Onlar gedirkən:

– Biz sənlə atışma sakit olandan sonra danışacağıq, – dedilər.

Jandarmlar getdi. Albert sandığı açıb Xuanı çıxartdı Hər üçü sevinə-sevinə oturub danışırdılar. Albaressa dedi:

– Bu azğınlar qurd kimi qoxu bilir. Onları Xuanı palaz arasında gizlətdiyimizi eşidib gəlmişlərdi.

Sonra əlavə etdi:

– Bu, Mariyanın işi olacaq. O faşistin bizi görən gözü yoxdur.

Albaressa onun sözlərini təsdiq etdi:

– Jandarmlar bu dəfə gələndə mən çox qorxdum. Yoğun və qısaboylu jandarm sandığa bir neçə dəfə əyri-əyri baxdı. "Sandığı açın" – desəydi, neylərdik? Albert ayaq tappıltısı eşitdi. Əlini ağzına qoyub "s...s!" deyə, işarə etdi; sonra yerindən qalxıb qapını birdən-birə açdı. Mariya onları qapı ağzında durub dinləyirdi. Alberti görüncə o qıpqırmızı qızardı.

– Ey qarı, sən bizim qapımızı nə üçün pusursan?

Qarı əllərini ovuşdura-ovuşdura qırıq bir səslə cavab verdi:

– Mən nə üçün sizin qapını pusum? Sizə sözüm var idi, onu deməyə gəlmişdim.

– Nə sözün var idi?

Mariya söz tapmadı.

– Aşağı enmək istəyirəm, qapıdan göz-qulaq olun!

Albaressa etinasız:

– Sənin otağında kimin nə işi var?

Albert düşünürdü. Xuan gülə-gülə ondan soruşdu:

– Kiçik qəhrəman, indi nə düşünürsən?

Albert düşünə-düşünə cavab verdi:

– Bu xain yenə xəbərə getdi. Bu dəfə də gəlsələr səni harada gizləyim? Bax bunu düşünürəm.

Birdən Albert sevinclə bağırdı: "Aha tapdım!" Sözünü bitirməmiş tez dışarı çıxdı. Bir az sonra qoltuğunda əyri bir qabaq içəri girdi:

Xuan dayı, qalx gedək!

– Xuan bir Albertə baxdı, bir də onun qoltuğundakı əyri qabağa, heyrət soruşdu:

– Hara, oğlum?!

– Mariyanın hovuzuna!

– Fikrin nədir?

– Bu dəfə səni hovuzun içində gizləyəcəyəm. Sən suya girərsən. Bu qabağı da başına keçirərsən – deyə, Albert çoxdan başını kəsmiş və

içini çıxartmış olduğu qabağı təcrübə üçün Xuanın başına keçirdi. Qabaq onun başını və boynunu gözəlcə gizləyə bilirdi. Albaressa:

– Albert, səndə şeytan ağlı var, bu qabaq haradan sənin fikrinə gəldi? Bu dəfə Xuanı heç faşistlərin babası da tapa bilməz.

Xuan qabağı başından çıxarıb:

– Bunun içində nəfəsim darıxar. – dedi. Albert qabağın bir neçə deşilmiş yerini göstərib:

– Bax, buradan hava alacaqsan, bunu mən nə öz quşum üçün qayırmışdım – deyə Xuanı sakit etdi.

Bu əsnada həyətdə səs-küy qopdu.

Xuan tez Mariyanın mətbəxinə qaçdı. Jandarmların yaxınlaşdığını görüncə hovuza girib qabağı da başına keçirdi.

Jandarmlar bu dəfə çox ağzıdolu gəlmişdi. İçəri girincə Albaressaya qəzəbli səslə bağırdılar:

– Ey qoca, qalx o adamı ver, yoxsa səni də bu uşağı da aparıb öldürəcəyik!

Albaressa:

– Mən onu haradan verim? Yerdən çıxartmayacağam ki!.. Bu otaq, bu da siz, əgər mənim evimdə tapsanız, nə istəyirsiniz edin!

Qısaboylu, yoğun jandarm zorla öz qəzəbini boğdu:

– Ver bura açarı!

Albaressa açarı verdi. Jandarm sandığı açdı. İçində heç bir şey yox idi. Hər ikisi bir-birinin üzünə baxdı. Albert irəli gəlib öz şirin dili ilə onları sakit etməyə çalışdı:

– Vətəndaşlar, bu bizim otaq, bu da siz, biz onu harada gizləyəcəyik? Həm də nə üçün gizləyək? Siz o Mariyanın sözünə inanmayın. O həmişə babam Albaressa ilə dalaşır. Nə deyirsə, hamısı yalandır.

Albertin şirini dil də onları sakit etmədi. Mariya faşistləri elə inandırmışdı ki, əl çəkmirdilər. Alberti və Albaressanı tüfəng qundağı ilə xeyli döydülər. Bir fayda olmadı. Qısaboylu, yoğun jandarm gedirkən:

– O adamı verməsəniz, eviniz topa tutulacaq. Bu artıq qərara alınmışdır, – dedi.

Jandarmlar getdi. Albert və qoca Albaressa yedikləri tüfəng qundaqlarından bədənləri qapqara qaralmışdı. Hər ikisi bir-birinə ürək vermək üçün zor-güc özlərini saxlaya bilirdi. Albaressa yerə oturub səssizcə düşünürdü. Xuan onların yadından çıxmışdı. Bu zaman Mariya daş dəymiş ayı kimi donquldana-donquldana evə gəldi. Görü-

nürdü ki, xəbərlər yalan çıxdığından jandarmlar onu incitmişdilər. Nə isə bir şey almaq üçün koridordan o birbaş mətbəxə girdi. Jandarmların getdiyini duymuş Xuan da bu zaman başından qabaq hovuzdan çıxdı. Mariya onu görüncə qorxa-qorxa geri çəkildi və səsi gəldikcə bağırıb yerə yıxıldı. Onun bu qorxunc səsinə Albert və Albaressa da gəldi. Mariya ölü kimi yerə sərilmiş, qorxusundan gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Xuan da onun başı üstündə durub heyrətlə ona baxırdı.

– Qonşu, Xuanın başına qabaq keçirib hovuzda gizləyirsən, sonra da bizdən xəbərçiliyə gedirsən.

Mariya cavab vermədi.

Döyüş şiddətlənirdi. İrəliləməkdə olan respublikaçıların pulemyotları altından faşist ordusu dəstə-dəstə geri çəkilirdi. Xuan Albaressanın otağındakı pəncərənin deşiyindən çəkilməkdə olan faşist dəstələrinə baxıb sevinirdi. Birdən qapıya yüyürüb bağırdı:

– Albert, gəl bir bax, faşistlər qaçırlar.

Albert Albaressanın əlindən tutub sevinə-sevinə qaçdı. Mariya ilan vurmuş kimi acığından qovrulurdu. Kinindən dil-dodağını çeynəyirdi. Qonşuların getməsindən istifadə edərək cəld qalxdı, otağın və mətbəxin qapısını bağlayıb getdi. Albert birdən Mariyanı xatırladı. Onun yenə xəbər üçün gedəcəyindən qorxurdu. Nə yapdığını bilmək üçün artırmaya çıxdı. Mariya otaq və mətbəx qapısını da bağlayıb getmişdi. Albert tez geri qayıtdı. Barmağı ağzında durub düşünürdü. Xuan onu görüb soruşdu:

– Kələkbaz, daha nə düşünürsən. Bir saat sonra bizim müzəffər ordunu salamlayacağıq. Sən gəl çiçək hazırla! Albert başını qaldırıb düşüncəli vəziyyətdə dedi:

– O bəxtiyar günü görmək üçün səni qurtarmaq lazımdır. Mariya qapısını, mətbəxini, bağlayıb xəbərə getmişdir. Jandarmlar bu saat gələcək. Buna bir çarə düşünürəm.

Xuan ona gülə-gülə cavab verdi:

– İspan xalqının aslan balaları, kaş, bu azğınlara qalib gəlsin, mən ölümdən qorxmayıram.

Albert ona cavab vermədi; düşüncəli bir halda otaqdan çıxdı. Bir az sonra əlində iri bir zənbil gülə-gülə içəri girdi. Albaressa və Xuan ona baxıb gülürdülər. Albaressa dedi:

– Ağıllı bala, indi fikrin nədir?

Albert zənbili yerə qoyub dedi:

– Xuan dayı, bu dəfə səni bu zənbilin içində tavandan asacağam.

Xuan bir Albertə baxdı, bir də köhnə, bu böyük zənbilə. Üzünü Albaressaya tutub cavab verdi:

– Bizim zənbil məni saxlamaz, oradan başı üstündə yerə gələrəm.

Albert əlini Xuanın çiyninə qoyub onu sakit etdi:

– Mən elə bir iş yapacağam ki, yıxılsan da, ziyan dəyməyəcək.

Bunu deyib Albert tez dışarı çıxdı. Pəncərədən həyətə baxanda gördü ki, iki jandarm aşağıda pilləkəndə astadan danışır; yuxarı çıxmaqda tərəddüd göstərirlər. Albert gözlərini onlardan ayırmayırdı. Onlar bir-birilə çox məsləhət etdi. Nəhayət, ucaboylu kök jandarm yavaş-yavaş pilləkənləri çıxmağa başladı. Albert tez otağına girib "gəldilər!" deyə bağırdı. Albaressanın köməyi ilə Xuanı zənbilin içinə qoyub ip ilə yuxarı çəkdilər və ipi tavanın orta mismarına möhkəm bağladılar. Sonra ayaqları altına qoyduqları masanı və iskəmləni götürüb bir tərəfə çəkildilər. Albert qapıya çıxdı. Onlara tərəf gələn jandarmı qarşılayaraq:

– Bax, vətəndaş, sən bizi boş yerə bu qədər incitdin, o kişini Mariya mətbəxdə, hovuzun içində gizlətmişdi. Başına böyük bir qabaq keçirmişdi, – dedi.

Jandarm gülümsəyərək:

– Bəs o hara getdi, harada gizləndi?

– Mən artırmadan keçəndə hovuzdan çıxdığını gördüm. Əvvəlcə qorxdum, sonra qabağı başından çıxaranda tanıdım. Babama xəbər vermək üçün otağa qaçdım, bu gülməli əhvalatı ona danışdım. Biz artırmaya çıxınca o yox olmuşdu. Nə oldu hara soxuldu, bilmədik. Bax, mətbəxi bağlayıb getmiş, bəlkə də yenə oradadır?

Jandarm acı-acı güldü:

– Bilirəm, onu siz gizlədirsiniz. Bu dəfə sizi aparmağa gəlmişəm.

Bunu deyib jandarma Albaressanın otağına girmək istədi. Albert gördü ki, Xuanın ayağı zənbilin deşiyindən görünür. Jandarm onu görməsin deyə Albert bir fənd işlətdi. İçəri girincə onun başını qarışdırıb tam zənbilin altında bir kürsü qoydu. Jandarmın qolundan tutub:

– Sən bu kürsüdə otur, mən sənə əhvalatı söyləyim – dedi.

Jandarm pilləkanları çıxıb enməkdən onsuz da yorulmuşdu. Özünü kürsünü üstünə salıb oturdu. Albert ona dedi:

– Vətəndaş, Jandarm mən Xuanı əgər bilmək istəyirsinizsə, əvvəldən sevməyirəm. O da məni heç sevməz; məni görən kimi qaçır.

Çünki ona mən belə bir mahnı qoşmuşam. Bunu deyib Albert oxumağa başladı:

"Başın kəlikdir, ey Xuan,
Qəlbin çəlikdir, ey Xuan.
Ayağını çək yuxarı,
Zənbil dəlikdir, ey Xuan!"

Xuan anladı ki, Albert bu sözlərlə ona işarə edir. Çünki onun ayağı zənbilin dəliyindən xeyli bayıra çıxmışdı. Jandarm başını qalxızsaydı, onu dərhal görə bilərdi. Odur ki, Xuan zənbilin içində özünü toplayıb, ayağını deşikdən çəkmək istəyirdi ki, zənbilin qulpu qırılıb jandarmın başına düşdü. Jandarm ağzı üstündə yerə sərildi. Onun boynu içinə batmışdı. Xuan yerə düşüncə özünü toplayıb birbaş öz evinə qaçdı, qapını içəridən bağlayıb oturdu. Jandarm yerdə ufuldayırdı. Albert pəncərəyə yanaşıb, birdən bağırdı:

– Vay, faşistlər qaçmışlar, respublikaçı atlılar küçədə dolaşır; jandarmları öldürürlər.

Bu sözləri eşidən jandarm boynunu əyə-əyə başını qaldırdı, cəld ayağa qalxdı, vəziyyətin çətinliyini görüb həyəcanla: "Vay mən neyləyəcəm?" deyə Albertin üzünə baxdı. Albert sandığın ağzını açıb:

– Gəl bura, burda səni tapmazlar, – dedi.

Albert ilə Albaressa onun qolundan tutub çəkə-çəkə gətirib sandığına soxdular, Albert sandığın ağzını bağlayıb açarı cibinə qoydu və gülə-gülə Albaressaya baxıb yavaşca:

– Bundan qurtardıq, – dedi.

Bu ara küçədə səs-küy çoxaldı. Doğrudan da respublikaçılar qaçan faşist əsgərlərini təqib edir, əllərinə düşən jandarm nəfərlərini öldürürdülər. Jandarmlar can qorxusundan özlərini həyətlərə soxub, gizlənirdilər. Albaressa ucadan bağırdı:

– Ay, bizimkilər gəldi, bizimkilər gəldi!

Albert Xuana xəbər vermək üçün otaqdan çıxdı. Artırmada iki jandarm ilə üzləşdi. Onlardan biri:

– Balaca, bizi gizləyə bilərsinizmi? – deyə ondan kömək istədilər. Bunların birisi haman qısaboylu yoğun jandarm idi. Albert hərifləri otağa apardı.

Qısaboylu jandarm əlini Albertin çiyninə qoyub dedi:

– Sənə mən çox əziyyət vermişəm. Vaxt olar, xəcalətindən çıxaram.

Albert ona cavab vermədi. Albaressanın köməyi ilə birisini palazın arasında gizlətdilər. Qısaboylu jandarmı da zənbilin içinə qoyub tavandan asdılar. Uzun kəndirin ucunu da qapı yanında vurulmuş mismardan bağladılar. Bu yerdə Mariya ağlaya-ağlaya içəri girdi:

– Bax, mən sizi saxladım, indi də siz məni saxlayın, düşmən gəlir.

Albert onu öz mətbəxinə aparıb hovuzun içində oturtdu; qabağı da başına keçirtdi:

– Qorxma, səni burada heç kim tapa bilməz!

Küçələrdə zəfər marşı çalındı. Albaressa pəncərələri geniş-geniş açdı. Xuan da gəldi. Daşqın sevinc içində orduya dəsmal sallayıb salamladılar:

– Yaşasın İspaniyanın müzəffər respublikaçı ordusu!

Bu zaman bir dəstə atlı zabit gəlirdi. Onlar küçənin ortasında dayandı. Zabitlərdən birisi əli ilə göstərib:

– Onu, bax, burda vurdular, mən durbinlə gördüm – dedi. Albert bağırdı:

– Vətəndaşlar, o faşist zabitini, bax, bu Xuan dayı öldürdü. Dəmir parçası ilə başını partlatdı.

Albert o qədər ucadan qışqırdı ki, zabitlər cəld ona sarı çevrildilər, razılıq əlaməti olaraq papaqlarını çıxartdılar. İçlərində rütbəcə ən böyük olan ucadan səsləndi:

– Vətəndaşlar aşağı enin!

Xuan Albertin başını qucaqlayaraq:

– Hörmətli zabitlər, – deyə səsləndi: – bu fikri mənə verən, döyülməyinə baxmayaraq məni dörd dəfə faşist jandarmlarından gizləyən bu kiçik qəhrəman Albert ilə Albaressadır. Biz aşağı enməkdənsə, siz yuxarı çıxın, bu kiçik qəhrəmanın ağlasığmaz işlərini görün, həm də sizin üçün hazırladığı dörd hədiyyəni təslim alın!

Zabitlər gülə-gülə, həm də təəccüblə bir-birinə baxdılar. Üç zabit atdan enib həyətə girdilər. Xuan onları Albaressanın otağına gətirdi. Bir-biri ilə yaxın dost kimi görüşdülər. Qoca Albaressa əhvalatı başdan ayağa zabitlərə nağıl etdi. Zabitlər onu heyrətlə dinləyirdilər. Xuanı gizlədərkən Albertin yapdığı işlərə qəhqəhə çəkib güldülər.

Kiçik qəhrəman Albert onların gözündə böyümüşdü. Onun hünərinə, ağıl və kamalına heyran qalıb:

– Sağ ol, kiçik qəhrəman Albert! – deyə, onu qucaqlayıb alnından öpürdülər. Albaressa gülə-gülə:

– Albert, durma, hədiyyələri də təslim et! – dedi.

– Albert palaza yanaşdı. Onun ucundan tutub bütün qüvvəsi ilə dartdı; Albaressa və Xuan da ona kömək etdilər. Palazı açınca içindən jandarm çıxdı. Albert onun qolundan tutub zabitlərə dedi:

– Götürün, bu biri!..

Sonra sandığı açıb ikinci jandarmanı çıxardı.

– Bu da iki...

Xuanla divara bağlanmış ipi açıb yavaş-yavaş aşağı endirdi. Zabitlər zənbilin içində büzüşüb duran jandarmı görüncə gülüşdülər.

Zabitlər jandarmları tərki-silah etdikdən sonra kiçik binanın mərd sakinlərinə təşəkkür etdilər, onlarla birlikdə qərargaha getməyi arzuladılar.

– Siz də bizimlə bərabər qərargaha gedəcəksiniz. Əsgərlərimiz sizin kimi qəhrəmanları görməlidir.

Albert isə hələ məzhəkəni davam etdirirdi:

– Ay, dördüncü hədiyyəm qalmışdır, onu da təslim alın!

Zabitlər onun arxasınca mətbəxə girdilər. Mariya başında qabaq hovuzun içində səssiz oturmuşdu. Xuan dedi:

– Dostlar, dördüncü faşist harada gizlənib? Tapın!

Zabitlər mətbəxin hər tərəfinə baxıb bir şey görmədilər. Albert gülə-gülə qabağı Mariyanın başından qaldırdı. Zabitlər heyrətlə bir-birinin üzünə baxdı; sonra ucadan güldülər. Hamı balaca Albertin kələkbazlığına heyran qalmışdı. Zabitlərdən biri soruşdu:

– Kiçik qəhrəman, bu fikirlər sənin başına haradan gəldi? Bunları böyük adam da düşünüb tapa bilməz.

Albert qaşlarını çataraq dərhal cavab verdi:

– Bu fikirləri məndə oyadan vətənimə olan sevgimdir. Biz ölə nəcən faşistlərlə çarpışacağıq, torpağımızdan onlara bir qarış da verməyəcəyik!

Zabitlər iftixarla Alberti bir neçə dəfə atıb-tutub:

– Yaşasın vətənimizin qəhrəman oğlu kiçik Albert! – deyə çığırırdılar.

Mariya saçları dağınıq halda qorxa-qorxa hovuzdan çıxdı. Onu da jandarmlara qatıb küçədəki gözətçilərə təslim etdilər.

Albert zabitlərlə yan-yana at üstündə gedirdi. Küçədən keçən xalq bağırırdı:

– Yaşasın ispan xalqının yenilməz ordusu!

Zabitlər də Alberti göstərək deyirdilər:

– Yaşasın ispan xalqının qəhrəman balaları!

KİÇİK QƏHRƏMAN

Azayın atası Böyük Vətən müharibəsinin lap birinci ilində əsgər getmişdi. Anası da dəmir yolunda işə düzəlmişdi. Atasının ayrılığı Azaya çox təsir edirdi, onu hər yadına salanda faşistlərə lənət oxuyurdu.

Bir gün Azay yuxudan həyəcan içində oyandı. Çox halsız və nəşəsiz idi. Anası oğlunun bu vəziyyətindən narahat oldu:

– Oğlum, niyə qəmlisən, nə olub?

– Heç!

– Necə heç, rəngin qaçmış, üz-gözünə qəm, kədər tozu çökmüş, yoxsa atanın xiffətini edirsən?

Azay başını köksünə dikərək bir az sakit durdu, sonra başını qaldırmadan dedi:

– Ana, atamı əsgər paltarında cəbhəyə göndərdiyimiz gün yadındadırmı?

– Yadımdadır oğlum, o gün həm şən, həm də kədərli idi. Əsgər paltarı isə ona gözəl yaraşırdı. Qatar yola düşəndə gülə-gülə səni qucaqladı: "İgid oğlum, mərd ol, – dedi, – ata düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et, o mənim üçün hər şeydən, atadan, anadan da əzizdir". Azay anasının sözünü bitirməyə imkan vermədi:

– Yadımdadır... mən onun boynunu qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayırdım. O məni qucaqlayıb öpəndə yaşlı kirpikləri üzümü islatdı. Qatar hərəkət etmək üzrə idi. Məni zor-güc sakit edib vaqona atıldı. Qatar fil çala-çala hərəkət etdi. O pəncərədən bizə baxırdı, mən də ona... bunlar yadındadırmı?

– Yadımdadır oğlum!..

– Bu gecə olduğu kimi bunları yuxumda görmüşəm. Qatar hərəkət edərkən sənə baxıb hönkür-hönkür ağlarkən öz səsimə oyandım.

– Xeyirdir oğlum, ağlamaq sevinməkdir, inşallah, müharibə zəfərlə başa çatar, atan da sağ-salamat qayıdar.

Azayın gecədən bəri köksünə sığmayan kədəri elə bil bir qədər sovuşdu...

Sərin, buludlu bir gün idi. Azay dəmiryolunun şimala doğru uzanan yaşıl çəmənliyində çiçək dərə-dərə gedirdi. Əlvan çiçəklərdən bir dəstə bağladıqdan sonra dincəlmək üçün bir komanın ətəyində uzandı.

Azay gözlərini dəmiryoluna dikərək nə isə düşünürdü. Atası bu yolla getmiş, bu yolla da qayıdacaqdı. Bu yollar nə qədər Azay kimi

oğulların atasını cəbhəyə aparmışdı; günlərin bir günündə bu yollar həmin ataları öz ailələrinə, balalarına qovuşduracaqdı. Bu zaman Azayın gözlərinə bir kölgə ilişdi. Diqqətlə baxıb gördü ki, tanımadığı bir adam dəmiryoluna yaxınlaşıb şübhəli nəzərlərlə ətrafı baxdı. Sonra relslərin altını sürətlə qazaraq oraya nə isə qoyub qorxa-qorxa sürətlə geri çəkildi. Azay yad adamın bu hərəkətlərindən çox şübhələndi, dərhal ayağa qalxıb onu qarşıladı. Yad adam Azayı görən kimi yolunu dəyişərək ondan uzaqlaşmaq istədi. Azay buna imkan vermədi:

– Ey kimsən?

Yad adam gülümsəməyə çalışdı:

– Neyləyirsən? Mən də sənin kimi bir vətəndaş! De görüm, sən kimsən?

Azay cavab verməyib şübhəli nəzərlərlə ona baxdı. Yad adam söhbətin səmtini dəyişmək istədi:

– Sənin də atan cəbhədədir?

– Bəs harda olacaq? Göndərsələr sən də gedərəm.

Kişi fürsəti fotə verməməyə çalışdı:

– Eh...h... Atalar neylədi ki, sənin kimi südəmər oğullar neyləsin.

Azay acıqlı-acıqlı ona baxdı. Yad adam buna əhəmiyyət verməyib sözünə davam etdi:

– Yazıq, sənin vətəninmi var?.. Bu gün, sabah almanlar onu da alacaq, vətənsiz qalacaqsan...

Azayın gözləri kəlləsinə çıxdı. Dərhal atasının sözləri yadına düşdü: "Atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et! O mənim üçün hər şeydən – atadan da, anadan da əzizdir". Bu sözləri xatırlayıb Azay qəhərləndi, gözləri doldu özünü saxlaya bilməyib, ondan uzaqlaşmağa çalışan yad adamın üstünə atıldı, iki əli ilə boğazından yapışdı:

– Ay xain, mənimmi vətənim yoxdur... Nə? Mənim vətənim yoxdur?!

Yad adam boğazını zor-güc Azayın əlindən qurtarıb kənara çəkildi:

– Şeytan oğlu, bu saat səni atavın yanına göndərəcəyəm – deyə cibindən bir fin bıçağı çıxardı. Hücum etmək istədikdə Azay yerdən böyük bir daş götürüb onun əli qarışıqlı fin bıçağına vurdu. Kişinin əli bərk əzildi, bıçaq əlindən yerə düşdü. Azay cəld bıçağı götürüb dikəldi:

– İndi, sənin canın mənim əlimdədir. Xain, satqın, mənim vətənim yoxdur?

Elə bu zaman yoldan keçən iki hərbi nəfər onları görüb yaxınlaşdı:

– Niyə vuruşursunuz?..

– Bu adam deyir ki, sənin vətənin yoxdur!.. Bu gün-sabah almanlar bu yerləri də alacaq, sən vətənsiz qalacaqsan.

– Yalan deyir! – deyə yad adam artıq söz söyləyə bilmədi.

– Yalan demirəm, bax, bu fin bıçağı ilə məni öldürmək istəyirdi. Daş ilə vurub əlini əzdim, bıçaq əlindən yerə düşdü. Xain, mənimmi vətənim yoxdur, atam gedəndə vətəni mənə tapşırıb.

Hərbi geyimdə olan bu iki nəfər lap əvvəlcədən elə bu qəribə adamın hərəkətlərindən, danışığından şübhələnmişdilər. Odur ki, onu özləri ilə aparacaqlarını bildirdilər. Arada Azayın da kim olduğunu soruşdular:

– Mən dəmiryolu keşikçisi Gülxanımını oğluyam. Adım da Azaydır – deyə o qürurla cavab verdi. Onlar şübhəli qonağı apardılar. Azay da anasının yanına qayıtmaq üçün dəmiryolun qırağı ilə yola düzəldi. Anasının keşikçi daxmasına yüz addım qalmışdı ki, gördü uzaqdan qatar gəlir. Anası da əlində kiçik göy bayraq tutmuşdur. Azay yad adamın dəmir yolu relsləri altına gizli bir şey qoyduğunu ancaq indi xatırladı, ayılan kimi oldu. Qaça-qaça tez özünü anasına çatdırdı. Qatar yaxınlaşırdı. Azay anasının cibindən kiçik qırmızı bayrağı çıxarıb göstərə-göstərə:

– Ana, yol təhlükəlidir, yol təhlükəlidir... Sonra sənə danışaram, – deyə ucadan bağırdı.

Qatar yaxınlaşınca dayandı. Vaqonlardan bir neçə zabit və qatar rəisi düşüb Gülxanıma yanaşdılar. Ondan qırmızı bayraq göstərməyinin səbəbini soruşunca Azay gördüyü adamın relslərin altına nə isə qoyduğunu, onunla aralarında olan hadisəni anlatdı. Zabitlər tez Azay ilə bərabər haman yerə getdilər. Doğrudan da relslərin altına dinamit qoyulmuşdu. Onu Azay görüb xəbər verməsəydi qatarla cəbhəyə gedən bütün əsgərlər və zabitlər tələf olacaqdı.

Zabitlər Azayın bu hərəkətindən çox məmnun qaldılar, onu qucaqlayıb öpdülər, göyə atıb-tutdular, minlərlə döyüşçünün xilaskarı adlandırdılar. Zabitlərdən biri dedi:

– Kiçik vətəndaş, sağ ol, bizi böyük bir təhlükədən qurtardın, bu mərdliyin əvəzində sən böyük mükafata layiqsən.

Azay cavab verdi:

– Mən öz vətəndaşlıq vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Sizdən ancaq bir şey istəyirəm. Düşməni vətənimizdən tez qovun, atamı da götürüb zəfərlə vətənimizə qayıdın.

Kiçik Azayın bu vətənpərvərliyi hamıda ruh yüksəkliyi oyatdı.

Qatar hərəkət etdi. Pəncərələrdən uzanan əllər Azayı alqışlayırdı. Bu əllər, gülər üzlər elə bil Azaya deyirdi:

– Balaca qəhrəman, çox darıxma, sənin kimi oğulların ataları məğlub olmaz, çox çəkməz ki, sən istəkli atanla görüşərsən.

1942

İKİ YOLDAŞ

Nizaminin atası Böyük Vətən müharibəsi günlərində əsgər getmişdi. Əvvəlləri hər ay məktub göndərirdi. Məktublarında cəbhə həyatından, döyüş səhnələrindən, oradakı dostlarından yazır, evdəkilərin halını soruşurdu. Bir məktubunda da yazırdı ki, son döyüşlərdən birində qəhrəmanlıq göstərib, onu "Şərəf nişanı" ordeni ilə təltif ediblər. Hətta o zərfin içində döşündə "Şərəf nişanı" ordeni olan şəklini də göndərmişdi.

Son məktubundan üç-dörd ay keçdi, ancaq Nizaminin atasından nə məktub gəldi, nə də bir xəbər. Nazim və anası hər gün həyəcan içində məktub gözləyirdilər.

Nazim birinci sinifdə oxuyurdu. Əlifbanın ilk hərflərini öyrənirdi. Bir gün məktəbdən evə gəldiyi zaman anasını çox pərişan gördü. Onun gözləri də bir qədər şişmişdi. Nazim dərhal anasını qucaqlayıb soruşdu:

– Ana can, atamdan məktub gəldimi?

Bu Nazimin hər gün məktəbdən gələndə anasına verdiyi sual idi.

– Yox oğlum, bu gün də məktub gəlmədi.

O gündən anası Nazimə daha çox mehribanlıq göstərməyə başladı. Onun başına, ayağına keçir, nəvaziş göstərir, şirin dil ilə dindirirdi. Arabir dərindən səssiz bir ah çəkirdi. Anasının bu halı bəzən Nazimin ürəyində qara fikirlər oyadırdı.

Axşam oldu, şamlar yandı... Anası Nazimin yeməyini verəndən sonra yatağını açıb:

– Oğlum, yat, dincəl, – dedi.

Nazim yatağına uzandı. Başında dolaşan qara fikirlər onun gözlərindən yuxusunu qaçırdı. Çox çalışdı, yata bilmədi. Anası da onunla yan-yana öz yatağında səssiz uzanmışdı. Heç birinin gözünə yuxu getmirdi. Hər ikisi özünü yatmış kimi göstərib yataqda səssiz uzanmışdı. Bir az sonra yavaş-yavaş anasının ağlayan səsi eşidildi. O, həm ağlayır, həm də dodaqları altında nə isə bir söz deyirdi. Nazim çox dinlədi, ancaq nə anasının ağlamasının səbəbini bildi, nə də dediklərini başa düşdü. Qalxıb anasından ağlamasının səbəbini soruşmaq istədi. Ancaq anlaşılmaz bir qüvvət onun boğazını tıxayıb halsız buraxdı. Nazim o gecə səhərə qədər yata bilmədi. Qəlbini sıxan bu ağırlıq köksünü dəlirdi.

Səhər oldu. Nazim qəlyanaltı etdikdən sonra məktəbə getdi. Nazimin məktəbdə bir partada oturduğu çox yaxın bir dostu var idi. Adı Əziz idi. Əziz Nazimi çox qəmli görüb soruşdu:

– Nazim, rəngin qaçıb, nə olub?

Nazim dərdini deməyə bir fürsət axtarırdı. Odur ki, gecəki əhvalatı, öz şübhələrini Əzizə danışdı. Balaca Əziz məsələnin nə yerdə olduğunu dərhal anladı. Ancaq balaca qəlbi duyduğunu, hiss etdiyini gizlətməyə darlıq etdi. Uşaq sadəliyi ilə kövrələ-kövrələ dedi:

– Nazim, məncə bilirsən gecə anan nə üçün ağlayırmış? Görünür, atanın qara xəbəri gəlib, ancaq o səndən gizlədir.

Hər iki dostun gözü bir-birinə dikildi, matəm dolu gözlərdə yaş damlaları parladı.

LOVĞA OVÇU

Salman adlı bir ovçu var idi. Ovçular bir yerə toplananda Salman öz ovçuluq məharətindən uzun-uzadı danışır və onların yanında öyünürdü. Yoldaşları ona çox zaman dodaqaltı gülüb bir söz demirdilər.

Bir gün iki ovçu, Heydər ilə Atakişi dovşan ovuna çıxmışdılar. Xeyli axtarışdan sonra qarşılarına zorba bir dovşan çıxdı. Heydər fürsəti fota verməyib cəld dovşanı nişan aldı. Atəşin açılması ilə dovşanın səndələyib yerə yıxılması bir oldu. Dovşanı götürüb getmək istərkən gördülər ki, budur, uzaqdan ovçu Salman gəlir. Atakişi gülə-gülə Heydərə baxdı:

– Heydər, dostun gəlir... Bura bax, başıma bir fikir gəldi.

Bunu deyib Heydər cibindən kağız-qələm çıxartdı, nə isə yazdı. Sonra kağızı büküb dovşanın ağzının içinə qoydu. Dovşanı isə iki ayağı üstündə yerə oturdub ovçu Salmana tərəf gedib Atakişi ilə onu qarşıladılar. Salman onları əliboş görüb lovğalandı.

– Ey, siz də adınızı ovçu qoymusunuz. Bəs səhərdən neyləyirsiniz?

Heydər gülə-gülə:

– Ay Salman, neyləyək, ovçuluqda bizim baxtımız gətirmir, – deyə cavab verdi.

Salman bir az da lovğalandı:

– Axı siz ovçu deyilsiz. Mən ovsuz qayıdan deyiləm.

Bunu deyib Salman ətrafa özünə məxsus lovğalıqla nəzər saldı. Dərhal ayaqları üstündə durmuş dovşanı gördü, iki lüləli tüfəngin səsi qulaq batırdı. Hər üç ovçu dovşana sarı qaçdı. Salman dovşanı əllərilə yuxarı qaldırıb özündən razı halda dedi:

– Dovşan gözünüzün qabağında sizi çağırır, siz də deyirsiniz ki, ov yoxdur.

Atakişi gülüşünü gizlətməyə çalışaraq dilləndi:

– Ay Salman, gərək bu dovşanı vurmayaydın, bir bax, deyəsən ağzında kiməsə məktub aparırmış. Bəlkə elə sənə gətirirmiş.

Salman dovşanın ağzına diqqət yetirdi və ağzının ucundakı kağızı ancaq indi gördü, tələsik kağızı dovşanın ağzından çıxarıb oxumağa başladı: “Hayıf ki, məni ovçu Heydər vurdu. Arzum bu idi ki, mən Lovğa Salmanın gülləsinə düçar ola idim”.

SÖZÜN QİYMƏTİ

Nağıl

Varlı bir tacirini üç oğlu varmış. Tacir kiçik oğlunu hamısından çox istəyirdi. Böyük qardaşlar paxıllıq edib deyirdilər: "Atamız onu görəsən nəyə görə bizdən çox istəyir? Onun bizdən nəyi artıqdır?"

Çox çəkmədi ki, qardaşların narazılığından ata xəbər tutdu. Qardaşları razı salmaq üçün o öz sevimli kiçik oğlunu bir dəfə də sınamağı qərara aldı.

Tacirini alma boyda çox qiymətli bir cavahiri varmış. Bu cavahir tacirini bütün var-dövlətinin yarısına bərabər imiş. Bir gün tacir hər üç oğlunu hüzuruna çağırtdırır. Oğlanlar atalarının qarşısında əmrə müntəzir dururlar. Tacir əlindəki cavahiri böyük oğluna verib dedi:

– Oğlum, bilirsən ki, bu cavahirin mənim bütün var-dövlətim qədər qiyməti var. Al, bunu yerə çal, qırılsın!

Böyük oğlu cavahiri əlinə aldı. Bir əlindəki cavahirə baxdı, bir də atasına baxıb dedi:

– Ata, belə qiymətli cavahiri mən yerə vurub qıra bilmərəm hayıfdır.

Tacir: "Mərhaba oğlum", – deyib cavahiri ortancıl oğluna verir:

– Al, hünərin varsa, sən bu cavahiri yerə çal!

Tacirini ortancıl oğlu da böyük qardaşı kimi cavahiri qırmağa cəsarəti çatmır. Axırda tacir cavahiri kiçik oğluna verib onu yerə vurub qırmasını tapşırır.

Tacirin ağzından söz çıxan kimi kiçik oğul cavahiri çalıb parça-parça edir. Böyük və ortancıl qardaş kiçik qardaşlarının bu ağılsız hərəkətinə heyrət edirlər. Qardaşları bu vəziyyətdə görüb tacir kiçik oğlundan soruşur:

– Oğlum, sən bu cavahirin qiymətini bilə-bilə, necə oldu ki, onu heç elədin?

Kiçik oğul ehtiramla cavab verdi:

– Ata, o cavahir nə qədər qiymətli olsa, sənin sözün mənim üçün daha qiymətlidir.

TİMSAH OVU

Günəş tovuz qanadlarını Nil çayı sahillərinə çətir kimi açmış, quşlar xurma, limon və portağal ağaclarında səhər şənliyinə başlayaraq, budaqdan-budağa atılır, yeni doğmaqda olan günəşi şən nəğmələri ilə salamlayırdı. Səid, oğlu Nail ilə xurma ağaclarının quru budaqlarını kəsib yerə atırdılar. Bu zaman arvadı Zəhra aşağıdan səsləndi:

– Səid, qapıya arşın malçı gəlmişdir, pul ver, Naziləyə paltarlıq üçün üç arşın çit alım.

Səid ciblərini araşdıra-araşdıra:

– Zəhra, bu gün yeməyə nəyimiz var? – deyə soruşdu.

– Çörəkdən başqa heç bir şeyimiz,.. Tez ol, pul ver!

– Demək, bu gün allaha qonağıq, – Sonra aşağıda səssiz pul gözləyən Zəhraya baxaraq:

– Pulum yoxdur! – dedi.

Nail kəsdiyi budağı yerə ataraq:

– Ata, sənin elə həmişə pulun olmur, – dedi.

Səid dərindən köksünü ötürdü:

– Oğlum, bu ingilis quldurları əl-qolumu elə bağlamayıb ki, cibimdə pul tapılsın. Yenə az-çox ovçuluq əlimdən tutur.

Zəhra ərini danlamaq üçün bəhanə tapdı:

– Taxsır özündədir. Bu gün ova nə üçün getmədin? Ovçu hər gün ovda olsun gərək.

– Zəhra, nə üçün belə deyirsən? Sən bilirsən ki, bizim Nil çayından timsah tutmaq nə çətin işdir. Mən hər ova gedəndə ölümü gözümün altına alıram. Elə dünən çayın sahilində böyük bir timsaha rast gəldim. Qabağını kəsib tüfənglə vurdum. O bağıra-bağıra dal ayaqları və quyruğu ilə üstümə o qədər daş, torpaq atdı ki, az qaldı altında qalıb tələf olam. Bir daş topuğuma elə dəydi ki, ağzı üstə yerə yıxıldım. Mən durunca timsah qaçıb özünü suya saldı. Gecə ayağımın ağrısından yata bilməmişəm. İndi də hələ göynəyir.

Nail dəhşətdən iri-iri açılmış gözlərini atasına dikib dedi:

– Ata, bundan sonra timsah ovuna getmə!

– Getməyim bəs nə yeyək?

Bu cavabın ağırlığı altında hamı susdu. Səid dərindən inləyərək dodaqaltı pıçıldadı:

– Bizi əsir kimi yaşadan bu ingilisləri görüm yox olsunlar! Uşaqlara bir parça çörək də qazana bilmirəm.

Nailin uşaq qəlbi döyündü, o, gözlərini uzaqlara dikərək dərin-dərin düşünməyə başladı. Onun bu halını görən atası:

– Oğlum, nə düşünürsən? – deyə soruşdu.

Nail yuxudan ayılmış kimi nə cavab verəcəyini bilməyib şaşqın-şaşqın atasının üzünə baxdı. Sonra özünü topladı. Uzaqda görünən uçuq binanı əli ilə göstərək:

– Heç, ata, bax, oraya baxırdım. Keçmişdə o binada kimlər yaşayırdı? – deyə soruşdu.

Səid binanın yeni görürmüş kimi, diqqətlə nəzərdən keçirdikdən sonra belə cavab verdi:

– Oğlum, qədim insanlar Nil çayını müqəddəs sanırdılar; çünki Nil çayı daşıb sahilləri basdığı zaman məhsul bol olur və xalq rahat yaşayır, quraqlıq illərdə isə ac qalırdı. Ona görə də Nil çayı sahilləri suvarsın deyə hər il ona qurban verərdilər. Hər il yaz başında gözəl qızlardan bir dəstə seçib püşk atardılar. Püşk hansı qıza düşsə, o qızı gəlin kimi geyindirib, bəzəyib, əvvəlcə sən göstərdiyin o binaya gətirərdilər. Bu bina keçmişdə ibadət yeri olmuşdur. Ruhanilər qızı dualadıqdan sonra onu təntənə və nümayişlə Nil çayı sahilinə gətirib: "Ey müqəddəs Nil çayı, bizim qurbanımızı qəbul et!" – deyə, qızı qollarının üstündə havaya qaldırıb, birdən Nil çayına atardılar.

Anası Zəhra ilə bərabər quru xurma budaqlarını yerdən toplamaqda olan Nazilə:

– Ata, bu adət yaxşı ki, indi yoxdur, – dedi.

– Qızım, o zaman təbiət hakim idi; çünki xalq təbiətdə zühur edən hadisələrin əsas səbəblərini bilmirdi. Bu gün isə insanlar təbiətə hakim olmağa başlamışlar. O zaman xalq, timsahları da müqəddəs sanırdı. – Sonra əli ilə yaxındakı dərə kimi geniş çuxuru göstərərək: – Bu geniş dərəni görürsünüz, keçmişdə bu dərədə bir neçə timsah bəslənirdi, – deyə izahat verdi. Xalq onların qulaqlarına kiçiklikdən qızılı sırğa asıb, əllərinə qızılı halqalar keçirərdi. Öldükdən sonra onları mumiyaya tutub, müqəddəs evlərdə saxlayardı.

Nail soruşdu:

– Bəs onlar nə yeyirdilər?

– Timsahları hər gün görməyə gələnlər ən dadlı yeməklər gətirib, onları bəsləyirdilər.

Söhbətə Zəhra qarışdı:

– Bu timsahlar insan cəmdəkləri də az yeməyiblər. Yemək gətirən insanları çox zaman tutub yeyirmişlər, deyirlər.

Nail heyrətlə:

– Bəs o adamlar nə üçün timsahlara yemək gətirirmiş? – deyə təkrar soruşdu.

– Çünki onlar timsahları müqəddəs bilirdilər. Onların əqidəsincə timsah hər kimi yesə, cənnətə gedər.

Hər şeyi bilməyə, öyrənməyə can atan Nail yenə soruşdu:

– Ata, Nil çayı daşıb hər il bu dərəni dolduranda nə üçün bizi gölün ətrafına qoymursan? İndi ki, orada timsah yoxdur.

– Oğlum, bilmək olmaz. Su şiddətlə axıb gələndə özü ilə bərabər timsah gətirə bilər.

Zəhra budaqları yığa-yığa ərinin sözlərinə qüvvət verdi:

– Keçən ilki daşqında su lap qapımızın ağzına qədər gəlmişdi.

Nazilə:

– Ana, dərə hələ də yaşdır, yaxşı qurumayıbdır, – dedi. Sonra dərədən dərdiyi çiçəyi göstərdi.

Nail çiçəyə baxaraq:

– Nə yaxşı çiçəkdir, gedib mən də dərəcəyəm, – deyə dərəyə tərəf qaçdı, Nazilə onun arxasınca qaçmağa başladı.

– Nail, dayan, mən də gəlirəm!

– Hər ikisi dərəyə endi. Çiçək dərib kiçik bir dəstə tutduqdan sonra bir dik yerdə oturub danışırdılar. Hər biri öz gül dəstəsini tərifləyirdi. Birdən Nazilə oturduğu yerdən qalxaraq:

– Vay, altımda yer tərpənir... – deyə oturduğu yerə diqqətlə baxmağa başladı, Nail də yerindən sıçrayaraq:

– Doğru deyirsən, Nazilə, bir bax, yer hərəkət edir, sanki canlı bir şey yerin altında tərpənir.

Hər ikisi qaça-qaça gedib əhvalatı Səidə söylədilər. Səid külüng, bel və balta götürüb uşaqlarla birlikdə həmin yerə gəldi. Uşaqlar o yeri atalarına göstərdilər. Səid diqqətlə o dik yerə baxıb, onun altında canlı bir şey olduğunu anladı.

– Nail, tez get böyük dəmir mıxı bura gətir, – dedi.

Nail mıxı gətirincə Səid gözlərini o yerdən ayırmayıb diqqətlə baxırdı. Dörd-beş metrlikdə yer arabir yavaş-yavaş tərpənirdi. Hətta bir-iki yerdən torpaq çatlamışdı. Nail mıxı gətirdi. Səid uşaqlara dedi:

– Siz yaxın gəlməyin uzaqda oturub tamaşa edin. Özü külüng götürüb, o yerin tam ortasından qazmağa başladı. Yarım metrə qədər qazmamışdı ki, əlinə yumşaq bir şey toxundu. Torpağı bel ilə təmizləyib nə gördü? Timsah!..

Onun bel hissəsindən baş tərəfini təyin etdi. Bu dəfə heyvanın baş tərəfindən qazmağa başladı. Yarım metr qazmışdı ki, heyvanın başı göründü. O artıq yaz havası duymuş olduğundan daha şiddətlə tərpənməyə başladı. Səid tez nişanlayıb, dəmir mıxı başının tam ortasından balta ilə vurmağa başladı. Dəmir mıx yarısına qədər getməmişdi ki, birdən yerin altından elə şiddətli bağırtı qopdu ki, dəhşətdən qulaqlar tutuldu. Nail ilə Nazilə qorxub qaçmağa başladılar. Səid gülə-gülə:

– Qorxmayın, timsahdır, yoldaşlarını köməyə çağırır, ancaq bu mənim pəncəmdən qurtara bilməz, – deyə yenə mıxı bütün qüvvəti ilə vurmağa başladı. Qan timsahın başından fəvvarə vurub axırdı. Səid:

– Tez ol, böyük badyanı gətir, – deyə Naili evə göndərdi. Nail qaçıb badyanı gətirdi. Səid badyanı qan ilə doldurub bir tərəfə qoydu. Timsah bağırmaqda davam edir və başından qan fışqırdıqca ətrafı gözəl müşk və ənbər qoxusu bürüyürdü. Səid bütün gücünü toplayaraq, mıxı balta ilə şiddətlə vururkən timsah yenə elə dəhşətlə bağırdı ki, Nail qulaqlarını əli ilə tutaraq:

– Vay, nə yaman səsi var! – dedi. Səid başını qaldırıb cavab verdi:

– Bu o qədər böyük timsah deyil, bir də dörd ay yer altında yatdığından qüvvəti azalmışdır. Elə timsahlar olur ki, bağıranda insanın ürəyi titrəyir, az qalır ödü ağzına gəlsin. Dörd-beş buğanın səsini bir yerə yığsan, ancaq o səsə bir az bənzəyə bilər.

Səsə Zəhra gəldi.

– Siz burda neyləyirsiniz, qorxarsınız, qaçın evə!

Timsah candan düşmüşdü. Buna baxmayaraq arabir səsi eşidilir və həzin iniltisi gəlirdi. Zəhra:

– Səid , ehtiyatlı ol, ziyan yetirər, – dedi.

– Qorxma, canını almışam. Bir də bu timsahların dabbaqda gönünü tanıyıram. Onlar qüvvət qarşısında dovşan kimi qorxaq olur. Sən məni Nil çayı sahilində timsahların qarşısını kəsdiyim zaman görəsən! Donuza bənzər qorxaq gözlərini üzümə dikib baxır və arabir həzin-həzin səslənirlər.

Nail uşaq sevinci ilə atılıb düşərək:

– Ay can, ay can, bu gün timsah qovurması yeyərik. – dedi.

Nazilə də eyni sevinc içərisində idi:

– Atam timsahın ətini satıb mənə paltar alacaq.

Nail:

– Mənə də... mənə də... Ay can, ay can!..

Səid yorulmuşdu. Dincəlmək üçün yerə oturdu. Uşaqlar onun ətrafını alaraq soruşdular:

– Ata, bu timsah yerin altına haradan gəlmiş?

Səid oğlunun, qızının başını əli ilə oxşayaraq, cavab verdi:

– Keçən yaz Nil çayı daşanda görünür bu timsahı da sel vurub bizim gölə gətirmişdir. Timsahlar qurumuş çaylarda, göllərdə qaldıqları zaman üç-dörd ay yuxuya gedirlər. Gölün suyu çəkilməyə başlayanda bu timsah özünü palçıqlı suyun altına soxub yatmışdır. Yaz fəsli gəldiyi üçün yenə yuxudan oyanmışdır. Nil çayı sahillərində belə hallar çox olur.

Bu məlumatı verdikdən sonra Səid timsahın üstündəki torpağı qazıb onu balta ilə parçaladı. Dərisini soyub yerə qoyarkən Zəhraya və uşaqlar:

– Bundan sizə başmaq və ayaqqabı tikdirəcəyəm, – dedi. Sonra timsahın vəzilərini kəsib Zəhraya uzatdı:

– Al, üzə və saça sürtmək üçün bu, ən gözəl maddədir, sənə lazım olar. Timsahın qanı ilə ilan zəhərinə çox faydalıdır. Gözləri düşən ağ titəni də götürür. – Timsahın dişlərini də Səid Zəhraya verdi. – Al bunları, bir nüsxəyə tik, qoluma bağlayacağam.

– O nə üçün?

– Qoluma bağlayacağam ki, igid olduğumu və timsah ovladığımı bilsinlər.

Timsahı şaqqalayıb xurma ağacından asdılar. Timsahın ətindən o gün Zəhra dadlı bir yemək hazırladı.

Bu hadisədən dörd-beş il keçdi. Nail artıq uşaqlıq dövründən gənclik dövrünə ayaq basmışdı. O da atası kimi ovçu olmaq istəyirdi. Bir gün atasına dedi:

– Ata, bu dəfə ova gedəndə məni də apar. Mən də ovçu olmaq istəyirəm.

Səid gülümsəyərək:

– Çox yaxşı, apararam, – dedi, – Elə isə divardan asılmış köhnə tüfəngi bura gətir. – Nail tüfəngi gətirdi. Səid onu söküb təmizlədi. Yenidən quraşdırıb diqqətlə tüfəngə baxdıqdan sonra dedi: – Bu tüfəng mənim, o biri tüfəngi verdim sənə.

Nail çox sevindi. O, atıb vurmağı çoxdan öyrənmiş, indi atıcılıq məharətini ovda sınamaq istəyirdi. Gecəni yatdılar. Səhər alaqaranlıqdan atası onu oyatdı:

– Oğlum, qalx, ova gedirik.

Nail ov adı eşidincə yatağından dik atıldı. Geyindi, yuyundu, atası ilə bərabər qəlyanaltı etdikdən sonra tüfənglərini və ova lazım olan şeyləri götürüb yola düşdülər.

Ata-oğul danışa-danışa Nil çayına doğru gedərkən musiqi səsi eşidildi. Nail musiqini dinləyib heyrətlə:

– Ata, bu çalıb-oxuyan ovçulardır? – deyə soruşdu.

Səid gülərək:

– Yox, oğlum, – dedi, – görünür, toydur, gəlin köçürürlər.

– Bəs nə üçün gündüz?

– Çünki gecələr Nil çayından qayıq ilə keçmək olmaz. Timsahlar dişləri ilə, quyruqları ilə gəmini çevirib, içindəki adamları yeyə bilərlər.

Ata-oğul sahil boyu uzanmış xurma ağaclarının arası ilə gedirdilər. Oğlan və qız adamları çala-çala, oxuya-oxuya gəlini sahilə doğru aparırdılar. Səid ilə Nail də şənliyə yanaşdı. Atası:

– Mübarəkdir! – dedi.

Oğlan və qız adamları:

– Sağ ol, sən də oğlundan, qızından görəsən! – dedilər.

Şənlik, sahildə onları gözləyən bir qayığa yanaşdı. Gəlin ilə görüşdükdən sonra onu böyük dəbdəbə ilə qayığa oturtdular. Hamı bir ağızdan:

– Allah mübarək eləsin! – dedi.

Qayıq hərəkət etdi. Sahildəkilər dəsmal sallayıb, şən-şən:

– Sağ-salamat get! – deyirdi.

Qayıq beş-on metr getməmişdi, bir timsah başını çıxarıb, Gəlini bir anda çaya çəkib yox oldu. Sahildəkilər, qayıqdakılar həyəcan içində bağırmağa başladılar. Timsahlar suda çox cəsur olduğundan heç kəs çaya girməyə cürət etmədi. Bu anda suyun altında timsah şiddətli səslə bağırdı. Çayın üzü qıpqırmızı oldu; gəlin də su üzündə göründü. Qayıqdakılar onu tutub sahilə çıxartdı. Timsah gəlinin qolunu yaralamışdı. Hamı qızın belə salamat qurtarmağına həm sevindi, həm də timsahın kim tərəfindən öldürüldüyünə heyrət etdi. Səid dedi:

– Nil çayında timsahların ən böyük düşməni yunis balığıdır. Timsahların qarnının dərisi çox yumşaq olur. Yunis balığının belində iri neştər kimi tikanları var. Timsah üzdüyü vaxt yunis balığı onun altından ildırım sürətilə keçib, belindəki tikanları ilə xəncər kimi qarnını

doğrayır. Sizin xoşbəxtliyiniz onda olmuşdur ki, timsah, gəlini suyun təkinə aparmamış. Yunis balığı köməyə çatmışdır.

Səid sözlərini deyib qurtarmamışdı ki, timsah cansız bir halda yavaş-yavaş sürünüb özünü sahilə atdı. Onun qarnından qan sel kim axırdı. Səid timsaha işarə edərək:

– Yunis balığı olmasaydı, qız getmişdi, – dedi.

Qız adamları:

– Doğru deyirsən, qızı bu gözəl təsadüf qurtardı.

Gəlinin yarasına timsah qanı sürtdülər. Paltarını dəyişib sağ-salamat o biri sahilə çıxartdıqdan sonra Səid ilə Nail ov axtara-axtara sahil boyu aşağıya tərəf getməyə başladılar. Ov tapmadılar. Hər ikisi yorulmuşdu. Dincəlmək üçün yerə oturdular. Nail soruşdu:

– O gün timsah sənə harada rast gəlmişdi:

Səid əli ilə uzaqları göstərərək dedi:

– O yer buradan çox uzaqdır. Son zamanlar Nil sahillərində timsah çox azalmışdır. Aşağı sahillərdə timsahları qırıb tələf etmişlər. Yenə az-çox yuxarı sahillərdə tapılır. Bəzən elə olur ki, bir ay səhərdən-axşamadək gedirsən, bir timsaha da rast gəlmirsən. Boş qayıtmamaq üçün qarşına çıxan quşdan, heyvandan vurub evə dönürsən. Bu gün görək baxtımıza nə çıxacaq.

Bir qədər dincəldikdən sonra onlar yollarına davam etdilər. Axtarış çox uzun çəkdi. Xurmalıqdan sahilə çıxar-çıxmaz qarşılarına yerə uzanmış böyük bir şey çıxdı. Səid uzaqdan onu kökündən qopub yerə sərilmiş xurma ağacına bənzətdi.

Bir-iki addım getdikdən sonra Səidin qarşısında tamamilə başqa bir lövhə açıldı. Əli ilə Naili tez geri çəkərək yavaşca:

– Bax, timsahdır, özünü günə verir, – dedi.

Hər ikisi uzaqdan ona heyrətlə baxırdı. Timsah yuxarı çənəsini qaldırmış, sərçə boyda bir quş onun ağzının içinə qonaraq, dişlərinin dibini dimdikləyir, timsah da bundan həzz alır kimi, sakit dururdu. Səid gördüyü səhnəni oğluna izah etdi:

– Bu quşa traxil deyirlər. Timsahların dostu ancaq bu quşdur. Onu görüncə timsahlar ağzını açır, quşlar onların ağzına qonub dişlərinin dibində çürümüş yemək qalıqlarını dimdikləri ilə təmizləyirlər.

Bunu deyib Səid oğluna irəli gəlməməyi tapşırdı. Özü isə qarşı tərəfdən timsaha hücum etməyə hazırlaşdı. Nail qorxu içində:

– Yox, ata, o sənə ziyan verər, qoy, mən də gəlim, – deyə atasına kömək etmək istədi.

– Qorxma, oğlum, timsahlar quruda çox qorxaq olur. O ancaq özünü Nil çayına salmağa çalışacaq. Mən səni çağıranda gələrsən.

Səid getdi, timsahın qabaq tərəfinə keçdikdə timsah onu gördü. Cəld kiçik ayaqları ilə qaçıb qurbağa kimi özünü suya salmaq istədi. Səid nişanlayıb onu başından vurdu. Timsah inildəyə-inildəyə yenə Nil çayına tərəf qaçmaq istədi. Səid onun yolunu kəsib buraxmadı. Bir də tüfəngdən atəş açıldı. Timsah inildəyib, gücü gəldikcə bağırmağa başladı. Bu zaman onun səsinə səs verən bir timsah da başını sudan çıxarıb şiddətlə bağırdı. Bu dəhşətli səsdən Nail qorxaraq, atasına tərəf qaçdı. Atasını timsah yeyər deyə tüfəng ilə timsahın boynundan vurdu. Timsah bu dəfə daha şiddətlə bağırdı. Qaçmağa nə qədər çalışırdısa, yolunu kəsmiş Səiddən qorxaraq bağırır və timsahları köməyə çağırırdı. Timsahlar da onun səsinə cavab verirdi.

Müharibələrdə atılan topların səsindən daşa dəhşətli bir səs ətrafı bürümüşdü. Gənc Nailin rəngi qaçmış, əl-ayağı titrəyirdi. Səid ona ürək verdi:

– Bu səs-küy səni qorxutmasın.

Timsah üst çənəsini qaldırıb şiddətlə bağırarkən Səid nişan alıb onun ağzının içindən vurdu. Nail də tüfəngilə nişan alıb onun dal ayağını qırdı. Timsah başını itirmiş, aldığı yaraların ağrısından özünü yerə çırpır, quyruğu və ayaqları ilə qumu göyə sovururdu. Bu zaman Səid ona tərəf bağıra-bağıra bir timsahın gəldiyini gördü. Bunu görcək bir an belə gecikmədən onu nişan aldı. Güllə hədəfə dəydi. Timsah bağıra-bağıra özünü Nil çayına saldı. Səid erkək timsahın gəldiyi tərəfə baxıb gördü ki, iri ağbaba quşları timsahın getməsindən istifadə edərək, dimdikləri ilə torpağı eşirlər. İşini nə yerdə olduğunu anladı. Üzünü Nailə çevirib:

– Oğlum, ayağın uğurludur. Bu gün gözəl şikarla evə qayıdacağıq, – dedi və timsaha yanaşıb onun bel sümüyünü balta ilə çapdı. Timsah tamam hərəkətdən qaldı. Səid ürəklənərək onu balta ilə doğramağa başladı. Onlar timsahı soyarkən bir-iki dəfə erkək timsah onlara hücum etmək istədi. Səidin atdığı güllədən yenə də qaçıb çaya girdi. Səid iri bir qab götürüb: – Oğlum, bu timsah artıq bizim malımızdır. Gedək timsahın balalarını ağbaba quşlarının əlindən qurtaraq, – dedi.

Nail bir şey anlamadığı halda itaət edərək, atasının yanınca getdi. Onlar yaxınlaşanda ağbaba quşları bir-birini itələyə-itələ, bir-birini dimdikləyə-dimdikləyə qazdıqları yerdən nə isə dimdiklərinə alıb yeyirdilər. Quşlar onları görüncə qaçıb gizləndi. Səid yanaşdı. Yumur-

tadan yenicə çıxmış timsah balalarını çuxurdan götürüb, qaba doldurdu. Oğluna göstərərək dedi:

– Bunların əti çox ləzzətli olur. Özü də çox baha qiymətə satılır. – Oğlunun çox maraqla dinlədiyini görüb Səid davam etdi: – Oğlum, timsahlar hər il otuzdan yüzə qədər yumurta verir. Yeri qazıb bu yumurtaları basdırırlar ki, qurd-quş yeməsin. O ağbaba quşlarını görürsənmi, onlar timsahların ən böyük düşmənidir. Bu quşlar timsah yumurtalarını və yumurtadan çıxmış balalarını çox sevirlər. Onlar timsahları güdürlər. Timsahlar yeri qazıb yumurtalarını harada basdırsalar, bu quşlar torpağı qazıb, onların yumurtalarını çıxarıb yeyirlər. Sol tərəfdən üstümüzə gələn timsah, öldürdüyümüz timsahın erkəyidir. Onlar növbə ilə yumurtalarını ağbabalardan qoruyurlar.

Onlar danışa-danışa gəlirkən, erkək timsah başını sudan çıxarıb, acıqlı-acıqlı onlara baxırdı. Səid bir timsah balasını ağacın başına keçirib ona göstərdi. Erkək timsah acığından ayaqları ilə yeri eşərək, yenə şiddətlə bağırdı. Səid tüfəngi ona göstərincə başını suya çəkib, yox oldu. Nail soruşdu:

– Ata, bu timsahlar, görünür, çox artımlı olurlar, hər il yüz yumurta qoyur. Demək, ildə yüz bala verir?

Səid:

– Elə deyil oğlum. Timsahın düşməni çoxdur. Bu ağbabaların əlindən salamat qurtarırsa, erkək və dişi timsah balalarını arxalarına alıb, Nil çayına daşıyırlar. Yolda arxalarından düşən, çayda üzə bilməyən balalarını özləri yeyir. Bu sayaq ildə də ancaq altı-yeddi balası qalır.

Səid timsahı soyur, Nail isə ona kömək edirdi. Bu arada eşşəyinin noxtası əlində, yaşlı bir ərəb gəldi. Onun işi ovçulardan balıq və timsah əti alıb satmaq idi. Nil sahilində onu tanımayan ovçu yox idi. Səid onu görüncə:

– Xoş gördük, Rəhim dayı! – dedi. – Yaxşı vaxtında gəlmisən. Bu timsah ətindən nə qədər istəyirsən sənə verəcəyəm.

Qoca ərəb timsaha müştəri gözü ilə baxaraq:

– Yağlı timsahdır, allah qoluna qüvvət versin! – dedi. Bir az oturub söhbət etdilər. Qoca ərəb yorğun idi. Eşşəyini yaxında bir xurma ağacına bağlayıb, kölgəsində uzanıb yatdı. Bir az sonra eşşək dartılıb noxtasını qırdı. Susuz olduğundan birbaş Nil çayına qaçdı. O, ağzını uzadıb, su içmək istərkən bir timsah başını sudan çıxarıb eşşəyi bir anda çaya çəkdi. Səidin və Nailin başı timsaha qarışdığından, eşşəkdən Xəbər

tuta bilməmişdilər. Eşşəyin noxtasını qırıb qaçdığını Səid ancaq indi anladı. Sahilə tərəf baxarkən timsahın eşşəyi yaxalayıb suya çəkdiyini gördü. Tez tüfəngini götürüb köməyə getdi. Nail arxasından bağırdı:

– Ata, hara?

– Qorxma, oğlum , bir şey yoxdur, bu saat gəlirəm.

Səid əlində tüfəng durub gözləyirdi, bu zaman eşşək özünü timsahın ağzından qurtarıb, sudan çıxmağa can atdı. Timsah başını sudan çıxardıb, cəld eşşəyə yanaşıb, onu tutmaq istərkən Səid nişan alıb vurdu. Timsah ona baxmayaraq eşşəyi tutub yenə cəld suya cumdu. Eşşək bu dəfə də özünü timsahın ağzından qurtarıb sahilə çıxdı. Ayaqlarını yerdə görüncə şıllağa qalxıb, timsahın ağzından elə bərk təpik ilişdirdi ki, timsah bağıra-bağıra çaya cumdu və bir daha görünmədi. Səid eşşəyi tutub gətirdi. Yazıq heyvan boynundan və ayağından yaralanmışdı. Timsahın qanından və yağından yaralarına çəkib bağladı. Bu hadisədən xeyli qorxuya düşən Nail:

– Ata, bundan sonra səni timsah ovuna getməyə qoymayacağam, bu ki, ölümə getməkdir, – dedi.

Səid gülümsəyərək, cavab vermədi. Timsahı soyub parçalamışdılar. Səid qoca ərəbi oyatdı. Eşşəyin başından keçən macəranı ona nağıl etdi. Ərəb çox kədərləndi. Tez eşşəyin yanına qaçıb, onun yaralarını yoxladı, Səid ürək verərək:

– Qorxma, heç bir şey yoxdur, – dedi.

Səid timsah ətinin çox hissəsini başqa alıcılara satdı, qoca ərəbə də istədiyi qədər ət verdikdən sonra qalan əti götürüb yola düşdülər. Nail timsah balaları olan vedrəni götürüb:

– Ata, bunları mən bəsləyib böyüdəcəyəm, – dedi.

– Oğlum, bunlar tez böyüyür. İlıq suda bəsləmək lazımdır. Bir az böyüdükdən sonra gündə birini kəsib yeyərik, – deyə Səid yoluna davam etdi. Nailin sevinci yerə-göyə sığmırdı. O, atasına deyirdi:

– Ata, artıq yeməyə ətimiz, paltar almağa pulumuz var. Nazilə bilsə, çox sevinəcəkdir.

1950

USTA BƏXTİYAR

Bir gün öz taleyindən razı olan zalım bir padşah əyanları arasında oturub onun haqqında deyilən tərifləre fərəhlə qulaq asırdı. Qoca vəzirinin bu söhbətlərdə iştirak etmədiyini hiss edincə şahın əhvalı pozuldu, vəzirin bu söhbətlərə münasibətini bilmək məqsədilə soruşdu:

– Vəzir, dünyada məndən daha bəxtiyar adam varmı?..

Qoca vəzir öz fikrini açıq söyləməkdən qorxaraq, bir an başını yerə dikib durdu. Saray adamları vəzirin susduğunu görüb, yer-yerdən dedilər:

– Padşahım, yer üzündə sizdən xoşbəxt kim ola bilər? Sizdə olan bu cəlal, bu dəbdəbə kimdə var?

Vəzirin susmağından şah qəzəbləndi. Qaşlarını çataraq, acıqlı səslə:

– Vəzir, mənim sualıma niyə cavab vermirsən? – deyə soruşdu. Vəzir baş əyib cavab verdi:

– Padşahım həqiqəti söyləməkdən qorxuram, bəxtiyarlıq haqqında mənim fikrim başqadır. Onu cəlal və dəbdəbə ilə ölçmək olmaz!

Bu sözlər padşahı qəzəbləndirdi:

– Qoca, yoxsa məndən daha bəxtiyar adam tanıyırsan?

Qoca vəzir baş əyib cavab verdi:

– Qibleyi-aləm, sizin kimi xoşbəxt bir padşahın vəziri olduğum üçün mən də özümü bəxtiyar bir adam sayıram. Bizim bu şəhərdə bir dəmirçi var, adı Əhməddir. Bu adam dünyada dərd nədir, qəm nədir, bilməz. O qədər gözəl və xoşbəxt həyat sürür ki, hamı onun adını "Bəxtiyar" çağırır. Dəmirçi Əhməd desən, heç kəs onu tanımaz. O bu şəhərdə Usta Bəxtiyar adı ilə məşhurdur.

Padşah istehza ilə gülərək soruşdu:

– Onun bəxtiyarlığı nədən ibarətdir? Dəmirçilik hara, bəxtiyarlıq hara?

– Yox, padşahım, mən də birinci dəfə eşitdiyim zaman inanmadım. Dükanına getdim, evinə getdim, axırda onun çox bəxtiyar bir adam olduğuna inandım...

– Gördüklərindən danış, biz də bilək.

– Danışmaqla başa gəlməz, onu görmək lazımdır!

Padşah lap hövsələdən çıxdı, elə o saatca taxtdan enərək:

– Yaxşı, qalx gedək, onu mənə göstər, göstər görüm səhərdən ax şamacan çəkic vuran bu kasıb dəmirçinin məndən nəyi artıqdır, – dedi.

Vəzir qalxdı, hər ikisi dərviş paltarı geyib yola düşdü. Bazara çatdıqda, vəzir dəmirçi Əhmədin dükanını göstərib, özü qayıtdı. Padşah dərviş paltarında gedib Usta Əhmədin dükanı ağzında dayandı; Əhməd qonşu dəmirçilərlə söhbət edirdi. Dəmirçilərdən biri ondan soruşurdu:

– Usta Bəxtiyar, biz də sənin kimi dəmirçiyik. Bu nədəndir ki, sənin çəkicinin altına düşən dəmir o saat gözəl bir alət olub çıxır? Bunun sirrini bizə də öyrət!

– İş çəkicdə deyil, iş onu vurmaqdadır.

– Yaxşı, biz də elə onu öyrənmək istəyirik. Sən çəkici istədiyin yerə elə düz vurursan ki, bir tük qədər də oyan-buyan olmur. Mən niyə elə vura bilmirəm?

– Sənin qəlbində o qədər xılt-mılt var ki...

Başqa bir dəmirçi Usta Bəxtiyarın sözünü kəsdi:

– Bu doğrudur, mən dəmirçiliyə başlayanda on səkkiz yaşım var idi. Usta Bəxtiyar isə elə bu sir-sifətdə toxtamış kişi idi. İyirmi beş ildir dəmirçiyəm, bu iyirmi beş ildə bir dəfə də onu dərdli, kədərli görməmişəm. Həmişə şaddır. Mən qocalıram, o, gündən-günə cavanlaşır. Heç olmasa bizə bu sirri başa sal.

Usta Bəxtiyarın üz-gözündə, həmişə gülümsəməyə alışmış dodaqlarında uçuşan sevinc qığılcımları çəkic altında odlu dəmirdən uçuşan qığılcımlara qarışdı. O, nə isə cavab vermək istəyirdi ki, gözü qapıda dayanmış dərvişə sataşdı; çəkici əlindən yerə qoyub:

– Ağa dərviş, günortanız xeyir olsun, mənə görə qulluq?

Dəmirçilərdən biri qəhqəhə ilə gülərək dedi:

– Günəş çoxdan əyilib, axşamdır, biz dükanı bağlayıb evə getmək istəyirik, bu isə ağa dərvişə günortanız xeyir, deyir.

– O həvəslə ki, o işləyir, yaxşı ki, sabahın xeyir demədi.

– Kişi yorulmaq bilmir.

Usta Bəxtiyar gülümsədi:

– Sənətini sevən yorulmaz! Buyurun, ağa dərviş, əmriniz nədir:

Dərviş gözlərini Usta Bəxtiyarın üzünə dikərək:

– Mənim sənlə işim yoxdur, – deyə geri çəkildi.

* * *

Usta Bəxtiyarın bütün ailə üzvləri süfrə başına oturub, deyib, gülüb danışırdılar. Bu zaman qapı döyüldü. Qapını açan Usta Bəxtiyar bazarda gördüyü dərvişi dərhal tanıdı, qolundan tutaraq:

– Buyur, ağa dərviş, buyur, xoş gəldiniz! – deyə onu içəri gətirib yer göstərdi.

Usta Bəxtiyar qonağı məşğul etmək üçün şirin-şirin danışırdı. Süfrəyə çay gəldi. Usta Bəxtiyar stəkanı qaldırıb baxdıqdan sonra:

– Pəh, pəh, nə gözəl dəm çəkib, padşah da ömründə belə çay içməyib, – dedi.

Bir az sonra süfrəyə piti gəldi. Ceyran hər kəsin xörəyini qablara çəkib qabağına qoydu. Dərviş ətin az olduğunu görüb:

– Ət neçə girvənkədir? – deyə soruşdu.

– Hər gün yarım girvənkə ətimiz olur. Bu gün qonaq gəldiyinə görə bir fincan su artırmışam, – deyə Ceyran gülümsəyərək cavab verdi.

Usta Bəxtiyar məmnun tövrlə dedi:

– Demək, ağa dərviş öz payını yeyir, bizə heç minnəti yoxdur.

Sonra o, böyük iştaha ilə yeməyə başladı. Xörək ona o qədər xoş gəldi ki, özünü saxlaya bilməyib:

– Ağa dərviş, həvəslə ye, belə pitini padşah da ömründə heç yeməyib, – dedi.

– Görünür öz həyatından çox razısan, süfrəyə gələn hər şey səni fərəhləndirir.

– Fərəhləndirir, çünki o bizim Ceyranın əlindən çıxır.

– Demək, Ceyranı çox sevirsən? Nə əcəb demədin ki, belə arvad heç padşahın sarayında da yoxdur?

– Sarayda Ceyrandan gözəl xanımlar çoxdur. Ancaq, ağa dərviş, yaddan çıxarma ki, azad məhəbbətdən doğan səmimiyyət şah sarayında tapılmaz. O, başqa bir aləmdir...

Səhər oldu. Usta Bəxtiyar qəlyanaltıdan sonra xudahafizləşib qapıdan çıxdı. Həyətdə tut ağacı başında budaq-budaq gəzən bülbül şaqır-şaqır ötür, səhər nəğməsi ilə Usta Bəxtiyarı salamlayırdı. Bəxtiyar köhnə dostunun şən nəğmələri altında addımlarını iri-iri ataraq, Dəmirçi bazara gəldi, dükanı açdı, ocağı qaladı, bir dəmir parçasını ocağa qoyub körüklədi. Dəmir parçası köz kimi qızardıqda onu maşa ilə götürüb zindan üstünə qoydu, çəkici qaldırıb vurmaq istərkən şahın carçısı bazar başında uca səslə bağırdı:

– Şahın əmri ilə bütün dəmirçi dükanları bağlanmalıdır. Dəmirçilik qadağandır! Dəmirçilik qadağandır!..

Bu səs Usta Bəxtiyarın qolunu taqətsiz buraxdı. Ömründə dərd, kədər görməyən könlünə bir ağırlıq çökdü. Şahın fərraşlarından biri

dükanları bağlada-bağlada Usta Bəxtiyarın dükanına çatdı, kəskin və məğrur bir səslə:

– Dükanı tez bağla! – dedi. Usta Bəxtiyar cavab vermədi. Əlindəki dəmir parçasını dükanın bir tərəfinə atdı, ocağı söndürdü. Dükanı bağlayıb getdi.

İki gün sonra padşah Usta Bəxtiyarın halını soruşmaq üçün dərviş paltarında saraydan çıxdı şəhərin küçələrini gəzə-gəzə yeni tikilməkdə olan bir bina qarşısına yetişdi. Gördü ki, bir bənna çox həvəslə işləyir. Adamlar koma-koma durub onun işləməyinə tamaşa edir. Bənna ikinci qatda bir divar üstündə durub aşağıdakı atılan kərpicləri bir-bir tutur və çox cəld divar hörür. Bənna elə iti işləyir ki, əllərini görmək olmur, tamaşaçılardan biri deyirdi:

– Maşallah, bir ustaya bax, əllərini görmək olmayır, buna həzarpeşə Bəxtiyar deyərlər. Dünyada bunun əlindən gəlməyən bir sənət yoxdur.

Dərviş ürəyində gülərək:

– Hərif dəmirçilikdən bənnalığa keçibdir, – dedi.

Axşam oldu, şamlar yandı. Dərviş Usta Bəxtiyarın kefini soruşmaq üçün qapıya gəldi. Otaqda saz çalınırdı. Saz o qədər məharətlə çalınırdı ki, dərviş həvəslə dinləməyə başladı. Çalğı qurtarınca hər tərəfdən:

– Sağ ol, ata, sağ ol, ata, yaşa, yaşa! – səsləri ucaldı.

Bu vaxt Ceyranın səsi eşidildi:

– Əhməd, sən əlinə bu sazı alanda cavanlığımız yada düşür.

Usta Bəxtiyar şən və gurlayan səslə:

– İndi də heç qocalmamışıq, ay arvad, biz həmişəbaharıq, – dedi.

Ertəsi gün Usta Bəxtiyarı padşahın hüzuruna gətirdilər... Usta Bəxtiyar taxtın qabağında durub şaha baş əydi. Padşah soruşdu:

– Adın nədir?

– Padşah sağ olsun adım Əhməddir.

– Bəs nə üçün sənə Usta Bəxtiyar deyirlər?

– Bu adı mənə camaat veribdir.

– Çox yaxşı, Usta Bəxtiyar, eşitmişəm ki, sən çox qoçaq adamsan; ona görə də səni sarayda fərraş təyin edirəm.

Vəzir: "Pəh, bu kişi doğrudan xoşbəxtdir, – deyə pıçıldadı. – Çəkicin, daş-palçığın üzündən qurtardı. Maaşı yoxsa da, gündə on-on beş qran kasıb-kusubdan çalıb çapar, bu pul onun dədəsinə də çatar, özünə də".

Bu sözləri eşidincə Usta Bəxtiyarın gözləri kəlləsinə çıxdı. İkiqat əyilib, padşahın təklifini rədd etmək istədi:

– Qibleyi-aləm, məni çevir başına, fərraş eləmə.

Vəzir baş əyərək:

– Padşahım, yaxşı tanımısan, fərraşlıq bu kişinin elə bil boyuna biçilib, – dedi.

Bundan sonra Usta Bəxtiyar çox yalvardı, yaxardı, min bir bəhanə gətirdi, qəbula keçmədi. Padşah "Sözüm sözdür", deyə inadından dönmədi. Fərraşı çağırdılar. O, içəri girib baş əydi. Padşah, paltarını soyunub Usta Bəxtiyara verməsini əmr etdi. Fərraş istər-istəməz əsə-əsə üst küləcəsini soyundu, xəncərini açdı, papağını yerə qoydu, ürəyində: "Bu necə murdar, adamdır, gətirəndə beş qran istədim vermədi, hələ üstəlik fərraşlığımı da əlimdən aldı", deyə pıçıldadı.

Padşah Usta Bəxtiyara əmr etdi:

– Al, bu küləcəni geyin, xəncəri belinə bağla, papağı da qoy başına.

Usta Bəxtiyar qəbul etmək istəmədi. Padşah fərraşa:

– Gədə, vur bu nadürüstün boynunu, – deyə qışqırdı.

Fərraş alıcı quş kimi onun üstünü aldı. Əlindəki xəncəri qaldırıb vurmaq istərkən Usta Bəxtiyar onu itələdi:

– Padşah, mənə, balalarıma yazığın gəlsin, mən yaşamaq istəyirəm.

– Yaşamaq istəyən mənim əmrimdən çıxmaz!

Nəhayət Usta Bəxtiyar fərraşlığı qəbul etməyə məcbur oldu.

Axşam oldu. Usta Bəxtiyar evə qayıdarkən sabahın ərzağını almağa pulu yox idi. Evə əliboş getmək istəmədi. Çox düşündü, nəhayət xəncərin tiyəsini çıxarıb satdı və sabahın azuqəsini alıb evə qayıtdı. Qapını açıb içəri girəndə onu fərraş paltarında görüb hamı heyrətlə soruşdu:

– Bu nə paltardır?

Usta Bəxtiyar başından keçən macəranı nağıl elədi:

– Sabah üçün ərzaq almağa pulum yox idi, xəncərimin tiyəsini çıxarıb satdım, – deyə söhbətinə yekun vurdu. Hamı qəm-qüssəyə batdı.

Padşah əhvalatı bilmək üçün vəziri ilə bərabər dərviş paltarında Usta Bəxtiyarın qapısına gəldi. Otağa həmişəki şənlik yerinə dərin bir səssizlik, qəm və kədər çökmüşdü. Vəzir gülə-gülə yavaşca:

– Padşah sağ olsun, bəxtiyarlığını əlindən aldın, – dedi.

Səhər oldu. Usta Bəxtiyar fərraş paltarını geyinib saraya getdi. Qapı arxasında durub şahın əmrini gözləyirdi. Bir saat sonra padşah taxta

oturdu. Vəzir, vəkil və əyanlar ətrafında səf çəkib əl-əl üstündə durdular. Padşah səsləndi:

– A gədə, fərraş!

Usta Bəxtiyar tez qapını açıb içəri girdi. Padşah onu gözucu süzdükdən sonra əmr etdi:

– Köhnə fərraşı bura çağır!

Usta Bəxtiyar hələ də saraydan getmək istəməyən köhnə fərraşı çağırdı. Hər ikisi padşahın hüzurunda əl bağlayıb dayandı. Köhnə fərraş elə düşünürdü ki, padşah onun fərraşlığını özünə verəcək, ona görə də qaşqabağı açıq idi. Padşah Usta Bəxtiyara gözləmədiyi halda əmr etdi:

– Fərraş, vur bu nadürüstün boynunu!

Usta Bəxtiyarın gözlərinə qaranlıq çökdü, nə edəcəyini bilmədi. Köhnə fərraş taxtın ayağına qapanıb ağlamağa, yalvarmağa başladı.

Padşah Usta Bəxtiyara qəzəblənib qışqırdı:

– Gədə, sənə demirəm vur bunun boynunu!

Ömründə bir adam öldürməmiş, günahsız qana batmamış Usta Bəxtiyar nə edəcəyini bilmirdi. Padşahı bir az da qəzəbləndirsəydi, öz başını kəsəcəkdi. Xəncərin isə tiyəsi yox idi. Ancaq iti ağlı onun köməyinə çatdı – o, vəziyyətdən belə çıxdı:

– Padşah sağ olsun, mənim bu xəncərimin bir xasiyyəti var: başı vurulan adam günahsız olanda tiyəsi yox olur. İndi görək bu köhnə fərraş necə adamdır.

Bəxtiyar bu sözləri deyib, xəncərin qəbzəsindən tutub dartdı. Qəbzə tiyəsiz idi.

Bəxtiyar sevincək:

– Gördünüz, qibleyi-aləm, görünür bu adam günahsız imiş, – dedi.

Padşahın əmri ilə Bəxtiyara təzə iti xəncər gətirdilər. Bu yolla padşah Bəxtiyarın kələyinin qabağını almaq istədi. Ancaq nə qədər çalışdı o, xəncərə yaxın düşüb fərraşın başını vurmağa razılıq vermədi. Hövsələdən çıxan padşah axırda onu tövləyə saldırdı, ac-susuz saxladı. Üç gün sonra yenə onu hüzura çağırıb soruşdu:

– Hə, necəsən? Fərraşlığı qəbul edirsən, ya yox?

Usta Bəxtiyar:

– Yox, mən öz sənətimi istəyirəm, – dedi.

Padşah onu yenə tövləyə saldırdı. Padşah hər üç gündən bir onu çağırıb soruşdu. Bəxtiyar yenə həmin cavabı verdi.

Vəzir görürdü ki, Bəxtiyarın hərəkətləri onun birinci gün padşaha dediyi sözləri təsdiq edirdi. O, həqiqətən özünü xoşbəxt bir adam hesab edirmiş. İndi isə heç bir qüvvə onu öz inadından, əvvəlki həyatına qovuşmaq arzusundan döndərə bilməyəcəkdir. Ancaq bunun sirrini yenə özü üçün aydın edə bilmirdi. Odur ki, padşaha müraciətlə dedi:

– Qibleyi-aləm, bu kişi səhərdən axşamacan isti kürənin qabağında tər tökə-tökə çəkic vurmağı fərraşlıq kimi ali vəzifədən artıq tutur; burada yəqin bir sirr və hikmət vardır.

Padşah əmr etdi, dəmirçini gətirdilər. O, həmişəki kimi başını yerə dikib durdu. Padşah soruşdu:

– A kişi, de görüm fərraş olursan, yoxsa yox?

Usta Bəxtiyar cavab verməyib getməyə başladı. Padşah soruşdu:

– Gədə, hara?

Dəmirçi cavab verdi:

– Padşah sağ olsun, yenə tövləyə.

Dəmirçinin bu hərəkəti padşahı daha da qəzəbləndirdi. O, hirsini boğaraq soruşdu:

– Gədə, sən bu dəmirçilikdən neçün əl çəkmək istəmirsən? Burada yəqin bir sirr var. O sirri gərək mənə açasan.

Dəmirçi bir qədər düşündükdən sonra cavab verdi:

– Qibleyi-aləm, burada elə bir çətin şey yoxdur. Sirri açaram, amma bir şərtlə.

– Şərtin nədir?

– Məni azad edib öz sənətimi işlətməyə razı olsaz, deyərəm.

Padşah söz verdi. Usta Bəxtiyar belə başladı:

– Atam kasıb bir kişi idi. Palçıq daşıyıb qazandığı qəpik-quruşla ailəsini dolandırırdı. Məndən başqa atamın dörd oğlu, iki qızı var idi. Anam da varlıların evində təndirə çörək yapır, paltar yuyurdu. Külfətimiz çox olduğuna görə məşəqqətlə yaşayırdıq. Atamın böyük oğlu mən idim. On beş yaşına çatanda atam dilə gəldi: "Ay oğul, görürsən ki, məni oğul-uşaq basıb, sən böyük oğlansan, heç olmasa get işlə, sən də qazan, bəlkə bir təhər yaşayaq", – dedi. Mən uşaqlıqdan işləməyi sevmirdim. Razı olmadım, atam acıqlandı, zornan məni çəkə-çəkə aparıb bir dülgərin yanında ayda üç quruşa şagird qoydu. İşləmək mənə hər cəzadan ağır gəlirdi. Usta dedi: "Qalx, o taxtaları gətir bura". Mənim gözlərimə qaranlıq çökdü. "Usta, qollarım ağrıyır, gətirə bilmərəm", dedim. Usta mənə acıqlı baxıb: "Oğlan, bəs ayda üç

quruşu müftə alıb yemək istəyirsən? Get, tənbəl şagird mənə gərək deyil", – dedi. Sevinə-sevinə evə qayıtdım. Anam həyətdə paltar yuyurdu. Məni görüncə soruşdu: "Ay Əhməd, niyə qayıtdın?" Mən qaşqabağımı sallayıb, yerə otura-otura: "Usta dedi: get, mənə şagird lazım deyil", – dedim. Anam başını bulaya-bulaya: "Sənin kimi tənbəl oğuldan bir kor qız yaxşıdır", – dedi. O gün atam da məni çox danladı. Səhər zornan aparıb məni bir bənnanın yanında şagird qoydu. Bənna mənə hər dəqiqə buyururdu: "Oğlan, durma, su gətir palçıq hazırla!". Bu iş mənə çox çətin görünürdü. Gözlərimi döyə-döyə: "Usta, mən palçıq hazırlamaq bacarmıram", dedim. O mənə sərt-sərt baxıb: "Gədə, bəs bacarmırsın, müftə yeyib yatmağı bacarırsan?! Get, mənə tənbəl şagird gərək deyil!" dedi. Ürəyim sakit oldu. İlan ağzından qurtaran qurbağa kimi sevinə-sevinə evə qayıtdım. Atam, anam nə qədər məni döydü, söydü, danladı, mən zəhməti, işi sevə bilmədim. Düz iki il yazıq atam məni hansı sənətə qoydu, hər birinə bir bəhanə gətirib qaçdım. Bizimlə qapı-qapıya bir dəmirçi olurdu. Onun bir qızı vardı. Adı Ceyran idi. Məndən üç-dörd yaş kiçik idi. Hər gün həyətdə bir yerdə oynayardıq. Tənbəlliyimi görüb o məni hər gün danlayırdı, hərdən mənə deyirdi: "Sən yaxşı oğlansan, hayıf ki, tənbəlsən. Tənbəl adam xoşbəxt olmaz, mənim sənə yazığım gəlir". Axırda mən bu qıza bir könüldən min könülə aşiq oldum. Bir gün fürsət tapıb fikrimi qıza açdım. "Ceyran, mənə gələrsənmi?" dedim. Qız mənim sözümə gülüb: "Sənin kimi tənbəl, işsiz, sənətsiz oğlana hansı qız gələr?" – dedi. Elə bil başıma bir qazan qaynar su tökdülər. Bu söz məni çox bərk götürdü. Bir az özümə gələndən sonra yenə soruşdum: "Ceyran, bir sənət öyrənsəm necə?" O gülərək: "Tənbəlliyi atsan, yaxşı sənət öyrənsən, gələrəm", dedi. Şadlığımdan bilmirdim neyləyim. Atamın yanına gəlib: "Ata, dəmirçi olmaq istəyirəm, məni qonşumuz Həsən dayının yanına şagird qoy", dedim. Ata-anamın qırışığı açıldı. Atam: "Çox yaxşı, oğlum, kaş sən işlə!" – dedi. Sabahdan atam aparıb məni qonşumuz Həsən dayının dükanında şagird qoydu. Usta Həsən nə əmr elədi, o saat yerinə yetirirdim. Ustanın işləməyinə fikir verib öyrənməyə çalışırdım. Beş-altı ayda dəmirçiliyi öyrəndim. O qədər yaxşı öyrəndim ki, ustam ən çətin işləri mənə tapşırdı. Mən də canla-başla çalışıb o işi ustamdan da yaxşı qayırırdım. Həsən dayı bir gün əlimdə işlədiyim kotana baxıb: "Sağ ol, Əhməd! Sən gözəl usta olacaqsan! Çəkici istədiyin yerə vurursan həm də məndən cəld işləyirsən", – dedi.

İşlədikcə öz sənətimə olan şövqüm o qədər artdı ki, yorulmaq nədir bilmirdim. Bunun sayəsində dəmirçilikdə şöhrət qazandım. Qayırdığım kotan, xış, bel, balta, dırmığı kəndlilərimiz alıb aparırdı. Çəkicimin altından çıxan hər şey mənə fərəh verirdi. Çünki Ceyran qıza evlənmək üçün yaxşı sənətkar olmağa söz vermişdim. Öz sənətimə və Ceyrana olan sevgim məni bəxtiyar elədi. Sözün qısası, Ceyran qıza evlənib, yaxşı bir ailə qurdum. Məni xoşbəxt yaşadan bu iki şeydir: biri sənətim, biri də məhəbbət.

Bəxtiyar öz söhbətinə belə yekun vurdu:

– Padşah, məni bu iki sevgilimdən ayırma, mən bunlarsız yaşaya bilmərəm!

1947

BOSTANÇI

Yayın üzüm, əncir bişirən qızğın günlərindən biri idi. Günəş göydən qum üzərinə alov saçdıqca yer qorlu külə dönür, istidən nəfəs almaq olmayırdı. Zəhra qarı istidən qaçıb bir əncir ağacı kölgəsində uzandı. Bir az sonra yuxuya getdi. Oyandığı zaman günəş yavaş-yavaş əyilirdi. Yatdığı yerdən qalxıb oturmaq istəyirdi ki, sinəsində soyuq bir şeyin hərəkət etdiyini duydu. Tez əlini sinəsinə aparıb onun nə olduğunu bilməyə tələsdi. Əli köksü üzərində qıvrılıb yatmış ilana dəyərdəyməz: "Vay, ilan!" deyə, dəli kimi bağırdı və həyəcanlı halda sinəsi ilə ilanı yerə atmaq istədi. Ancaq ilan da vaxtında öz işini görmüşdü. Zəhra qarı oyananda o da oyanmış, onun qışqırığı ilə ilanın sancıb qaçması bir olmuşdu.

Balaca Səməd nənəsinin bağırtısını eşidincə əvvəlcə qorxub dayandı, sonra bir az özünə ürək verib, irəli gəldi. Bu zaman ayaqları ucundan bir ilan fışıltı ilə qaçıb yox oldu. Səməd onu görüncə qaçaqaça gəlib evdəkiləri xəbərdar etdi.

– Ana, ana, nənəmi ilan yedi.

Hamı bağa qaçdı. Zəhra qarı köksünü tutub çığırır və ağrıdan uşaq kimi ağlayırdı. Ailə üzvləri dərin həyəcan içində idi. Kərim kişi tez həkim çağırmağa getdi. Arvad-uşaq bir-birinə qarışmışdı. İlan qarının döşündən vurmuşdu. Gəlini Ziynət dəsmal ilə qarının döşünü bərk sıxıb bağladı və ilan vuran yerə qatıq sürtdü.

İndi hamı səbirsizliklə həkimi gözləyirdi. Nəhayət həkim gəldi. Təcili yardım göstərib, yazıq qarının bədənini bir neçə yerdən çərtdikdən sonra getdi. O, bir də iki saatdan sonra gələcəyini bildirdi.

Üç gün keçmədi Zəhra qarı sağalıb ayağa qalxdı.

Bu hadisədən sonra Kərim kişi nəvələri Səməd ilə Zibanı bağbostan tərəfə buraxmadı. İlanları tələf etmək üçün iki kirpi tapıb bostana buraxdı.

Bir gün Ziba əncir dərirkən gördü ki, kirpi bir ilanın quyruğunu ağzına salıb çeynəyir. İlan çırpınır, quyruğu üstə qalxıb, özünü gah yerə, gah da kirpinin tikanlarına çırpır. Tikanlar onun cəmdəyinə batıb parçalayır.

Ziba sevinə-sevinə evə qaçdı: "Ana, ana! Tez gəlin, kirpimiz ilan yeyir", deyə evdəkiləri çağırdı. Hamı bağa qaçdı. Kirpinin ilan yediyinə tamaşa etdilər.

Ziba soruşdu:

– Ana, nə üçün ilan kirpini çalmayır?

Zibaya babası Kərim kişi cavab verdi:

– Qızım, baxsana, kirpi ilanın quyruğundan tutub öz başını içəri çəkibdir. İlan onun harasından vursun? O, istədiyi qədər qoy özünü kirpinin tikanlarına çırpsın daha da bədəni parçalanıb əziləcək. Kirpi öz işindədir. O, içəridən xımır-xımır yeyir.

Bu zaman sonuncu dəfə olaraq ilan başını qaldırıb dikəldi və canının ağrısından özünü kirpinin üstünə çırpdı. Bir az sonra quru ağac kimi dümdüz yerə sərildi. Səməd əlindəki ağacla ilanın başını əzə-əzə:

– Nənəmi sənmi yemişdin? – deyə ilanı öldürdü.

O gün uşaqlar üçün toy-bayram idi. Kirpilər onların gözündə böyümüşdü.

Kərim kişinin sənəti dəmirçilik idi. Oğlu Bahadır sənət məktəbində çilingərlik öyrənib zavoda düzələndən sonra atasının qocalığını nəzərə alaraq, onu işləməyə qoymamışdı. Bundan sonra o, ata-baba bağında təsərrüfat işləri ilə məşğul oldu. Uşaqlıqdan ata-babasından görüb öyrəndiklərini təsərrüfatına tətbiq etdi. Çox çəkmədi ki, Kərim kişi bağ-bostan işlərinin bilicisi kimi məşhur oldu. Onun bostan məhsullarının, xüsusən qovuş-qarpızının tərifi dillərdə söylənilirdi.

Bostanın oğlan çağı idi. Göy tağlar hər tərəfə qol-budaq atmışdı. Tağların yaşıl yarpaqları arasından görünən qovun-qarpız insana fərəh verir və göy çəməndə sakit-sakit yan-yana otlayan quzu sürüsünü xatırladırdı.

Bostanın qovun-qarpız hissəsi Kərim kişinin ən çox əmək sərf etdiyi və ən çox sevdiyi hissə idi. Hər gün yetişmiş qovun-qarpızı dərdiyi zaman onları bir-bir əlində oynadaraq, bir neçə saniyə baxdıqdan sonra fərəhlə yavaşca yerə qoyardı.

Bir gün bostanı gəzərkən məhsulun bir neçəsini parçalanmış və bir tərəfi yeyilmiş gördü. Kərim kişi parçalanmış qovun-qarpızı dərib əlində baxarkən, qaşlarını çataraq, söylənməyə başladı.

Bahadır işdən qayıtmışdı. Atasının bostanda olduğunu bilib, oğlu Səməd və qızı Ziba ilə bərabər atasının yanına gəldi. Kərim onları görüncə parçalanmış qovun-qarpızı göstərib:

– Oğlum, görürsən? Ən yaxşılarını puç eləyiblər, – deyə şikayətləndi. Bahadırın gümanı uşaqlara gəldi.

– Ata, yoxsa nəvələrinin işidir?

Uşaqlar bir ağızdan dedilər:

– Baba, biz bostana heç ayaq basmırıq.

Kərim kişi bir an fikirləşib dedi:

– Bostanda ən şirin qovun-qarpızı çaqqal yeyər.

Bahadır zarafatla:

– Canın sağ olsun, qovun-qarpızdan qoy çaqqallar da yeyib, sənin canına dua eləsinlər.

– Yox, Bahadır, elə demə, zəhmətimizlə şişib öküzə dönən müftəxorları biz ləğv elədik. Bu müftəxorları da ləğv etmək lazımdır!

Kərim kişi o gecə yatmadı. Tüfəngini götürüb, bostanın yaxınlığındakı böyük əncir ağacı altında uzandı. Altına bir çuval saldı, yanına yoğun bir ağac qoydu.

Aydınlıq gecə idi. Bostanın içi gündüz kimi işıq idi. Çox gözlədi. Neçə dəfə çubuğunu doldurub çəkdi. Səs-səmir eşidilmədi. Yerindən qalxıb bostanı başdan-başa dolaşdı, bir şey görməyib, yenə geri döndü və ağac altında çuvalın üstündə uzandı.

Hava sakit və durğun idi. Bütün mövcudat dadlı yuxuya dalmış olduğundan, ortalığa dilsiz bir sükut çökmüşdü. Yalnız göydə oynayan ulduzlar, yerdə əyyaş cır-cıramalar oyaq idi. Mürgüləyən təbiət Kərim kişiyə layla çaldığından o da başını ağacın gövdəsinə dayayıb cır-cıramaların yeknəsəq və ahəngsiz nəğmələrinə dalmışdı. Bu aralıq səs eşidildi. Bostançı tez gözlərini açıb oturdu və tüfəngini götürüb sıx və iri əncir yarpaqları arasından diqqətlə səs gələn tərəfə baxdı. Bir şey görmədi. Ancaq eşitdiyi səsdən Kərim kişi bostana heyvan gəldiyini hiss etmişdi. İndi onun nə heyvan olduğunu və harada durduğunu öyrənmək istəyirdi. O, gözlərini bostana dikib aramsız gözlərkən nə gördü? Bir tülkü əncir ağacı yanında çömbəlib oturmuş, yaxında adam olub-olmadığını bilmək üçün tez-tez havanı iyləyir və əli ilə arabir yuvarlaq bir şeyi tərpədir. Kərim kişi diqqətlə baxıb gördü ki, tülkünün oynatdığı kirpidir. Bundan bir şey anlamadı. O elə bildi ki, tülkü kirpi ilə oynayır. İşin sonunu maraq içində gözləyib dururdu.

Tülkü kirpini yuvarlaya-yuvarlaya əncir ağacından uzaqlaşdırdı, arxası üstünə çevirdi. Bir az marıtdayıb ona baxdıqdan sonra ağzını kirpiyə tərəf uzadıb yenə tez geri çəkildi. Kərim kişi içində gülərək:

– Sənə tülkü deyərlərsə, ona da kirpi deyərlər. Tikanlardan özünə elə hasar çəkməyib ki, onu yeyə biləsən, – dedi.

Tülkü kirpinin başı üzərində durub, başını gizlədiyi yerə ağzından damla-damla su axırdı. Kərim kişi ürəyində: "Dayan, görək nə edəcək?"

deyə düşündü. Kirpinin nəfəsi tutulmuşdu: Çox çəkmədi ki, başını çıxartdı. Bunu görcək tülkü dərhal onun başını ağzına salıb çeynəməyə başladı. Tikanlar artıq onu qorxutmayırdı. Çünki kirpi ayaqlarını uzadıb tikansız, yumşaq qarnını açıq buraxmışdı. Kərim tülkünün hiyləsini ancaq indi anladı, əvvəldən tülkünü öldürmədiyinə peşman oldu. Tez nişan alıb tüfənglə vurdu. Tülkü dərhal yerə sərildi. Kərim kişi tülkünün yanına gəlib dərisini soydu.

Bu aralıq yenə səs eşidildi. Bostançı tez öz yerinə çəkilib durdu. O bilirdi ki, yer-yemişi parçalayan başqa heyvandır. Kərim ziyançı oğrunu tutmaq istəyirdi. Əncir ağacının yarpaqları arasından dörd gözlə bostana baxırdı. O bir şey görməyirdi. Ancaq bir az uzaqda "trap, trup" səsi eşidildi. Bu, kiçik heyvan ayaqlarının səsi idi. Səs getdikcə ona yaxınlaşırdı. O bir də diqqətlə baxdı. İki dovşan iri qulaqlarını şəkləyib bostanın içində dolaşırdı. Onlar arabir iki ayaqları üstündə qalxıb ətrafı yoxlayır, sonra tağların arasında atıla-atıla gəzirdilər.

Kərim kişi oğruları tapmışdı. Onun qəlbi sakit-sakit çırpınırdı və dovşanları tutmaq yolunu düşünürdü. Bostan oğruları qarpız, qovunları qoxlaya-qoxlaya keçirdi. Hər ikisi bir tağ yanında durdu, qorxaq baxışlarla ətrafı süzdükdən sonra iri bir qarpızı yeməyə başladılar. Kərimin səbri tükənmişdi. Dovşanın qorxaq heyvan olduğunu o çox yaxşı bilirdi; onlar bərk səs eşitdikləri zaman qorxudan durduğu yerə sıxılıb qalır. Kərim tüfəngi götürüb dovşanları nişan aldı. Tüfəng açılınca çuvalı götürüb onlara tərəf yüyürdü. Dovşanlar bir-birinə yaxın olduğundan seçmələr dovşanların ayaqlarını yaralamışdı. Kərim asanlıqla dovşanları tutub çuvala saldı.

O, artıq vəzifəsini bitirmişdi. Çuvalı arxasına atıb evinə getdi, çuvalı bir bucağa qoyub yatdı.

Səhər Ziba Kərim kişidən əvvəl oyanmışdı. Dovşanların çuval içində atılıb-düşdüklərini görüncə qardaşını səslədi:

– Səməd, Səməd, bura gəl! Çuvalın içində bax gör babam nə gətirib.

Səməd gəlib əli ilə çuvalı yoxladı və tez əlini çəkib:

– Dovşandır, dovşandır! – deyə sevincindən bağırdı. O elə çığırdı ki, səsinə Kərim kişi yuxudan oyandı. Başını yasdıqdan qaldırıb:

– Ey, uşaqlar! Əl vurmayın, qaçırarsınız, – dedi.

Səməd babasının boynuna sarıldı:

– Babacan, bunları bizə ver, saxlayaq.

Kərim kişi:

– Yox, quzum, bunlar bostan oğrusudur. Həm də yaralıdırlar Bu gün anan bunların ətindən dadlı yemək bişirər, yeyərik, – dedi.

Söhbətə, işə getməyə hazırlaşan Bahadır qarışdı. O gülə-gülə:

– Yenə nə bişirib yeyirsiniz? – deyə zarafatla soruşdu.

Səməd tez çuvalı göstərib:

– Bax, bu dovşanları...

– Gecə tüfəng atılanda mən oyaq idim, bildim ki, oğruları tutmusan, – deyə Bahadır fərəhlə atasına baxdı. Kərim kişi yerindən qalxıb:

– Hələ ondan əvvəl bir tülkü vurmuşam, – deyə yasdığının yanından tülkü dərisini götürüb, ortalığa atdı. Hamı heyrət içində dəriyə baxdı.

Uşaqlar sevindiklərindən sıçrayırdı. Bircə Kərim kişi sevinmir, nəyi isə düşünürdü. Oğlunun ona baxdığını görüb dedi:

– Bahadır, bu tülkü gecə mən bir dağ çəkib ki...

– Necə?

– Zalım, kirpini yedi.

– Kirpini yedi? Necə yedi?

– Mən heç inanmadım ki, kirpini o yeyə bilsin. Gözüm baxa-baxa onu elə hiylə ilə öldürüb yedi ki, lap matım çəkildi.

Səmədə ağlamsınaraq soruşdu:

– Baba, demək, kirpimiz öldü, eləmi?

– Öldü, bala, öldü! – deyə Kərim kişi kirpinin ölümünə heyfsiləndi və gecəki hadisələri bir-bir nəvələrinə nağıl etdi.

1947

ÜÇ İT

Laçın bacısı Tərlan ilə həyət bağçasının yanında oturub səssizcə beşdaş oynayırdılar. Oyunu bu dəfə Laçın qazanmışdı. Tərlan əlini yerə qoyur, Laçın daşı havaya atıb Tərlanın əlini əli ilə vurduqdan sonra daşı tez havada tuturdu. Tərlan əlini çəkərək dedi:

– Ay insafsız, mən səni udanda belə bərk vururdum?

Artırmanın pəncərəsindən onlara tamaşa edən Ballı nənə özünü saxlaya bilməyib:

– Bacı ürəyi yumşaq olar: – deyə səsləndi.

Bir saatdan bəri Tərlanın yanında uzanıb, başını qolları üzərinə qoyub dincələn Alabula uşaqların səsini eşidincə ayağa qalxdı. O, oynamaq və əyləmək istəyirdi. Odur ki, Laçına qısılıb uzanmış Toplana yanaşaraq onun ətrafında atılıb-düşməyə, əli ilə toxunaraq onu oyuna çağırmağa başladı. Toplan başını qaldırmayıb acıqlı-acıqlı ona baxır və arabir mırıldanırdı. Alabula əl çəkməyib oynamaqda davam edirdi.

İtin inadkarlığına dözməyən Toplan birdən atılıb onu dişlədi. Alabula quyruğunu sallayıb vəngildəyə-vəngildəyə Laçına sarı qaçdı və ağzı ilə Toplanın dişlədiyi yeri yalamağa başladı. Laçın əlini Alabulanın başına çəkərək:

– Alabula, Alabula, ağlama, – deyə onu oxşadı. Alabula onun qarşısında atılıb-düşür, iki ayağı üzərinə qalxaraq, əlləri ilə onu qucaqlayır, yalayır və yalmanırdı. Tərlan Laçına acıqlı səslə:

– Ey, mənim itimə sataşma! – dedi.

Laçın Toplana baxa-baxa Alabulanı oxşamaqda davam edir, Toplan da altdan yuxarı ona baxaraq mırıldanırdı. Toplan birdən atılıb Alabulanı yenə dişlədi. Alabula quyruğunu sallayıb vəngildəyə-vəngildəyə qaçdı. Tərlan bu dəfə acıqlandı:

– Sən bu qara meymuna bax, adı da it, özü də itdir. Qapmaqdan başqa bir şey bacarmır.

– Bax, sənin itin mənim itimdən necə qorxur! – deyə Laçın özünə təskinlik verdi.

– Onun nəyindən qorxacaq, pişik boyundanmı? Alabula pəncəsini salsa, altında əzilər.

– Boyu balaca olduğuna nə baxırsan, sən onun hünərinə bax.

– Sən də bu qara meymununu bu qədər öymə.

– Bəs nə üçün ondan qaçır?

– Mənim itim balacadır. Toplan qocadır. Ona hörmət saxlayır.

Sənin itin paxıldır. Nənəm, ya sən Alabulaya mehribanlıq edəndə az qalır Alabulanı dağıtsın.

– O da etibardan və sahibinə olan sədaqətdəndir. Toplan nənəm ilə mənim çox sevir.

– O paxıldır, özünü hamıdan çox sevir...

Toplan pişikdən böyük, zil qara, əsəbi və qoca bir it idi. Hürəndə səsi xırıldayırdı. Evdə Ballı nənədən və Laçından başqa kimsəni sevməz və itlərlə oyanmaqdan xoşlanmazdı. Nəşəsi yerində olduğu zaman Alabula onu həvəsləndirirkən arabir onunla bir az oynaşardı; başqa zamanlar onu dişləyib qovardı.

Alabula iki Toplan boyda ala-bula bir it idi. Ona görə də ona Ala-bula ad qoymuşdular...

Bacı-qardaş mübahisəsi davam etdirirdi. Elə bu zaman Laçıngilin qonşuları Zəfərin iti Çənbər həyətin o başında göründü. Alabula onu görüncə qaçıb qarşısında atılıb-düşməyə başladı. Laçın istehza ilə Tərlana:

– Sənin itin yaltaqdır, hamıya quyruq bulayır, – dedi.

– Yox, mənim itim mehribandır, hamıya məhəbbət bəsləyir.

Alabula Çənbərin qarşısını kəsərək min-bir oyun çıxarır və onun-la oynamaq istəyirdi. Çənbər isə sakit durub acıqlı-acıqlı ona baxırdı. Alabula atılıb-düşməkdə davam edərkən, Çənbər acıqlanıb onu dişlədi, Alabula yenə quyruğunu sallayıb zingildəyə-zingildəyə qaçdı. Laçın istehza ilə:

– Sənin itin qorxaqdır, qorxaq, – deyə bərkdən güldü.

Çənbər irigövdəli, uzun tüklü, boz bir it idi. Qapıları həyət dar-vazasının yanında olduğundan, çox zaman darvaza ağzında uzanıb səssiz durar və arabir küçədən keçənlərə hürərdi. Hər gün bir-iki dəfə ağır addımlarla həyətin o başındakı bostana baş çəkmək adəti idi. Bostanda qonşu çəpərin yanında bir az gəzdikdən sonra evə qayıdardı.

Toplanın Çənbərdən xoşu gəlməzdi. Onu nə evlərinə yaxın gəl-məyə, nə də həyətdən keçməyə qoyardı. Çənbər Alabulanı dişləyib yola saldıqdan sonra yenə ağır addımlarla, etinasız, bostana tərəf getmək istərkən Toplan birdən sıçrayıb onun qarşısını kəsdi və uzaqdan ona hürməyə başladı. Çənbər etinasız dayanıb durdu. Toplan hürməkdə davam etdi. Çənbər arxasını ona çevirib quyruğunun üstündə oturdu. Toplan onun qürurunu həzm edə bilməyi hürə-hürə ona yaxınlaşdı. Özü hiss etmədən o qədər yaxınlaşmışdı ki, o indi Çənbərin lap qulağı ucunda hürürdü. Çənbər birdən dönüb Toplanı ayaqları altına aldı.

Toplan Çənbərin pəncəsi altında zingildəməyə başladı. Uşaqlar zor-güc Toplanı Çənbərin əlindən aldılar, Laçın daş ilə Çənbəri vururkən Zəfər gəldi:

– Ey, mənim itimi niyə vurursan? – deyə Laçına acıqlandı.

– O mənim itimi niyə dişləyir?

– Necə dişləməsin, yazığı öz həyətində gəzməyə qoymayır, belə də iş olar?

Ballı nənə onların səsini eşidib gəldi:

– Siz yenə it üstündə vuruşursunuz?

– Nənə, sizin bu Toplan mənim itimə göz verir, işıq vermir. Mən Toplanı vurmaqdan, Laçın mənim itimi daş ilə vurur.

– İt üstündə dalaşmayın, hamısı sizin itinizdir... Laçın qələt eləyir.

Tərlan söhbətə qarışdı:

– Onda gərək mən hər gün Toplanı da döyəm, Çənbəri də. Çünki onlar mənim itimi hər gün dişləyirlər.

Ballı nənə gülə-gülə:

– Sənin itin hamısından yaxşıdır, ona görə səsin çıxmayır... Dalaşmayın!

Ballı nənə gedincə Laçın əli ilə Toplanın başını oxşadı. Elə bu zaman Məstan pişik göründü. Alabula məstanı görüncə yanına qaçdı. Məstan özünü yığışdırıb durdu. Alabula yaxınlaşınca Məstan ondan əvvəl itin üstünə atıldı. Oyun başlandı. Onlar bir-birini yıxır, oynaşır-dılar. Məstan birdən sıçrayıb qaçdı, Alabula da onun arxasınca qaçıb onu tutdu. Yenidən oynaşmağa, bir-birini yalandan dişləməyə, did-məyə başladılar. Bu dəfə Alabula qaçdı, Məstan onu qovmalı oldu. Oyun yenidən başlandı. Tərlan sevinc dolu gözlərini bu mənzərədən çəkmirdi.

– Mənim itimə baxın, Məstan ilə görün necə oynaşır!

Laçın istehza ilə dedi:

– O da bir növ pişikdir, pişik-pişik ilə oynar.

– Mənim itim sahibinə bənzəyir, hamıya mehribandır...

– Mehriban deyil, yaltaqdır, qorxaqdır.

– Ha, qorxaqdır, həyətə yad adam, yad it gələndə hamıdan çox mənim itim hürür, itləri qovub həyətdən qaçırır.

– O da qorxaqlıqdandır...

Zəfər, bir az uzaqda quyruğu üstündə oturub onlara tamaşa edən Çənbərə baxdı. Sonra gözləri bağça yanında uzanmış Toplana sataşdı:

– Nə əcəb Toplanın səsi çıxmayır, – dedi.

Zəfər sözünü qurtarmamışdı ki, elə bil Toplana xəbər oldu, yerindən sıçrayıb Çənbərə tərəf qaçdı. Uzaqdan əsəbi və acıqlı səslə ona hürməyə başladı. Tərlan gülə-gülə:

– Zəfər, gözün dəydi. İndi yenə Çənbər Toplanı ağladıb yola salacaq, – dedi.

Laçın:

– Toplan, Toplan! – deyə onu çox çağırdı. Toplan gəlməyib daha da bərkdən hürməyə başladı.

Ballı nənə eyvandan səsləndi:

– Ay uşaqlar, o iti yenə niyə hürdürürsüz?

– Nənə can, Çənbərə hürür.

– Çənbər yenə sərhədi keçib, ona görə hürür.

– Yazıqdır, çox hürməyə qoymayın!..

– İstədiyi qədər hürsün, Çənbərin heç bir tükü də yerindən qımıldanmayır, – deyə Zəfər astadan dilləndi.

Çənbər adəti üzrə arxasını Toplana çevirib etinasız durur, Toplan da boğuq əsəbi səsi ilə şiddətlə hürməkdə davam edir, getdikcə səsindəki xırıltı artırdı. Birdən-birə Toplanın səsi boğuldu. Qızdırmalı kimi titrəyərək, səssiz yerə yıxıldı.

– Nənə, nənə, Toplan öldü, – deyə Laçın həyəcanla çığırdı. Uşaqlar bir anda itin ətrafını alıb onu huşa gətirməyə çalışdılar. Ballı nənə əlində bir kasa su gəldi. Suyu Toplanın ağzına tökdü və əli ilə yavaş-yavaş onu tərpətməyə başladı. Toplan ayılmayırdı. Laçın gözləri dolmuş halda Çənbərə acıqlı-acıqlı baxıb:

– Mənim Toplanım ölsə, sənin gününü qara gətirəcəyəm, – dedi. Sonra yerdən bir daş götürüb Çənbəri vurmaq istərkən Zəfər onu tutdu. Əlindən daşı alıb yerə atdı. Ballı nənə Laçına acıqlanıb:

– Ay oğul, – dedi, ataların sözüdür: "İtə hörmət edərlər, yiyəsinin xətrinə". Zəfər sənin məktəb yoldaşın, yaxın dostun və yaxın qonşundur. Onun itini vurmaq özünü vurmaqdır. Bir də Çənbərdə nə təqsir, təqsir Toplandadır ki, ona hürür.

Bu zaman Toplan başını qaldırıb gözlərini açdı. Laçın sevincək bağırdı:

– İtim ayıldı... İtim ayıldı.

Laçın yerə çömələb: "Toplanım, Toplanım!" – deyə onun başını oxşamağa başladı. Ballı nənə yerə oturub Toplanı qucağına aldı. Toplan zingildəyə-zingildəyə onun əllərini yalayırdı. Ballı Tərlana:

– Qızım, itin qabına süd tök, içinə çörək doğra, gətir yesin, – dedi.

Məstan oynamaqdan yorulmuşdu. Alabulanın əlindən qurtulub tez bir ağaca dırmandı. Alabula aşağıdan yuxarı baxaraq, ona hürə-hürə çox atılıb düşdü, Məstan aşağı enmədi. Alabula yığıncağa tərəf qaçdı. Tərlan əlində itin qabı gəldi. Ballı nənə qabı Toplanın qabağında yerə qoydu. Toplan ağzını qaba uzadar-uzatmaz Alabula başı ilə onu itələyib südlü çörəyi acgözlüklə yeməyə başladı. Tərlan ayağı ilə Alabulanı itələdi. Alabula yenə yeməyə soxuldu. Toplan bir an səssiz durub ona baxdı, sonra Ballı nənənin qucağına atılıb oturdu. Laçın əlini onun başına çəkərək:

– Toplan nənəmi hamıdan çox sevir, – dedi.

Ballı nənə Toplanı oxşayaraq:

– Bilirsinizmi, o məni niyə çox sevir? Qulaq asın, danışım, bizim yaxın tanışlardan birinin qapısında cins bir it yaşayırdı. Bu it də çox adamın gözü var idi. Ona yüz manat verənlər də olmuşdu, yiyəsi satmayırdı. Günlərin birində bu it üç küçük doğdu. Küçüklərin gözü açılmamış mən gedib bu Toplanı gətirdim, onu süd ilə bəsləyib böyütdüm. Yazıq, ana südü əmmədiyindən, ana üzü, ana məhəbbəti görmədiyindən belə sərtdir, soyuqdur.

Bu söhbət uşaqların çox xoşuna gəldi. Onların hətta Toplana ürəkləri də yandı. Tərlanı öz Alabulasının da tərcümeyi-halı maraqlandırırdı Odur ki, fürsətdən istifadə edib nənəsindən onun haqqında da danışmağı xahiş etdi. Öz nəvələri və uşaqlarla söhbəti çox sevən Ballı nənə Tərlanın xahişini məmnuniyyətlə qəbul etdi:

– Soyuq, boranlı qış günü idi. Artırmanın bir bucağında Toplanın altına köhnə palaz salmışdıq, orada uzanmışdı. Bir də gördük ki, həyətə bir küçük girdi. Toplan onu görüncə qulaqlarını şəkləyib həyətə qaçdı. Küçük ilə bir az burunlaşdı, qoxulaşdı, sonra arxasına salıb onu artırmaya, öz evinə gətirdi və öz palazının üstündə ona yer verdi. Hər ikisi uzanıb, bir-birini yalayırdı. Toplan onu evinə qonaq gətirəndən sonra mən onu qova bilərdimmi? O gündən bu it də bizim evdə qaldı, adını Alabula qoyduq. Mən ona çörək verdim, yedi, Toplan çörəyə ağzını da uzatmadı.

Ballı nənə burada söhbətini kəsib, onu diqqətlə dinləyən uşaqlara baxdı. Sonra Toplanı oxşayaraq, sözünə davam etdi:

– O gündən Toplan Alabulaya iki şeyi qadağan etmişdir: birinci, onu otağa girməyə qoymaz, Alabula başını qapıdan içəri uzadınca onu dişləyib qovur. İkinci də, mən əlimi Alabulanın başına çəkib mehribanlıq edəndə özündən çıxır, tez üstünə atılıb onu dişləyir.

– Ha, görürsənmi, mənim itim necə qonaqsevən və mərhəmətlidir! Bəs sən deyirsən ki, paxıldır, özünü sevəndir, – deyə Laçın məmnun halda bacısı Tərlana sarı döndü.

– Sən də bildinmi mənim itim Toplana nə üçün hörmət edir? Bir qoca olduğuna görə, bir də yaxşılığı unutmur, – deyə Tərlan da qardaşının sözünü cavabsız buraxmadı.

İndi ki, söhbət belə başlanmışdı, onu sona çatdırmaq lazım idi. Axı Zəfər də öz Çənbəri haqqında yaxşı sözlər eşitmək istəyirdi. Onun ürəyini incitmək olmazdı. Bunu Ballı nənə başa düşürdü. Odur ki, heç kəsin xahişini gözləmədən dedi:

– İndi də sizə Çənbərdən danışacağam.

Zəfərin üz-gözü güldü. Ballı nənə onun lap ürəyindən xəbər vermişdi.

Zəfərin Çənbəri bizim bostanın dalındakı evdə yaşayan bir aqronomun iti idi. O, arabir Çənbəri də götürüb ova gedərdi. Günlərin birində aqronoma Bakıda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində bir iş verdilər. Aqronom ailəsini də yığışdırıb Bakıya getdi və bu iti Zəfərgilin ailəsinə tapşırdı. Çənbər üç gün ac, susuz, köhnə evlərinin qapısında ulayıb yiyəsini çağırdı. Zəfərin atası nə qədər çalışdı, onu öz evlərinə gətirə bilmədi. Çarələri kəsilib ona hər gün yemək aparırdılar. İt nə yeməyi qəbul edir, nə də onları yaxın qoyurdu. Ancaq, bu üç gündə Çənbər az-çox Zəfərgilə isnişmişdi. Dördüncü gün o evə başqa ailə köçməli idi. Çənbər özünü yırtıb heç kəsi həyətə buraxmayırdı. Odur ki, Zəfərin atası dördüncü günü Çənbərin boynuna ip bağlayıb onu pişim-pişimlə öz qapılarına gətirdi. O gündən bu itin üz-gözü gülməyir, qaşqabağı açılmayır. O hər gün gedib bizim bostanın çəpərinin yanında durub öz köhnə evlərinə baxır, yenə qəmli-qəmli qayıdıb gəlir.

– Aha, bu onun üçün hər gün sallana-sallana bostana gedirmiş!..

– Bu itləri yaxşı tanıdınızmı? İndi sizdən bir xahişim var.

– Nədir, nənə can, nədir?

– Sənin-mənim sözünü buraxın, üç yoldaşsınız, üç itiniz var, bu üç iti öz itiniz kimi sevin, ayrı-seçkilik olmasın.

– Mən razıyam, nənə can.

– Mən də razıyam.

– Mən də razıyam, mən də.

– Mərhəba, balalarım, bax, belə!..

1947

MEŞƏ GÖZƏTÇİSİ

Yenikənd gündən-günə gözəlləşirdi. Yaradan, işlək əllər gecə-gündüz çalışıb onu nümunəvi bir kolxoz kəndinə çevirmişdi: yeni küçələr salınmış, sıra ilə təzə evlər tikilmiş, ağaclar əkilmişdi. Hər tərəfdən onu qucaqlamış olan böyük sovxoz bağları, əkin bostan yerləri və ucubucağı görünməz qalın meşələr onun gözəlliyini daha da artırırdı.

Yayın məhsuldar çağı idi. Meyvələr yetişmiş olduğundan, Yenikəndi şimaldan qoynuna almış yaşıl meşə öz geniş süfrəsini açıb qonaqların yolunu gözləyirdi.

Hər gün dəstə-dəstə arvad-uşaq meşəyə fındıq, zoğal, moruq dərməyə gedirdi. Meşə keşikçisi Sadıq əmi gələnlərin qabağını kəsib deyirdi:

– Bura baxın, meyvə dərməyinizə sözüm yoxdur, ancaq bir budaq qırılsa, məndən inciməyin.

Bu zamanlar, qoca keşikçinin əsəbi hallar keçirdiyi günlər idi. Budaq qırmasınlar, ağac kəsməsinlər deyə, onun gözü dörd idi.

O gün bir uşaq meyvə yığırkən üstü zoğal ilə dolu böyük bir şaxəni qırmışdı. Budaq sındırmaq, icazəsiz ağac kəsmək Sadıq əmiyə onu təhqir etməkdən də ağır gəlirdi. O, yerə enmiş iri ağac budağına nəzər saldıqdan sonra uşağı bərk danladı. Sadıq əminin çox qəzəbləndiyini görən uşağın anası Sənəm xala onu sakit etməyə çalışdı:

– Sadıq əmi, Xəlil elə uşaq deyil, bilməyib, daha sındırmaz.

Sadıq əmi onu acıqlı-acıqlı süzərək:

– Sən bilirsən ki, bu ilin gələn ili də var, – dedi, hər gələn bir şaxə qırsa axırı nə olar? Mən buna yol vermərəm. Bir də belə etsə, onu səninlə birlikdə meşəyə buraxmayacağam.

Sadıq əmi ortaboylu, üzü ətli, çıxıq yanaqları qırmızı, vücudu polad kimi möhkəm, sağlam bir kişi idi. O, cavanlığından qışda, yayda otaqda yatmazdı, açıq havanı çox sevərdi. Hər səhər soyuq suda çimməyi vərdiş etmişdi. Altmış yaşa dolduğuna baxmayaraq, bu vaxtadək onun ağır xəstələndiyini görən, eşidən olmamışdı. Qar düşdüyü zamanlarda da açıq eyvanında, kefi gələndə gecəni də meşədə yatardı. Meşə ona öz canından da əziz idi. Gecə-gündüz çalışır, yeni ağaclar əkir, meşənin içini bağ kimi təmizləyirdi. Meşə onun üçün hər şey idi.

Sadıq əmi yaxşı keşikçi, həm də mahir ovçu idi. Meşədə onun ən yaxın dostu quşlar olduğu kimi, ən böyük düşməni də quşları tələf edən mal-qaraya soxulan canavar, tülkü, çaqqal, çölpişiyi və dovşan

kimi ziyançı heyvanlar idi. Bunları gördümü, vurub öldürərdi. Bu işdə ona iri gövdəli, Qurd basan adlı boz köpəyi də az kömək etmirdi. Küçük vaxtından saxlayıb onu elə öyrətmişdi ki, Sadıq əminin hər sözünü, hər hərəkətini başa düşürdü. Onun köməyi ilə Sadıq əmi vəhşi heyvanları qırıb tələf edir və ovçular ittifaqından tez-tez mükafat alırdı. Sadıq əmi meşədə qurdun kökünü çoxdan kəsmişdi. Artıq kolxoz heyvanlarının da canı dincəlmişdi. Bir də buna görə kolxozçular Sadıq əmini çox sevir və ona böyük hörmət bəsləyirdi.

Qoca Mərdan kişi işini görüb qurtardıqdan sonra eşşəyini otlamaq üçün çox tez-tez naxır bulağının yanındakı çayırlıqda hörükləyirdi.

Axşam qaranlığı çökmüş, naxır kəndə qayıtmış, quşlar yuvalarına, toyuq, xoruz hinlərinə çəkilmişdi. Mərdan kişi kənd içində dostu Əkbər kişinin qapısı ağzında oturub söhbət etməkdən doymayırdı. Söhbət Yenikəndin gündən-günə gözəlləşməsindən, Nazirlər Sovetinin qərarı ilə kəndin şimal tərəfində yeni salınacaq meşədən, Sadıq əminin meşələr üzərində çəkdiyi əməkdən düşmüşdü. Mərdan kişi deyirdi:

– Sağ olsun Sadıq əmi, kəndimizin bəzəyi olan bu meşəni göz bəbəyi kimi qoruyur.

Əkbər kişi də onun sözünü təsdiq etdi.

Söhbət uzanıb gedərkən eşşək Mərdanın yadına düşdü; tez ayağa qalxdı:

– Söhbət dananı qurda verər, gedib eşşəyi gətirim, – deyə dostu Əkbər ilə görüşüb getdi. O, çayırlığa çatdıqda ala-qaranlıqda gözünə qara kölgələr göründü. Dayanıb diqqətlə baxdı: iki qurd eşşəyi yerə yıxıb yeyirdi. Əlində silah olmadığından yaxın getməyə qorxub, tez qayıdıb kəndə səs saldı. Zəmidən yenicə qayıtmış kolxozçular it, silah götürüb gedincə qurdlar qaçmışdı.

Ertəsi gün bu səs kəndə yayılmışdı. Səhər naxır bulağı başına yığışan kolxozçular: "Sadıq əmi daha qocalıb, qurdlar yenə kəndə yol salıb; yazıq Mərdan kişinin eşşəyini dağıdıb yeyiblər", – deyə onun arxasınca söylənirdilər. Sadıq əmini yaxşı tanıyanlar: "Bu qurdlar meşədən gəlməyib, görəsən haradan azıb kəndə daraşıbdır. Bir də, Sadıq əmi meşə keşikçisidir. Sənin eşşəyinə də keşik çəkməyəcək ha, mal sahibi öz malını özü saxlamalıdır. Buna Sadıq əmi neyləsin?" – deyə onu müdafiə edirdilər.

Deyişmə, söhbət getdikcə uzandı, deyişmənin qızğın çağında Sadıq əmi iki anaş, üç bala qurdun dərisini bir-birinə kəndirlə bağlayıb

eşşəyin üstünə aşırmış olduğu halda gəldi. Bunu görən kolxozçulardan biri "Ay sağ ol, Sadıq əmi, səni bizim kəndin üstündən əskik olmayasan. De görək, bur qurdları harada öldürdün?" – deyə ondan soruşdu.

Sadıq əmi adəti üzrə kiçik, qara gözlərini qıyaraq cavab verdi:

– Bu namərd qurdlar bu il hardansa azıb meşəyə giribdir. Meşədə ağac altında oturmuşdum, Qurdbasan da ayaqlarımın ucunda uzanmışdı. Birdən gözümə uzaqdan keçən iki kölgə ilişdi. Tez qalxıb diqqətlə baxdım. Gözlərimə inanmadım. Çünki çoxdan bu meşədə qurd görməmişəm. İti tez götürüb onların izinə düşdüm. Səs çıxarmasın deyə iti başa salmışdım. O mənim fikrimi anlayıb səssiz yanımca gəlirdi. Qurdlar getdi, biz getdik, qurdlar getdi, biz getdik. Gördüm, onlar meşədə kiçik bir köhülə girdi. Tez yüyürüb çatdım. Tüfəngi dörd-beş dəfə köhülün içinə boşaldıb, Qurdbasana qıs vurdum. Bu zaman bir qurd köhüldən çıxıb qaçmaq istərkən nişan alıb vurdum. O biri qurd köhüldən çıxmadı. İtə yenə qıs vurdum. İt köhülə girib, əvvəlcə yuvasında, vurduğum qurdu çıxartdı. Sonra bir-biri balalarını. Namərd qancıq üç bala doğubmuş.

Kənd əhli bir ağızdan Sadıq əmini alqışladı:

– Çox sağ ol, Sadıq əmi! Bu qurdlar artıb döl salsaydı, kəndin işi nə olardı?

Ferma müdiri Əsli bir qədər irəli gəlib, gülə-gülə soruşdu:

– Sadıq əmi, bu beş qurda ovçular ittifaqından nə qədər mükafat alacaqsan? Püstə bacının kefidir.

Sadıq əmi gülümsəyib cavab vermədi.

Qoca keşikçini dilləndirməyə çalışan Əsli yenidən soruşdu:

– Sadıq əmi, bu qurdlar dünən axşam çayırlıqda qoca Mərdanın eşşəyini dağıdıblar, xəbərin varmı?

Bu sözü eşitcək Sadıq əminin nəşəsi qaçdı, qaşlarını çataraq, acıqlı-acıqlı qurdlara baxdıqdan sonra:

– Onda, yaxşı vaxtında intiqam almışam! – dedi.

Getdikcə uzanan yamyaşıl meşənin arxasında günəş yavaş-yavaş sönməyə, göy üzünü əlvan şəfəqlər bürüməyə başlamışdı. Göyün rəngi meşəyə əks etmiş olduğundan budaqlar, yarpaqlar gecə paltarını dəyişib incə, əlvan tül paltarını geyinmişdi. Günəş ucaldıqca təbiətin mahir rəssamı meşəni daha kəskin və zəngin boyalarla bəzəyirdi. Dan yeli yavaş-yavaş əsdikcə yarpaqlar bir-birilə pıçıldaşır kimi səslənir, kollarda budaqlarda ötüşən quşlar yeni səhəri yaradan günəşi salamlayırdı.

Sadıq əmi o gecə meşədə yatmışdı. O, alaqaranlıqdan oyanıb çeşmə başında əl-üzünü yuyub sildikdən sonra yaxındakı kiçik bir təpəcəyin başında oturub təbiətin gözəlliyini seyr edir, quşların cəh-cəhini böyük maraqla dinləyirdi.

Qurdbasan da onun ayaqları altında uzanıb, o da sanki quşların səhər konsertindən zövq alırdı.

İşsiz durmağı sevməyən Sadıq əmi qalxıb böyük həvəslə meşədəki cavan ağacların yan-yörəsini, diblərini qazıb təmizləməyə başladı. Bu zaman qulağına qat-qarışıq səslər gəldi. Qurdbasan qulaqlarını tez şəkləyib hürə-hürə səs gələn səmtə qaçdı. Sadıq əmi Qurdbasanı çağırdı. İt durdu. Çox çəkmədi ki, qarşıda dəstə rəhbəri ilə birlikdə bir neçə qırmızı qalstuklu pioner göründü. Sadıq əmi onları məhəbbətlə qarşıladı:

– Gəlin, balalarım, gəlin, hamınızı tanıyıram. Kəndimizin küçələrini ağaclarla bəzəyəndə mənə siz çox kömək etmisiniz. – Sonra Sadıq əminin gözləri Xəlilə sataşdı. Onu pionerlər arasında görüncə: – Oho... bacıoğlu, sən də gəlmisən? Eybi yoxdur, xoş gəlmisən. Ancaq gərək ağaclarla pis rəftarını tərgidəsən ha! – dedi.

Dəstə rəhbəri Sadıq əminin töhmətlərinə təəccüb etdi:

– Necə bəyəm? Sadıq əmi, yoxsa Xəlil meşəyə gələndə budaq qırır?

Sadıq əmi Xəlilin başını sığallayaraq:

– Belə bir iş olmuşdu. Xəlil mənə onda söz verdi ki, daha meşədən ağac qırmayacaq. İndi deyəsən ağaclarla barışıb.

– Barışmaq azdır. Sadıq əmi, o bizim məktəbimizin bağçasını, onun ətrafında əkilən ağacları bəsləyən, onlara hər gün qulluq edən pionerlərimizdəndir, – dedi. Sonra: – Görünür töhmətləriniz ona yaxşı təsir edib, – deyə əlavə etdi.

Sadıq əminin gördüyü işlər, onun təcrübəsi pionerləri çox maraqlandırdı. Odur ki, onlardan biri soruşdu:

– Sadıq əmi, bu ağacı niyə çıxardırsınız?

– Çıxartmıram, oğlum, – deyə Sadıq əmi cavab verdi, – belə cavan ağacların yan-yörəsini təmizləyirəm, payızda bunları çıxarıb təzə meşəliyə əkəcəyəm. Sonra başını qaldırıb uzaqlara baxaraq: – Arzularımız böyükdür. Bu meşəni o dağların ətəklərinədək böyüdəcəyik. Gələndə meşənin axırındakı açıqlıqda əkdiyim şitilləri gördünüzmü?

Hamı bir səslə:

– Gördük, Sadıq əmi, gördük.

Sadıq əminin gözlərində fərəh qığılcımları doğdu, həsrətlə pionerlərə baxaraq:

– Hayıf ki qocalıram, uşaqlar. On-on beş il sonra kəndimiz, əkin yerlərimiz və meşələrimiz tamam dəyişəcəkdir. Qorxuram, o günləri görməyə ömrüm macal verməyə.

– Qorxmayın, Sadıq əmi. Siz hələ çox yaşayacaqsınız, o günləri gözünüz doyunca görəcəksiniz, – deyə pionerlər bir ağızdan ona təsəlli verdilər. Bu sözlər sanki Sadıq əmiyə ürək-dirək verdi. O, ürəkləri suallarla dolu olan pionerlərə macal verməyib, meşələrin əhəmiyyətindən, yaşıllıqları, bağları qorumaq yollarından uzun-uzadı söhbət açdı, görüləcək işlər və onların faydası haqqında geniş məlumat verdi.

Xəlil yerindən səsləndi:

– Sadıq əmi təzə meşəyə şitil əkəndə bizi də köməyə çağırın.

– Çox sağ ol, oğlum. Siz dərslərinizə çalışın mənim köməkçilərim çoxdur, – deyə Sadıq əmi gülümsəyərək cavab verdi. Sonra üzünü uşaqlara tutub dedi:

– İndi də gedin, bir az meşəni gəzin, meyvələrindən yeyin, görün sizin üçün nə ağaclar bəsləmişəm. Sadıq əminin deməsi ilə pionerlərin dağılması bir oldu, bir anda meşənin dərinliklərində gözdən itdilər.

Sadıq əmi öz işinə məşğul oldu. Bir neçə ağacın dibini qazıb təmizlədikdən sonra oturub dincəlmək istədi. Qurdbasan da onun ayaqları altında uzandı. Qoca keşikçi vaxtının çoxunu meşədə tək keçirdiyindən, öz-özünə danışmağı və gördüyü işlərin nəticəsini xəyalında canlandırmağı vərdiş etmişdi. İndi də o, xəyal aləminə dalıb öz-özünə düşünürdü; o, nəzərinə dövlətin qərarı ilə Yenikənd meşəsinin şimalında salmağa başladıqları təzə meşəni gətirirdi. Yeni meşə əkin üçün əlverişli şərait yaradaq, şimal tərəfdən əsən küləklərin qarşısını alacaq, torpağı nəmişli saxlayacaq və bu boz, şoranlı çöllərin bol məhsul verməsinə səbəb olacaqdı. Belə getsə beş-on il sonra bu meşədə hər kol dibində bir qırqovul yuvalayacaqdı. Bu şirin arzular onu o qədər həyəcana gətirdi ki, birdən-birə əllərini bir-birinə vurub:

– Oh, bu meşəni mən istədiyim kimi görsəydim! – deyə çığırdı. O, elə şiddətlə səsləndi ki, ayaqları ucunda uzanan köpək yerindən sıçrayıb heyrətlə sahibinin üzünə baxdı. Sadıq əmi itin başını əli ilə oxşayaraq:

– Uzan, Qurdbasanım, uzan sən mənim qəlbimdəkini duya bilməzsən, – deyə ona yenə uzanmağı işarə etdi.

Bu zaman əlli-altmış addım məsafədə topa kolun içindən bir tülkü çıxıb qaçmağa başladı. Sadıq əminin ovçu gözləri onu görüncə tez tüfəngi alıb qalxdı və tülkünü nişan alıb vurdu.

Tülkü yerə yıxılınca bir qırqovul onun ağzından pırıltı ilə uçub yaxındakı budağa qondu. Qoca ovçunun gözləri parıldadı. Öz-özünə: "Yaxşı vaxtında vurmuşam, yoxsa namərd yazıq quşu yeyəcək idi. Mən bu vəhşi heyvanları bu qədər qırıb tələf edirəm, bunlar yenə göbələk kimi yerdən göyərir".

Qurdbasan tülkünü gətirməyə getmişdi. Bu zaman yaxında, ağaclar arasında bir yad it hürdü, onun arxasınca bir səs eşidildi: "Keşikçi, keşikçi!" Sadıq əmi bu yad adamın kim olduğunu bilmək üçün gözlərini qıyıb o səmtə baxdı, sonra iti addımlarla səs gələn tərəfə getdi. Uzunboylu arıq bir adam ona doğru gəlirdi. Keşikçini görüncə:

– İtin sərtdirmi? – deyə soruşdu.

Kişi sözünü qurtarmamışdı ki, Qurdbasan ağzında tülkünü gətirdi. Onu tez Sadıq əminin yanında qoyub iri, qara ağzını açaraq, kəskin səslə hürə-hürə yad itə hücum etdi. O it qorxub yiyəsinin arxasına keçdi. Yad adam əlindəki tüfəngi ilə Qurdbasandan özünü, itini müdafiə etməyə çalışdı. Sadıq əmi tez itinin boynundan tutub, özünə tərəf çəkdi və ona bərk acıqlandı. Qurdbasan yerə çömələb acıqlı-acıqlı onlara baxır və arabir mırıldanırdı. Yad adam Qurdbasanı gözucu süzdükdən sonra:

– İtin yaman sərtdir ha, onu açıb buraxmağın xatası çıxar.

Sadıq əmi itinin başını oxşayaraq:

– Qorxma, sərt olsa da mənim yanımda ziyan yetirməz.

Yad it quyruğunu, qulaqlarını sallayıb, gözlərini Qurdbasandan çəkmir, arabir mırıldanırdı.

Sadıq əmi tüfənginə söykənib:

– Siz kimsiniz? – deyə soruşdu.

– Mən aqronomam, adım Rəhimdir.

– Çox yaxşı, bu meşəyə nə üçün gəlmisiniz?

– Quş ovlamağa gəlmişəm.

– Yox, ov vaxtı deyil, ovçular ittifaqının ov mövsümünün başlanması haqqında qərarı olmayınca, mən bu meşəyə bir ovçu da buraxmayacağam.

Ovçu tüfəngini ucu ilə tülkünü göstərib:

– Sadıq əmi, sən özün ov edirsən, bəs məni nə üçün qoymursan? – dedi.

Ovçunun onun adını haradan bildiyinə çox maraqlanıb:

– Siz mənim adımı haradan bilirsiniz? – deyə soruşdu.

Ovçu sağ əlinin havada oynadıb gülə-gülə: – Sadıq əmini bu mahalda tanımayan kimdir? Səni kənddə uşaqlar da tanıyır. Sən də məni yaxşı tanıyırsan! Sizin aqronom Aslan ilə bu meşədə çox gəzmişik.

– Ola bilər, sifətin mənə tanış gəlir, meşədə gəzməyə sərin çeşmə sularından içməyə, meyvələrindən dərməyə mən də bir söz demirəm. Meylin olsa, bulaq başında səni qonaq da edə bilərəm. Yaxşı təndir çörəyim, üzlü pendirim, ət soyutması var. Ancaq quş vurmağa razı olmaram.

Ovçu etiraz etdi:

– Yaxşı, Sadıq əmi, bəs məni ovsuz yola salmaq istəyirsən? Bu heç yaxşı iş deyil axı!

– Yox, elə yaxşısı budur. Mən qanunu poza bilmərəm, quşlar təzə bala çıxarıblar, onları indi ovlamaq, yuvalarda balaları acından öldürmək deməkdir. Mən buna heç cür razı ola bilmərəm. Heç üz vurma, düzələsi iş deyil.

– Bəs bu quşları kimin üçün bəsləyirsən?

– Sizin üçün. Bir neçə gün əvvəl hamımızın istəklisi, Səməd, şair Səmədi deyirəm bura ova gəlmişdi. O da ov əvəzinə mənimlə çeşmə başında qəlyanaltı elədi. Qoyun meşələrimizin torpağımızın bəzəyi olan ceyran, cüyürlər, qırqovullar və turaclar artsın, vətənimiz zənginləşsin.

Ovçu məyus bir halda başını aşağı dikib durdu.

Sadıq əminin ürəyi köyrəldi: – Bilirəm, ovdan boş qayıtmaq ovçu üçün çox ağırdır. Al bu tülkünü sənə verirəm, apar, qoy əllərin boş olmasın, – deyə hələ bədəni soyumamış tülkünü ona tərəf uzatdı. Ovçu istər-istəməz tülkünü aldı. Ona təşəkkür etmək istəyirdi ki, Xəlil gəlib çıxdı. O, ciblərini meşədən yığdığı qabıqlı fındıqlarla doldurmuşdu. Qoltuğunda isə ağacların diblərindən çıxardığı on beşə qədər şitil vardı. Xəlil yaxınlaşan kimi əvvəl yad adama salam verdi, sonra Sadıq əmiyə müraciətlə dedi:

– Sadıq əmi, baxın, bu yığdığım şitilləri aparıb həyətimizdə, evimizin qabağında əkəcəyəm. Gələn il bunları salmağa başladığımız təzə meşədə öz əlimlə basdıracağam.

Sadıq əmi Xəlilin bu təşəbbüsünü sevinclə qarşıladı:

– Sağ ol, oğlum, bax bu işinə sözüm yoxdur, həmişə belə olmaq lazımdır, – dedi.

Sadıq əmi ilə Xəlilin arasında gedən bu söhbətdən sonra, onlara çox diqqətlə qulaq asan aqronom artıq köhnə söhbətin təzələnməsinə səy göstərmədi. O görürdü ki, Sadıq əmi sözündə çox möhkəm adamdır. Aqronom elə bunları fikirləşirdi ki, Sadıq əmi gülə-gülə Xəlildən soruşdu:

– Xəlil, bizim meşəyə qonaq gələn gördüyün ovçu, burada quş ovlamaq istəyir. Sən yay zamanı buna necə baxırsan?

Xəlil, Sadıq əminin nə demək istədiyini dərhal başa düşdü. Odur ki, heç fikirləşmədən cavab verdi:

– Sadıq əmi, indi ki ov vaxtı deyil, quşlar bu saat bala gəzdirir...

Meşə gözətçisi ovçuya mənalı-mənalı baxdı, ancaq bir söz demədi.

Sadıq əmi Xəlili o qədər sevməyə başladı ki, uşağın ağac sındırmaq əhvalatını tamamilə yadından çıxartdı.

1954

PİONER DÜŞƏRGƏSİNDƏ

Yay tətili yenicə başlamışdı. İçərisi sevinclərlə aşıb-daşan, boyunları qırmızı qalstukla bəzənmiş pionerlərlə dolu avtobus düşərgənin qapısı qarşısında dayandıqda elə bir qurbağa gölünə bir daş atdılar. Uşaqlar intizar içində gözləyirdilər ki, birdən şofer çox uzun davam edən bir fit verdi. Fitin verilməsi ilə qapının açılması bir oldu. Qapıya qoca bağban Salman dayı çıxmışdı. Həmişəki kimi bu dəfə də o öz kiçik dostlarını qızğın bir məhəbbətlə qarşıladı. Keçən il yay tətilini həmin düşərgədə keçirmiş Azər yaşıl bağı, bostanı, becərilmiş çiçəkliyi quş baxışı ilə süzərək:

– Qocalar demişkən, Salman dayı bağı yenə cənnətə döndəribdir, – dedi.

Pionerlərin gözü bağda, bostanda, xüsusən əlvan çiçəklər açmış gözəl bağçada qalmışdı. Təmiz havaya qarışmış yaşıl yarpaqların və əlvan çiçəklərin ətrini udduqca onlar özlərində bir yüngüllük, ürəklərində dərin bir sevinc hiss edirdilər.

Hələ keçən il Salman dayının məsləhəti ilə Azər taxta bir qəfəs qayırıb pioner evinin qarşısında bitmiş uca bir qarağacın başından asmışdı ki, quşlar orada yuva tiksin, özlərini soyuqdan ayazdan qorusunlar. Odur ki, Salman dayını görüncə, hər şeydən əvvəl, həmin yuva haqqında soruşdu. Salman dayı sıx, qısa kirpikli qara, kiçik gözləri və qalın dodaqları ilə gülə-gülə:

– Oğlum, sənin qayırdığın qəfəsdə yazda sığırçınlar balalayırdı. Bax, bu qarağacı şənləndirən sənin sığırçınlarındır, – dedi.

Azər məhəbbətlə dolu olan gözlərini sığırçınlardan ayırmayıb həsrətlə onları seyr etməyə başladı. Sığırçınlar ağac başında budaqdan-budağa uçub, cik-cik səslənirdilər. O gün Azər sevincindən yerə, göyə sığmayırdı. Pionerlər düşərgənin meydançasına yığılıb gözləyirdilər. Düşərgənin rəisi Tofiq yoldaş uzun və geniş artırmanın üçüncü pilləkəninə çıxıb onlara müraciətlə dedi:

– Əziz balalar! Gördüyünüz bu gözəl bağ-bağçanı sizin istirahətinizi yaxşı keçirmək üçün düzəldiblər. Vətənimizdə sizə, uşaqlara böyük bir qayğı vardır. Sizin yaxşı oxumanız, sağlam olmanız üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Siz burada yay tətilini ən çox sevdiyiniz məşğələlər və oyunlarla keçirəcəksiniz. Məktəbdə olduğu kimi, burada da özünüzü pioner adına layiq aparıb intizamı pozmayın, bir-birinizlə

yaxşı rəftar edin! Ağaclara, quşlara ziyan verməyin! Sizə məşğələlərinizdə müvəffəqiyyət arzu edirəm.

Uşaqlar düşərgə rəhbərinin sözlərini pioner salamı ilə qarşıladılar.

Sabahdan dəstə rəhbərləri görüləcək bəzi işləri öz manqaları arasında bölüşdürdü. Hamı bu bölgüdən razı qaldı.

Tofiq yoldaş Salman dayıdan xahiş etdi ki, pionerləri düşərgənin bağı ilə tanış etsin. Qoca bağban bu təklifi məmnuniyyətlə qəbul etdi və pionerlərlə birlikdə bağı gəzməyə başladı. Salman dayı divar dibindən qatarla bitmiş birinci əncir ağacına yanaşdı. Hələ saralmamış göy əncir qablalarını əli ilə göstərərək:

– Baxın, hələ kaldır, qabladır, yetişib saralanda görəcəksiniz, adi əncirlərdən həm böyük, həm şirin, həm də şirəli olur, – dedi.

Azər və keçən il düşərgəyə gəlmiş başqa pionerlər onun sözünü təsdiq etdilər.

Pionerlərdən biri qablaları maraqla gözdən keçirdikdən sonra soruşdu:

– Salman dayı, burada nə ustalıq göstərmisiniz, danışın, biz də bilək.

– Oğlum, əmək, zəhmət hər şeyi yaradır. Hər il bu ağacların dibini iki dəfə yaxşı belləyib, torpağını dəyişdirirəm, diblərinə gübrə tökürəm, artıq pöhrələrini qırıb təmizləyirəm, buna bizim Bakıda bic də deyirlər. Quraqlıq olanda arabir dibinə su da buraxıram.

Öz zəhmətinin bəhrəsinə fərəhlə nəzər saldıqdan sonra Salman dayı bir qədər irəli gəlib ağaca söykəndi və əlavə etdi:

– Ağacları bir də qanadlı, qanadsız həşəratdan qorumaq lazımdır. Ona görə də yaz olunca ağacların gövdəsinə əhəng tökmək lazımdır ki, yer altında olan ziyanlı həşərat ağaca dırmanıb ağacı və meyvələri qurdlu etməsin, qarışqalar da ağacların kökündə yuva salıb ağacı qurudur. Mən hər il o qarışqa yuvalarını dərmanlayıram.

Bu zaman bir dəstə sərçə uçub yaxın ağaclara qondu. Salman dayı quşlara işarə edərək:

– Bu quşlar da. göyərtilərin və meyvə ağaclarının yaxın dostudur. Onlar ziyanlı qurdları və kəpənəkləri tutub yeyirlər. – dedi. Sonra Salman dayı yanında durduğu qaysı ağacının yaşıl yarpaqları arasında yavaş-yavaş saralmağa başlayan iri qaysıları əli ilə göstərib əlavə etdi:
– Bunlar da mənim zəhmətimin məhsullarıdır, bizim bağlarda bu irilikdə, bu şirinlikdə qaysı az tapa bilərsiniz.

Bu zaman Səlim əyri və yarpaqları tökülmüş, başında bir neçə cır qaysı olan ağacı göstərib, gülə-gülə dedi:

– Salman dayı, bu cır və qurdlu qaysılar da sizindir?

Hamı bir anda əyri ağacı hər yandan halqaya alıb kiçik büzülmüş qaysılara baxmağa başladı.

Salman dayı kiçik qara gözlərini qısa kirpikləri arasında gizləyərək:

– Yox, oğlum, o cür qaysı ağacı mənim deyil. Köhnədən qalmadır. Mən çox çalışdım, əyri belini düzəldə bilmədim. Məsəldir: "Ağacı yaş-yaş əyərlər", – dedi.

Bu sözdən Azər razı qalmayıb:

– Salman dayı, bizim nə əyri adamlardan, nə də əyri ağaclardan xoşumuz gəlmir. Odur ki, bu bağda gözümüzə əyri ağac da gərək sataşmasın. Siz bu əyri ağacı ya kökündən çıxarıb atın, qışda yandırmağa lazım olar, ya da aşağısından kəsib, başqa qaysı ağacından calaq edin.

– Mərhəba, oğlum! Ağıllı balasan, səni keçən ildən tanıyıram. Sən haqlısan, mən neçə dəfə bu ağacı calaq etmək istəmişəm, ancaq əlim gəlməyib, demişəm, qoy bu əyri ağac qalsın, onun qurdlu qaysılarını görənlər ürəklərində o bağbana töhmət etsinlər.

Tofiq yoldaş Salman dayının sözünə qüvvət verdi:

– Bu əyri ağacı hələ cavan ikən bağban, küləklər əyməsin deyə, yanına düz bir ağac sancıb ip ilə bağlasaydı, belə əyri bitməzdi. Tərbiyə verməyi bilməyən ata-ananın övladı da başlı-başına böyüyüb ziyanlı küləklər tərəfindən əyilir, özünə, ailəsinə, xalqına və Vətəninə bu əyri ağac kimi heç bir xeyri dəymir.

Salman dayı sonra meynələrdən başlayıb bostanda yumurta kimi uzunsov pomidorlarına qədər uşaqlara göstərdi. O, bu gün özündən çox razı idi. Xüsusən pionerlərin bağ-bostan işlərinə bu qədər maraq göstərməsi onu çox sevindirirdi.

Səhər yeməyindən sonra pioner guşələrində böyük bir canlanma var idi. Kimi nərd, dama oynayır, bir dəstə pioner divar qəzeti hazırlayır, başqa bir dəstə isə pioner qəzeti və jurnallarını oxumaq ilə məşğul idi. Azər də Şamil ilə şahmat oynayırdı.

Şamil düşərgədə birinci şahmatçı hesab olunurdu. Azər ondan öyrənmək istəyirdi. Oyunun gedişinə diqqət edib, arabir bilmədiklərini soruşurdu. Onlara tamaşa edən Kərim Azərin marağını görüb dedi:

– Öyrət, Şamil, öyrət, beş-altı aydan sonra o səni udmasa, mən adımı dəyişdirərəm.

Pionerlərdən Qasım tənəli bir əda ilə dedi:

– O paxıldır. Keçən il əlaçı deyildi. Əlaçılara paxıllıq edə-edə gəlib o da əlaçı oldu.

Azər başını mənalı oynadaraq:

– Ay mərhəba, hər şeyi belə anlayırsansa, işlərin yaxşıdır. Əgər bilmək istəyirsənsə, mən özümdən yaxşıya paxıllıq yox, qibtə edirəm, – dedi.

– Xırdala görək, qibtə nə olan şeydir?

– Paxıllıq xudpəsəndlikdən doğur. Məsələn, biri əlaçı olanda çalışıb onu əlaçılıqdan salmaq, ona mane olmaq paxıllıqdır. Əgər mən əlaçı yoldaşımı sevib özümdə onun kimi olmaq istəyirəmsə, bu qibtədir. İndi başa düşdün qibtə nədir? – Qaraların piyadası qarşısında atı geri oturtduqdan sonra Azər sözünə davam etdi. Çünki Qasımın sözü onu bərk tutmuşdu:

– Qibtə insanda yaxşı sifətdir. O, inkişaf üçün əsas şərtlərdəndir.

– Afərin, yaman inkişaf eləmisən!

– Hər pioner gələcəyini düşünməli, özünü gələcək üçün hazırlamalıdır. Yoxsa nə bilmisən?!

– Sən hər işdə birinci olmaq istəyirsən və çalışıb olursan da. Bu da bir növ paxıllıqdır

– Hər işə nail olmaq üçün iradə və məhəbbət lazımdır. Mən öyrənmək istədiyim işi sevirəm, sonra da çalışıram. Elə bu zaman Şamil "Şah", dedi.

Azər heç bir çıxış yolunun olmadığını görüb özünü məğlub hesab etdi.

– Yaxşı "mat" verdin, – deyə yoldaşının qələbəsini təsdiq etdi.

Axşama yaxın Salman dayı Azəri çağırdı. Azər artırmaya çıxınca qoca bağbanın yanında 12-13 yaşlarında bir oğlanın dayandığını gördü. Bu, Salman dayının nəvəsi Muxtar idi. Onu Azərə təqdim edərək dedi:

– Nəvəmdir, kənd məktəbinin dördüncü sinfində oxuyur. İstəyirəm ki, sənինlə tanış olsun.

Azər oğlanın əlindən tutub tanış oldu. Sonra soruşdu:

– Hesabdan necəsən, yaxşı oxuyursanmı?

– Pis oxumuram.

– Yaxşı, onda səndən bir məsələ soruşacağam, görək necə cavab verəcəksən. Bir ağacda beş sığırçın oturmuşdu, ovçu tüfəng ilə vurub birini yerə saldı. De görüm, ağacda neçə sığırçın qaldı?

Muxtar düşünmədən cavab verdi:

– Dörd sığırçın.

Salman kişi məmnun nəzərlərlə Azərə baxdı. Azər gülərək:

– Yox, bilmədin, – dedi, – ağacda bir dənə də olsun sığırçın qalmadı. Barıtın səsindən hamısı uçub getdi. Buna yanıltma deyirlər. Səndən hər şey soruşanda əvvəlcə düşün, sonra cavab ver.

Salman dayı öz hesabını apardı, ürəyində: "Ağıllı balasan" sözlərini pıçıldadı. Sonra nəvəsi Muxtarın əlindən tutub:

– Oğlum, tez-tez Azərin yanına gəl-get, çalış, Azər kimi ol! – dedi.

O gün dənizdən qayıtdıqdan sonra onlar qonşu düşərgənin pionerləri ilə görüşə getdilər. İki düşərgə pionerləri arasında futbol yarışı da oldu.

Oyun Azərin başçılıq etdiyi dəstənin xeyrinə olaraq 4:3 hesabı ilə qurtarmışdı. Qonşu dəstəsinin toplarını, çox yaxşı oynayan Rəşid adlı bir pioner vurmuşdu. Rəşidin qoçaqlığı Azərin xoşuna gəlmişdi. Odur ki, ona yanaşıb:

– Sağ ol, sən yaxşı oynayırsan, mən ha çalışdım, iki topdan artıq vura bilmədim. Sizin qapıçı da yaxşı oynayır. Bizim üç topumuzu o, heçə çıxartdı. Ancaq, sən hamıdan yaxşı oynadın, – deyib Rəşidin əlini sıxdı.

Kərim fizikadan kəsildiyindən, imtahanı avqustun 25-nə təyin edilmişdi. Kərimin fizikadan zəif qiymət alması dostu Azərə çox pis təsir etmişdi. Odur ki, onlar hər gün tezdən oyanıb dərsləri birlikdə təkrar edirdilər. Bu gün də adətləri üzrə hər ikisi səhərdən oyanıb, qarağac altında fizika dərsini hazırlayırdı. Gecənin sərinliyini qoynunda saxlamış olan Abşeron yarımadasına məxsus yay səhəri şəfəqlərdən hörülmüş geniş, al qanadlarını yer üzünə sərməyə başlamışdı. Anaş və körpə bülbüllər səs-səsə verib səhər nəğməsini oxuyur, budaqdan-budağa atılan sərçələr də şan-şan cikkildəşirdilər. Azər ilə Kərimin səsi də quşların səsinə qarışmışdı.

Azər o günkü dərsi sual-cavab tərzi ilə Kərimdən soruşur, Kərim də cavab verirdi. Sonra Azər həmin dərsi Kərimə başdan ayağa bir dəfə nağıl etdirdi. Onlar artıq o günkü dərslərini hazırlayıb qurtarmışdılar.

Salman dayı böyük hovuzun ayağını açıb əlində bel bərə gəzdirir, bağı, bostanı sulayırdı. Motor sürətlə işləyir, hovuzun ayağından axan suyu təzə və sərin su ilə əvəz edirdi. Pionerlər hovuzun səkisində yan-yana oturub, şırıltı ilə hovuza axan suya tamaşa edir, həm də sərinlənirdilər.

Günəş artıq ucalıb göy üzərində parıl-parıl yanırdı. Quşlar hələ də səhər nəğməsini qurtarmayıb, arabir zümzümə etməkdə davam edirdi. Bu zaman Azərin gözləri şən civiltilərlə bir-birinin arxasınca budaqdan-budağa uçan və bir-birini sanki qovub tutmaq istəyən anaş və bala sığırçınlara sataşdı. Onlar gah dəstə ilə yerə qonur, bir-birini qovub dimdikləyir, sonra yenə də pırıltı ilə uçub ağada qonurdular. Sərçələr də onlardan geri qalmır, bu şənlikdə yaxından iştirak edirdilər. Azər böyük zövq və maraq içində gözlərini onlardan ayırmayıb, tamaşa etməkdən doymurdu.

İkinci manqa pionerlərindən Qulam daş ilə vurub bir sığırçının qanadını qırdı. Yaralı sığırçın yerə düşdü. Qulam tez qaçıb onu götürdü. Azər bunu görüncə ona tərəf qaçaraq:

– Mənim sığırçınımı niyə vurdun? – deyə ona acıqlandı və sığırçını əlindən aldı.

Qulam onun yaxasından tutub sığırçını tələb edirdi. Azər vermirdi. Onların arasında deyişmə uzandı. Qulam deyirdi:

– Hələ bu sığırçınlar sənin nə üçün olur, öz düşərgəmizindir.

Bir neçə pioner Qulamı müdafiə edirdi. Azər qarağac başındakı taxta yuvanı əli ilə göstərib:

– O yuvanı keçən il mən qayırıb asmışam. Bu sığırçınlar da yazda gəlib orada balalayıblar, – dedi və əlindəki yaralı sığırçına baxanda gözləri doldu.

Bu səs-küyə düşərgə rəisi, dəstə rəhbərləri də gəldi. Əhvalatdan xəbər tutunca onlar Qulamı müqəssir hesab etdilər. Onun hərəkətini pislədilər. Azərin quşlarla, xüsusən sığırçınlarla bu qədər maraqlanması, onlara qayğı bəsləməsi düşərgədə hamını, o cümlədən Tofiq yoldaşı da çox maraqlandırırdı. Bu sirri açmaq üçün indi çox münasib fürsət yaranmışdı. Bu məqsədlə yoldaş Tofiq Azərdən soruşdu:

– Azər, deyirlər ağacdakı taxta yuvanı sən qayırmısan, elədirmi?

– Bəli, mən qayırmışam.

– Afərin, Azər, görünür quşları çox sevirsən. Bəs bu qarağacın kəlləsinə necə çıxa bildin?

Azər gülümsəyib cavab verdi:

– O nədir ki, mən ondan da yuxarı qalxa bilirəm. Bundan sonra hər il bir yuva qayırıb asacağam... Qoy sığırçınlar yuva eləsin...

– Sən qayırarsan, gələn il də yuvada sərçələr bala çıxarar, – deyə pionerlərdən biri yerindən səsləndi.

– Yox, sığırçınlar bala çıxaracaq! – deyə Azər etiraz etdi.

Kərim gülə-gülə:

– Quş quşdur, heç bilmirəm, sən sığırçınlarda nə görmüsən?

Bu sual hamının ürəyindən oldu; çünki Azər sığırçınlardan həmişə böyük həvəs və hərarətlə danışırdı. Hamı aydın hiss edirdi ki, Azərin sığırçınları bu qədər sevməsi öz-özündən yaranmamışdır. Doğrudur, həmişə quşlardan söhbət düşəndə Azər müəllimlərinin, Salman dayının sözlərini xatırladır, quşların, xüsusən sığırçınların təsərrüfatdakı xeyrindən, onların ziyanlı həşərat və kəpənəkləri tələf etməsindən danışırdı. Ancaq məsələnin əsli bu deyildi. Odur ki, Tofiq yoldaş bu sirri açmaq məqsədilə Kərimin sualına haqq qazandıraraq dedi:

– Kərim doğru deyir, sən sığırçınları nədənsə başqa bir məhəbbətlə sevirsən, bəlkə bunun səbəbini bizə deyəsən?

Bir-birinin ardınca gələn suallar Azəri bir an düşündürdü. O, mühüm bir hadisə nağıl edən adam kimi özünü doğrultduqdan sonra sözə belə başladı:

– Yoldaş Tofiq, sığırçın çox məzəli quşdur. Mənim sığırçınımı söz görsəydiniz, buna inanardınız.

Azər nəyi isə xatırlayırmış kimi, bir an duruxdu. Tofiq yoldaş və pionerlər onu diqqətlə dinləməyə başladı. Azər söhbətinə davam etdi:

– Keçən il dekabr ayının qarlı-tufanlı bir günündə Sabir bağçasından keçərkən ağac başından bir sığırçın düz qarşıma düşdü. Tez götürüb, gördüm yazıq soyuqdan donubdur. Onu qoynumda evə gətirdim. Bir neçə gün isti şal içində saxladım. Ayaqlarını da, qanadlarını da don vurmuşdu. Evimizdə köhnə bir qəfəs var idi. Sığırçını qəfəsə qoyub pəncərədən asdım. O, əvvəlləri məndən qorxurdu, sonra mənə elə öyrənmişdi ki, məktəbdən gələndə qapıdan girincə qəfəs içində sevinə-sevinə atılıb-düşür və cik-cik səslənirdi. Mən onu şirin dil ilə oxşayıb, sevə-sevə yedirib-içirirdim. Bir gün mən şüşəbənddə əl-üzümü yuyurdum. Birdən-birə sığırçın qorxulu səslə elə çığır-bağır saldı ki, mən qorxdum, tez otağa qaçdım. O məni görüncə sakit oldu. Bir mənə baxdı, bir də pəncərəyə. Gördüm ki, qonşu pişiyi pəncərə arxasında durub quşu marıtlayır. Mən pişiyi qovdum. Bundan sonra sığırçın məndə üç-dörd ay qaldı. O tamamilə sağalmışdı. Hətta otaq içində arabir uçurdu da. Bilsəniz, bu necə məzəli quş idi! Hər gün içmək üçün qəfəsə su qoyurdum. Doyunca içdikdən sonra qanadlarını

qabın içinə salıb isladır və əməlli-başlı çimirdi. Mart ayı gəlib çatmışdı. Qonşu ağaclarında quşlar budaq-budağa atılıb şən-şən cikkildəşirdi. Bu sığırçın da qəfəsdən çıxıb pəncərə şüşəsini dimdiyi ilə vurur, o da yaşıl budaqlar arasına şən və azad uçmaq istəyirdi. Mən onun fikrini bilib quşu əlimə götürdüm, pəncərəni açıb onu əlimdə azad tutdum. O, birdən, uçub yaxındakı ağaca qondu. Mən dedim: Get, quşum, get, sən də bizim kimi azad yaşa!

Azərin söhbətinə çox diqqətlə qulaq asan Tofiq yoldaş gülümsəyərək dedi:

– Aha, indi bildik ki, sən bu sığırçınları nə üçün bu qədər sevirsən. Faydalı məhəbbətdir, təsərrüfatın dostu olan quşları sevmək və onların artmasına çalışmaq lazımdır.

1955

Təmsillər

TÜLKÜ VƏ XORUZ

Bir it ilə bir xoruz köçdən qalmışdı. Bunlar bir-biri ilə dost olub çöldə yaşayırdılar. Gecələr xoruz ağac başında, it də ağacın altında yatırdı.

Bir gün səhər dan yeri ağaranda xoruz ağac başında ucadan banladı. Yaxında ov axtaran bir ac tülkü xoruzun səsini eşidib gəldi. Ağac altında çömbəlib gözlərini xoruza dikib oturdu. Sonra mehriban səslə dedi:

– Xoruz qardaş, nə gözəl səsin var. Sənin səsin bu çöldə ötən bülbüllərin səsindən də ürəyə yatımlıdır. En aşağı, dost olaq. Mən bir dəf tapıb çalım, sən də oxu, ikilikdə bu yaşıl çəməndə gözəl gün keçirək.

– Yox, tülkü baba, – deyə xoruz ona cavab verdi, – Mənim vaxtım yoxdur. Kef məclisini qoyaq sonraya. Bu gün başım çox qarışıqdır.

– İşinin adı nədir?

Xoruz cavab verdi:

– Tülkü baba, bu çöl mənə babamdan qalıb. Burada mən bir kənd salmaq istəyirəm.

– Elə isə en aşağı, bu yerdən mənə də bir parça ver, özümə bir ev tikim. Gecə-gündüz sənə dua edərəm.

Xoruz vüqarını pozmadan cavab verdi:

– Bu işə mənim mühəndisim baxır, get, dərdini ona söylə, o sənə bir parça yer ayırıb verər.

Tülkü elə sandı ki, xoruzun mühəndisi bir toyuq olacaq. Ona görə də tez soruşdu:

– Sizin o mühəndis haradadır?

– Odur, ağac altında yatır.

Tülkü ağac altını gəzərkən Alabaş it onu gördü. Tez qalxıb tülkünün üstünə cumdu. Tülkü qaçdı, it qaçdı, qarşıya bir uçurum çıxdı. Tülkü uçurumu görüb tez geriyə döndü. Yenə həmin ağaca tərəf qaçmağa başladı. Ağacın yanından keçərkən xoruz ucadan soruşdu:

– Tülkü baba, ölçdüyün bu qədər yer sənə bəs deyilmi? Dayan!

Tülkü cavab verdi:

– Danışmağa vaxtım yoxdur, ancaq bu boz mühəndis sənə yaxşı kənd abad edər.